

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης

Δεκέμβριος 2015 Τόμος VI Αριθμός 1

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΟΛΟΓΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

Δεκέμβριος 2015

Τόμος VI
Αριθμός 1

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 2008

Ελληνική Έκδοση
ISSN: 1791-7719 Print
ISSN: 1791-7727 On line

Editorial Board 2015

**The Board of the
HELLENIC ASSOCIATION OF REGIONAL
SCIENTISTS H.A.R.S. - 2015**

[H.A.R.S. is a Think Tank of groups of people with multidisciplinary work in the fields of Regional Science, which occurs with the selfless contribution of participants who offer their work to the global scientific community]

**President and Chair,
Journals Management Committee
(RSI – KIIE – ICR – ZRW – GGGR)**

Professor Christos Ap. Ladias
Editor-in-Chief

Legal Committee

Georgios-Stavros Kourtis, President of the Bod of the Panteion University, Honorary President of the Court of Audit, Professor Sophia Adam, Assistant Professor Panagiotis Kribas, Dr Leandros Lefakis, Dr Angelika Kallia, Dr Evaggelos Mallios, Fotios Makris, Elias Giatsios, Ioannis Kourtis, Sophia Kouti

Advisors

Professor Georgios Korres, Associate Professor Stephanos Karagiannis, Dr Apostolos Parpairis, Dr Nikolaos Chasanagas, Nikolaos Zacharias, Dr Sotirios Milionis, Esaías Papaioannou, Dimitrios Kouzas,
Dr Athina Bayba-Wallace, Myrto Apostolou, Antigoni Prapa, Olga Mporonilo, Sophia Aftousmi

Chief Executive

Vilelmini Psarrianiou

Conference Co-ordinator

Dr Stylianos Alexiadis

International Relations Coordinators

Dr Dr Aikaterini Kokkinou, Antonia Obaidou

Students Observer

Eleonora Stavrakaki, Irene Nomikou, Christina Triantafyllou

Website Administrators

Dimitrios Kouzas, Vilelmini Psarrianiou,
Apostolos Ladias

Secretariat

Dr Chrisa Balomenou, Dr Panagiota Karametou, Chrisoula Kouza, Victor Atoun, Iosif Atoun, Maria Rigaki, Konstantina Mantzavinou, Konstantina Georgiou, Nikolaos Alampanos, Elektra Katsiantoni, Dora Kyriazopoulou, Anna Maria Giallousi De Boorder, Eleni Koursari, Eleni Hinopoulou, Aggeliki Koursari, Elena Stournara, Dimitrios Ladias, Maria Oikonomou, Socratis Chitas, Maria Karagianni, Nikolaos Motsios, Apostolos Tsapalas, Victoria Frizi, Leonardos Tsaousis, Apostolos Ladias, Vasiliki Petrou, Nikoleta Yiesil, Kyriakos Katsaros, Filippou Rountzos, Katerina Kotsiopoulou, Nilos Kotsiopoulos, Dimitra Tsetsoni, Maria Kousantaki, Chaim Kapetas, Aggela Trikali, Eleni Zioga, Sophia Trikali, Triantafillos Stathouloupoulos, Irini Nomikou, Despina Faridi, Anastasia Pnevmatikou, Maria Rammou, Athanasia Kanari, Jetmira Amalia Jancaj, Loukia Delivelioti, Daniela Gaga, Maria Avgenaki, Evanthia Michalaki, Christina Triantafyllou, Sofia Aftousmi, Foteini Strati, Sofia Kouti, Olga Boronilo, Androniki Pseftoudi, Antigoni Prapa, Anastasia Christopoulou

Regional Science Inquiry

Hon. Managing Editor

EMERITUS PROFESSOR PETER NIJKAMP
Free University Faculty of Economics and Business
Administration, Department of Spatial Economics
Amsterdam, the Netherlands

Hon. Managing Editor

EMERITUS PROFESSOR NIKOLAOS KONSOLAS
Department of Economic and Regional Development
School of Sciences of Economy and Public
Administration, Panteion University of Social and
Political Sciences, Athens, Greece

Managing Editor

RECTOR-PROFESSOR GRIGORIOS TSALTAS
Department of European International and Area Studies,
School of Culture and International Communication
Studies, Panteion University of Social and Political
Sciences, Athens, Greece

Editors

RECTOR-PROFESSOR PARIS TSARTAS
Department of Business Administration
University of the Aegean, Mitilene, Greece

RECTOR-PROFESSOR NIKOLAOS GEORGOPOULOS
Department of Business Administration
University of Piraeus, Piraeus, Greece

PROFESSOR KIRAN PRASAD
Professor and Head, Dept. of Communication
and Journalism, Sri Padmavati Mahila University,
Tirupati – 517 502., A.P., India

PROFESSOR EMMANUEL MARMARAS
Department of Architecture
Technical University of Crete, Chania, Greece

PROFESSOR IOANNIS MAZIS
Department of Turkish and Modern Asian Studies
National and Kapodistrian
University of Athens, Athens, Greece

PROFESSOR JOSE ANTONIO PORFIRIO
Departamento de Ciencias Sociais de Gestao
Universidade Aberta, Lisboa, Portugal

PROFESSOR PAOLO MALANIMA
Department of Economic History and Economics
Magna Graecia University in Catanzaro, Catanzaro, Italy

PROFESSOR RADOVAN STOJANOVIC
Faculty of Electrical Engineering
University of Montenegro, Podgorica, Montenegro

PROFESSOR RUDIGER HAMM
Department of Business Administration
and Economics Niederrhein, University of Applied
Sciences, Krefeld, Germany

PROFESSOR GEORGE KARRAS
Department of Economics
University of Illinois, Chicago, USA

ASSOCIATE PROFESSOR DANIEL FELSENSTEIN
Department of Geography,
Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem, Israel

PROFESSOR GEORGE KORRES
Department of Geography
University of the Aegean, Mitilene, Greece

PROFESSOR MINAS AGGELIDIS
Department of Architecture, National Technical
University of Athens, Athens, Greece

PROFESSOR JOSE VARGAS HERNANDEZ
Departament de Mercadotecnia y Negocios
Internacionales, Universidad de Guadalajara,
Guadalajara, Jalisco, Mexico

PROFESSOR PANAGIOTIS LIARGOVAS
Department of Economics
University of Peloponnese, Tripolis, Greece

PROFESSOR THEODORE PELAGIDIS
Department of Maritime Studies
University of Piraeus, Piraeus, Greece

PROFESSOR EFSTATHIOS TSACHALIDIS
Department of Forestry and Environmental Management
Democritus University of Thrace, Komotini, Greece

PROFESSOR MOH'D AHMAD AL-NIMR
Mechanical Engineering Department
Jordan University of Science and Technology,
Irbid – Jordan

Dr CHARALAMBOUS LOUCA
Head of Business Department, Director of Research
Department, Editor of The Cyprus Journal of Sciences,
American College, Nicosia, Cyprus

PROFESSOR NAPOLEON MARAVEGIAS
Department of Political Science and Public
Administration National and Kapodistrian
University of Athens, Athens, Greece

PROFESSOR PANTELIS SKAYANNIS
Department of Planning and Regional Development
University of Thessaly, Volos, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR MARIA MICHALIDIS
Department Management and MIS,
School of Business, University of Nicosia
Nicosia, Cyprus

PROFESSOR GEORGE CHIOTIS
Department of Economic Sciences Athens University
of Economics and Business, Athens, Greece

EMERITUS PROFESSOR DIMITRIOS DIONISIOU
Department of Senior Mathematics
Hellenic Air Force Academy, Dekelia, Greece

PROFESSOR ELIAS CARAYANNIS
Department Information Systems & Technology
Management, School of Business, The George
Washington University, Washington, USA

PROFESSOR YUZARU MIYATA
Department of Architecture and Civil Engineering
Toyohashi University of Technology, Toyohashi, Japan

PROFESSOR DANIELA L. CONSTANTIN
Director of the Research Centre for Macroeconomic
and Regional Forecasting (PROMAR), Bucharest
University of Economic Studies, Bucharest, Romania

PROFESSOR NIKOLAOS KYRIAZIS
Department of Economic Sciences
University of Thessaly, Volos, Greece

PROFESSOR VIRON KOTZAMANIS
Department of Sociology University of Thessaly,
Volos, Greece

PROFESSOR FATMIR MEMA
Faculty of Economics University of Tirana,
Tirana, Albania

PROFESSOR MIRA VUKCEVIC
Faculty of Metallurgy and Chemical Technology
University of Montenegro, Podgorica, Montenegro

LECTURER KONSTANTINA ZERVA
Department of Economics, University
of Girona, Girona, Spain

Dr. ANNE MARGARIAN
Institute of Rural Studies, Federal Research Institute
for Rural Areas, Forestry and Fisheries,
Braunschweig, Germany

PROFESSOR AGLAIA ROBOCOU-KARAGIANNI
Department of Public Administration
Panteion University, Athens, Greece

Dr EVAGGELOS PANOU
Department of European International and Area Studies
School of Culture and International Communication
Studies, Panteion University of Social and Political
Sciences Athens, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR OLGA GIOTI-PAPADAKI
School of Sciences of Economy and Public
Administration, Panteion University of Social and
Political Sciences Athens, Greece

RESEARSHER Dr NIKOLAOS KARACHALIS
Regional Development Institute
of Panteion University, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR STEFANOS KARAGIANNIS
Department of Economic and Regional Development
School of Sciences of Economy and Public
Administration, Panteion University of Social and
Political Sciences Athens, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR DARCIN AKIN
Department of City and Regional Planning
Gebze Institute of Technology, Gebze, Turkey

ASSOCIATE PROFESSOR JAN SUCHACEK
Department of Regional and Environmental Economics
Technical University of Ostrava, Ostrava,
Czech Republic

PROFESSOR MIHAIL XLETSOS
Department of Economic Sciences
University of Ioannina, Ioannina, Greece

ASSISTANT PROFESSOR ANASTASIA STRATIGEA
Department of Geography and Regional Planning
National Technical University of Athens, Athens
Greece

ASSOCIATE PROFESSOR ELIAS PLASKOVITIS
Department of Economic and Regional Development,
Panteion University, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR HELEN THEODOROPOULOU
Department of Home Economics Ecology,
Harokopion University, Kallithea, Greece

PROFESSOR PANTELIS SKLIAS
Faculty of Social Sciences
University of Peloponnese, Korinthos, Greece

ASSISTANT PROFESSOR MARIUSZ SOKOLOWICZ
Department of Regional Economics and Environment
University of Lodz, Lodz, Poland

ASSISTANT PROFESSOR JOAO MARQUES
Department of Social and Political Sciences
University of Aveiro, Aveiro, Portugal

ASSOCIATE PROFESSOR GEORGIOS SIDIROPOULOS
Department of Geography University of the Aegean,
Mitolini, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR ELENI PAPADOPOULOU
School of Urban-Regional Planning &
Development Engineering, Aristotle University
of Thessaloniki, Thessaloniki, Greece

PROFESSOR IOANNIS YFANTOPOULOS
Faculty of Political Science & Public
Administration National & Kapodistrian
University of Athens, Athens, Greece

ASSISTANT PROFESSOR GEORGIOS XANTHOS
Department of Sciences, Technological
Educational Institute of Crete, Heraklion, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR EMMANUEL CHRISTOFAKIS
Department of Economic and Regional Development
Panteion University of Social and Political Sciences

Dr STILIANOS ALEXIADIS
RSI Journal

LECTURER MAARUF ALI
Department of Computer Science & Electronic
Engineering Oxford Brookes University,
Oxford, United Kingdom

ASSOCIATE PROFESSOR LABROS SDROLIAS
Department of Business Administration, School of
Business Administration and Economics, Technological
Education Institute of Thessaly, Larissa, Greece

LECTURER NETA ARSENI POLO
Department of Economics
University "Eqrem Cabej", Gjirokaster, Albania

LECTURER ALEXANDROS MANDHLA
RAS Department of Economics, University
Of Surrey, United Kingdom

ASSISTANT PROFESSOR GEORGE P. MALINDRETOS
Harokopion University, Kallithea, Greece

RESEARCH FELLOW PARK JONG - SOON
Development Institute of Local Government
of South Korea, Jangan-gu, Suwon City, South Korea

RESEARCHER, Dr. Dr. AIKATERINI KOKKINO
Department of Geography University the Aegean,
Mitoline, Greece

PROFESSOR ANDREW FIELDSEND
Studies in Agricultural Economics
Budapest, Hungary

Dr MICHAEL ALDERSON
Director Project Development
University of Szent Istvan, Budapest, Hungary

Dr PEDRO RAMOS
Facudade de Economia, Universidade
de Coimbra, Coimbra, Portugal

Dr NIKOLAOS HASANAGAS
Faculty of Forestry and Natural Environment, Aristotle
University of Thessaloniki, Thessaloniki, Greece

PROFESSOR IOANNIS MOURMOURIS
Department of International Economic Relations and
Development, Democritus University of Thrace,
Komotini, Greece

ASSISTANT PROFESSOR STELLA KYVELOU
Department of Economic and Regional Development
Panteion University, Athens, Greece

PROFESSOR LYDIA SAPOUNAKI – DRAKAKI
Department of Economic and Regional Development
Panteion University, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR HIROYUKI SHIBUSAWA
Department of Architecture and Civil Engineering
Toyoashi University of Technology, Toyoashi, Japan

ASSISTANT PROFESSOR CHRISTOS STAIKOURAS
Department of Accounting and Finance, Athens
University of Economics and Business, Athens, Greece

ASSISTANT PROFESSOR ZACHAROULA
ANDREOPOULOU
Faculty of Forestry and Natural Environment, Aristotle
University of Thessaloniki, Thessaloniki, Greece

ASSISTANT PROFESSOR ALEXANDROS APOSTOLAKIS
Department of Sciences, Technological
Educational Institute of Crete, Heraklion, Greece

Dr PRODROMOS PRODROMIDIS
Centre for Planning and Economic Research and Athens
University of Economics and Business KEPE,
Athens, Greece

PROFESSOR MARIA BENETSANOPOULOU
Department of Public Administration
Panteion University, Athens, Greece

LECTURER VENI ARAKELIAN
Department of Economic and Regional
Development, Panteion University of Social
and Political Sciences, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR VASSILIS KEFIS
Department of Public Administration
Panteion University, Athens, Greece

PROFESSOR SVETLANA RASTVORTSEVA
Belgorod State National Research University,
Institute of Economics, Russia

ASSISTANT PROFESSOR SELINI KATSAITI
Department of Economics and Finance
College of Business and Economics
United Arab Emirates University Al-Ain, UAE

Members

STAVROS RODOKANAKIS
Department of Social and Policy Sciences
University of Bath Clarendon Down,
Bath, United Kingdom

PROFESSOR PETROS KOTSIPOPOULOS
Department of Senior Mathematics
Hellenic Air Force Academy, Dekelia, Greece

PROFESSOR GEORGE TSOBANOGLOU
Department of Sociology
University of the Aegean, Mitiline, Greece

PROFESSOR DIMITRIOS MAVRIDIS
Department of Technological Educational
Institute of Western Macedonia, Kozani, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR ALBERT QARRI
Vlora University, Vlora, Albania

ASSOCIATE PROFESSOR GEORGE GANTZIAS
Department of Cultural Technology & Communication
University of the Aegean, Mitiline, Greece

LECTURER APOSTOLOS KIOXOS
Department of International and European Studies,
University of Macedonia, Thessaloniki, Greece

RESEARCHER Dr CARMEN BIZZARRI
Department of Human science
European University of Rome, Rome, Italy

LECTURER NIKOLAOS MPENOS
Department of Economic Sciences
University of Ioannina, Ioannina, Greece

PROFESSOR GEORGE POLICHRONOPOULOS
School of Business Administration and
Economics, Technological Educational Institute
of Athens, Athens, Greece

Dr MICHEL DUQUESNOY
Universidad de los Lagos, CEDER
Universidad Autónoma del Estado de Hidalgo,
ICShu-AAHA, Chili

LECTURER ASPASIA EFTHIMIADOU
Master Program of Environmental Studies
Open University of Cyprus, Nicosia, Cyprus

ASSISTANT PROFESSOR ELECTRA PITOSKA
Technological Institute of Florida, Florida, Greece

ASSISTANT PROFESSOR THEODOROS IOSIFIDIS
Department of Geography
University of the Aegean, Mitilene, Greece

ASSISTANT PROFESSOR DIMITRIOS SKIADAS
Department of International and European Studies
University of Macedonia, Thessaloniki, Greece

ASSISTANT PROFESSOR GEORGIOS EXARCHOS
Technological Institute of Serres, Serres, Greece

LECTURER EVIS KUSHI
Faculty of Economy, University of Elbasan,
Elbasan, Albania

LECTURER ROSA AISA
Department of Economic Analysis
University of Zaragoza, Zaragoza, Spain

LECTURER MANTHOS DELIS
Faculty of Finance, City University London
London, United Kingdom

ASSISTANT PROFESSOR ELENI GAKI
Department of Business Administration
University of the Aegean, Chios, Greece

ASSISTANT PROFESSOR AMALIA KOTSAKI
Department of Architectural Engineering
Technical University of Crete, Chania, Greece

Dr GEORGIOS-ALEXANDROS SGOUROS
National and Kapodistrian University of Athens,
Athens, Greece

Dr BULENT ACMA
Department of Economics, Anadolu University,
Unit of Southeastern Anatolia, Eskisehir, Turkey

Dr DRITA KRUIA
Faculty of Economics
Shkodra University, Shkodra, Albania

Dr LAMPROS PYRGIOTIS
RSI Journal

Dr LAMARA HADJOU
University of Tizi Ouzou,
Tizi Ouzou, Algeria

Dr ADRIANUS AMHEKA
State Polytechnic of Kupang,
Penfui, Kupang, Indonesia

Dr KHACHATRYAN NUNE
Head of the scientific research unit
University of Hohenheim, Stuttgart, Germany

Dr ANDREW FIELDSSEND
Research Institut of Agriculture Economics,
Budapest, Hungary

Dr CRISTINA LINCARU
National Scientific Research Institut
for Labor and Social Protection,
Bucharest, Romania

Dr FUNDA YIRMBESOGLU
Istanbul Technical University, Faculty of Architecture
Office Istanbul, Istanbul, Turkey

PROFESSOR MAHAMMAD REZA POURMOHAMMADI
Department of Geography,
University of Tabriz, Iran

ASSISTANT PROFESSOR POLYXENI PAPADAKI
Department of Public Administration
Panteion University, Athens, Greece

Critical Surveys Editors

Lecturer Aspasia Efhimiadou, Dr Sotirios Milionis,
Dr Georgios-Alexandros Sgouros, Dr Stavros
Ntegiannakis, Dr Anastasia Biska, Dr Christos
Genitsaropoulos, Dr Loukas Tzachilas, Maria Goula

Book Review Editors

Dr Dr Katerina Kokkinou, Dr Stilianos Alexiadis, Dr
Elias Grammatikogiannis, Dr Maria Mavragani,
Dimitrios Kouzas, Vilelmini Psarrianou, Antonia
Obaintou, Helga Stefansson, Dr Nikolaos Hasanagas,
Maria karagianni, Georgia Chronopoulou

Copy Editors

Professor Georgios Korres, Assistant Professor
Panagiotis Krimpas, Dr Stylianos Alexiadis, Dimitirios
Kouzas, Antonia Obaintou

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης **(Kimena Periferiakis Epistimis)**

Managing Editor

Professor Georgios Korres

Hon. Managing Editor

Hon Professor Nikolaos Konsolas

Copy Editor

Dr Dr Aikaterini Kokkinou

Editorial Assistant

Associate Professor Stefanos Karagiannis

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Members

Lecturer Fotis Kitsios, Assistant Professor Eleni
Papadopoulou, Vilelmini Psarrianou

Investigación en Ciencia Regional

Managing Editor

Lecturer Nela Filimon

Hon. Managing Editor

Professor José Vargas-Hernández

Copy Editor

Lecturer Konstantina Zerva

Editorial Assistant

Professor Cristiano Cechela

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Members

Professor Ana Cristina Limongi Franca, Associate
Professor Francisco Diniz, Assistant Professor Eloina
Maria Ávila Monteiro, Dr Michel Duquesnoy

Zeitschrift für die Regionale **Wissenschaft**

Managing Editor

Associate Professor Trifonas Kostopoulos

Hon. Managing Editor

Professor Rudiger Hamm

Copy Editor

Assistant Professor Panagiotis Kribas

Editorial Assistant

Associate Professor Stefanos Karagiannis

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Members

Dr Khachatryan Nune, Dr Nikolaos Chasanagas,
Dr Anne Margarian, Dr Lambros Sdrolias

Géographies, Géopolitiques et **Géostratégies Régionales**

Managing Editor

Professor Ioannis Mazis

Hon. Managing Editor

Professor Charilaos Kephaliakos

Copy Editor

Vilelmini Psarrianou

Editorial Assistant

Dimitrios K. Kouzas

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Members

Professor Grigorios Tsaltas, Professor Lydia Sapounaki-
Drakaki, Associate Professor Olga Gioti-Papadaki, Dr
Maria-Luisa Moatsou

Περιεχόμενα

	Σελίδα
Συντακτικό σημείωμα	7
Άρθρα	
1 Η Κοινή Γεωργική Πολιτική μετά το 2013. <i>Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη, Ελένη Παπαδοπούλου και Αντωνία Ομπαϊντού</i>	11
2 Χωροταξικός Σχεδιασμός και Οικονομική Ανάπτυξη: Μια Δια-συγκριτική Μελέτη για τα Νησιά της Λέσβου, της Ρόδου και Κρήτης. <i>Γεώργιος Μ. Κορρές, Γεράσιμος Παυλογεωργάτος και Αικατερίνη Κόκκινου</i>	23
3 Αποτίμηση της απασχόλησης στα πλαίσια της στρατηγικής «Ευρώπη 2020»: Η περίπτωση των Ελληνικών Περιφερειών. <i>Όλγα Παπαδοπούλου</i>	37
4 Συσχέτιση μεγέθους και αποδοτικότητας των δημόσιων νοσοκομειακών μονάδων στην Ελλάδα. <i>Αθανάσιος Αδαμόπουλος, Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη και Άρης Σισσούρας</i>	45
5 Χωροταξική τυπολογία περιβαλλοντικών στάσεων φοιτητών κλάδων περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. <i>Μαρία Γούλα, Χρήστος Λαδιάς, Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη και Νικόλαος Χασάνας</i>	55
6 Η ξανανακάλυψη της μεγάπολης του Ανκόρ, μέσω της τεχνολογίας, υπό το βλέμμα της ιστορικής γεωγραφίας. <i>Γεώργιος Σιδηρόπουλος</i>	73
7 Οι εισοδηματικές ανισότητες στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2012. <i>Χρήστος Γενιτσαρόπουλος και Χάϊδω-Χαρούλα Μπέλεχα</i>	85
8 Διαχείριση Εφοδιαστικής Αλυσίδας & Αποτελεσματικότητα: Η περίπτωση της Ελλάδας. <i>Αικατερίνη Κόκκινου</i>	95
Βιβλία-Νέες εκδόσεις	101
Οδηγίες προς τους συγγραφείς	104

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης, Τομος VI, (1), 2015 Συντακτικό Σημείωμα

Το παρόν τεύχος του επιστημονικού περιοδικού «Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης» αποτελεί μια συλλογή από επιστημονικά άρθρα, τα οποία διαπραγματεύονται σύγχρονα ζητήματα και προκλήσεις που αφορούν την περιφερειακή επιστήμη.

Το πρώτο άρθρο, με τίτλο: «**Η Κοινή Γεωργική Πολιτική μετά το 2013**» με συγγραφείς τους, *Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη, Ελένη Παπαδοπούλου και Αντωνία Ομπαϊντού*, πραγματεύεται το περιεχόμενο της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής όπως διαμορφώνεται κατά την νέα Προγραμματική Περίοδο 2014-2020. Ειδικότερα, αναλύει θέματα όπως είναι η αντιμετώπιση των ανησυχιών σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων και η ενίσχυση της βιώσιμης διαχείρισης των φυσικών πόρων, τις αρχές βάσει των οποίων θα επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν επιλεγεί, όπως για π.χ. η βασική εισοδηματική στήριξη και επίσης εξετάζονται τα κριτήρια με τα οποία συγκεκριμενοποιούνται οι επιλεγόμενες δράσεις και με βάση τα οποία θα αξιολογηθεί ο βαθμός επίτευξής τους. Επιπλέον, μεταξύ άλλων, δίνεται έμφαση στο κατά πόσο μπορεί να δημιουργηθούν νομοθετικά κενά σε σχέση με την εφαρμογή ή την υλοποίηση, την παρακολούθηση και στην αξιολόγηση του προγράμματος. Τέλος, εξετάζεται ο βαθμός ασάφειας και ο βαθμός πολυπλοκότητας καθώς επίσης και το αν ο Νομοθέτης προβλέπει για τη φάση της αξιολόγησης να αξιολογείται α) το αποτέλεσμα (“result control”) ώστε να καταπολεμάται η αδράνεια και η αδιαφορία, ή β) η όλη διαδικασία που οδηγεί στο αποτέλεσμα (“process control” ή “on - going evaluation”).

Το δεύτερο άρθρο, με τίτλο: «**Χωροταξικός Σχεδιασμός και Οικονομική Ανάπτυξη: Μια Δια-συγκριτική Μελέτη για τα Νησιά της Λέσβου, της Ρόδου και Κρήτης**» από τους *Γεώργιο Μ. Κορρέ, Γεράσιμο Παυλογεωργάτο και Αικατερίνη Κόκκινου*, στοχεύει στην ανάλυση και την ανάδειξη των βασικών οικονομικών δεδομένων σε περιφερειακό επίπεδο και ιδιαίτερα στους προσδιοριστικούς παράγοντες που καθορίζουν τόσο την περιφερειακή οικονομική μεγέθυνση όσο και την κοινωνική ανάπτυξη της περιφέρειας. Οι περιφέρειες εκείνες που αποτελούν αντικείμενο μελέτης είναι η περιοχή του Αιγαίου και ιδιαίτερα τα νησιά της Λέσβου, Ρόδου και της Κρήτης. Η διαχρονική και η δια-συγκριτική ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών δεδομένων αποτελεί ένα από τους βασικούς παράγοντες για τον μελλοντικό σχεδιασμό και προγραμματισμό, όπως και για τον καθορισμό των προσδιοριστικών παραγόντων της αναπτυξιακής διαδικασίας και του πλαισίου της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Το τρίτο άρθρο, με τίτλο: «**Αποτίμηση της απασχόλησης στα πλαίσια της στρατηγικής Ευρώπη 2020: Η περίπτωση των Ελληνικών Περιφερειών**» με συγγραφέα την *Όλγα Παπαδοπούλου*, εστιάζει στην επικρατούσα κατάσταση στην ελληνική αγορά εργασίας και ειδικότερα στην απασχόληση, σε επίπεδο των δεκατριών ελληνικών περιφερειών. Το βασικό ερώτημα που τίθεται στη συγκεκριμένη εργασία είναι ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί στην ελληνική αγορά εργασίας, στα πλαίσια της Νέας Ευρωπαϊκής Στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Ένα ερώτημα που παραμένει εξαιρετικά κρίσιμο στην περίπτωση της Ελλάδας, η οποία υφίσταται όχι μόνο μία συνεχιζόμενη οικονομική κρίση, αλλά και μία κοινωνική κρίση, που μπορεί να προκαλέσει διαφορετικές επιπτώσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθορίζοντας τις όποιες αλλαγές και μεταξύ των φύλων. Η εργασία επικεντρώνεται στην αγορά εργασίας, γιατί το ανθρώπινο δυναμικό αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιρροής των προοπτικών ανάπτυξης σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Συγχρόνως όμως, η αναπτυξιακή δυναμική μιας περιφέρειας επηρεάζεται από το ανθρώπινο δυναμικό. Αυτή η αλληλεξάρτηση καθιστά χρήσιμη και αναγκαία την αξιολόγηση της αγοράς εργασίας και σε επίπεδο περιφέρειας.

Το τέταρτο άρθρο, με τίτλο: «**Συσχέτιση μεγέθους και αποδοτικότητας των δημόσιων νοσοκομειακών μονάδων στην Ελλάδα**» από τους *Αθανάσιο Αδαμόπουλο, Όλγα Γιώτη-Παπαδάκη και Αρη Σισσούρα*, εξετάζει τη συσχέτιση του μεγέθους ενός νοσοκομείου με τους δείκτες λειτουργικής και οικονομικής αποδοτικότητας. Σε αυτή την κατεύθυνση παρουσιάζει καταρχήν ορισμένες πτυχές της αναλυτικής διερεύνησης που έχει πραγματοποιηθεί αναφορικά με την παραπάνω σχέση στις δημόσιες νοσοκομειακές μονάδες του Ε.Σ.Υ. και

στη συνέχεια διερευνά τη δραστηριότητα των δημόσιων νοσοκομείων στις 13 περιφέρειες της χώρας.

Το πέμπτο άρθρο, με τίτλο: **«Χωροταξική τυπολογία περιβαλλοντικών στάσεων φοιτητών κλάδων περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος»** από τους *Μαρία Γούλα, Χρίστο Λαδιά, Ολγα Γιώτη-Παπαδάκη και Νικόλαο Χασάναγα*, αναλύει με τη χρήση τυποποιημένων ερωτηματολογίων, τις παραμέτρους που επηρεάζουν και συγκροτούν τις περιβαλλοντικές στάσεις, προσανατολισμούς και προφίλ των φοιτητών με βάση την αστική ή μη καταγωγή τους και η διαμόρφωση μιας τυπολογίας. Από τα αποτελέσματα της έρευνας και όσο αφορά στους ερωτώμενους του αστικού πληθυσμού, το ενδιαφέρον για τα τεχνικά μαθήματα τα οποία διαδραματίζουν το σημαντικότερο ρόλο στην ανάπτυξη της υπαίθρου ενισχύεται από τη συνειδητή επιλογή σπουδών και από τυχόν οικογενειακές καταβολές σχετικές με επαγγέλματα της υπαίθρου. Επίσης προκύπτει ότι, οι παράγοντες που καθορίζουν τις περιβαλλοντικές τους στάσεις σχετίζονται με οικογενειακές καταβολές, το ενδιαφέρον για την τεχνολογία, ερεθίσματα ειδησεογραφίας, την ηλικία τους, το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, την συνειδητή ή μη επιλογή σπουδών και το φύλλο. Ακόμη, οι ερωτώμενοι φοιτητές της υπαίθρου εμφανίζουν αρκετές ομοιότητες με τους αστούς, αλλά και ορισμένες διαφορές, όπως πιο έντονο ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα ενώ οι περιβαλλοντικές τους στάσεις επηρεάζονται επιπρόσθετα από την ταξική συνείδηση, την επαφή με ζωντανές τηλεοπτικές συζητήσεις και ντοκιμαντέρ, και την συμμετοχή σε διαδηλώσεις/ συγκεντρώσεις. Τέλος, καθίσταται έκδηλη η επιρρέπεια των ερωτώμενων της υπαίθρου να διαμορφώνουν την περιβαλλοντική στάση τους βάση παραγόντων κοινωνικοπολιτικής υφής περισσότερο από ότι οι αστοί ερωτώμενοι.

Το έκτο άρθρο, με τίτλο: **«Η ξαναανάκλυψη της μεγάπολης του Ανκόρ μέσω της τεχνολογίας υπό το βλέμμα της ιστορικής γεωγραφίας»** από τον *Γεώργιο Σιδηρόπουλο* διαπραγματεύεται ένα σημαντικό θέμα της ιστορικής γεωγραφίας που αφορά την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Χμέρ στην χερσόνησο της Ινδοκίνας μεταξύ του 9ου και του 13ου αιώνα, σήμερα στην Καμπότζη. Οι «μεγάπολη» είναι ένας σύγχρονος όρος που αναφέρεται στα υπερμεγέθη αστικά συγκροτήματα που όμως δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο της δικιάς μας εποχής. Η πόλη του Ανκόρ αποτέλεσε μία από τις μεγαλύτερες σε πληθυσμό πόλεις στην εποχή της. Με την παρακμή του πολιτισμού των Χμέρ, παρά το μέγεθός της, χάνεται από τα μάτια του ιστορικού γίνεσθαι. Ξαναανακαλύπεται το 2013, εξ αιτίας της χρήσης νέων τεχνολογιών ανίχνευσης του χώρου (Lidar). Η μελέτη προσπαθεί να συμπληρώσει τα κομμάτια του παζλ, της πρώτης γνωστής και της έκτοτε χαμένης συνέχειά της, μέσω της ιστορικής γεωγραφίας τέμνοντας τον χρόνο σε καίριες στιγμές της ιστορίας της.

Το έβδομο άρθρο, με τίτλο: **«Οι εισοδηματικές ανισότητες στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2012»** από τους *Χρήστο Γενιτσαρόπουλο και Χάϊδω-Χαρούλα Μπέλεχα*, εξετάζει την άνιση κατανομή του εισοδήματος στην ελληνική περιφέρεια την περίοδο 2000-2012. Ειδικότερα, υπολογίζονται οι δείκτες μέτρησης οικονομικών ανισοτήτων, Theil και Hoover, με σκοπό να διαπιστωθεί κατά πόσο η ύφεση μετά το 2008 επέτεινε ή όχι αυτές τις ανισότητες.

Τέλος, το όγδοο άρθρο, με τίτλο: **«Διαχείριση Εφοδιαστικής Αλυσίδας & Αποτελεσματικότητα: Η περίπτωση της Ελλάδας»** από την *Αικατερίνη Κόκκινου* στοχεύει στην ανάλυση των επιπτώσεων της αποτελεσματικής διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της ανάπτυξης των επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, το άρθρο αναφέρεται στο σχεδιασμό και τη διαχείριση όλων των ενεργειών-δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τις διαδικασίες Διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας και τις ανταγωνιστικές και αναπτυξιακές τους επιπτώσεις.

Κλείνοντας, η συντακτική ομάδα του επιστημονικού περιοδικού *«Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης»* ευχαριστεί τους συγγραφείς για την πολύτιμη συνεργασία εκφράζοντας παράλληλα την ελπίδα το παρών τεύχος να αποτελέσει αφορμή για περαιτέρω ανάπτυξη του επιστημονικού διαλόγου στο πλαίσιο της περιφερειακής επιστήμης.

Εκ μέρους της συντακτικής ομάδας,
Δρ. Χρήστος Δ. Γενιτσαρόπουλος

Άρθρα

Η ΚΟΙΝΗ ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΟ 2013

Όλγα ΓΙΩΤΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης
orapadak@panteion.gr

Ελένη ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης
epapa@plandevl.auth.gr

Αντωνία ΟΜΠΑΪΝΤΟΥ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης
antonia_obaidou@hotmail.com

Περίληψη

Η παρούσα εισήγηση πραγματεύεται το περιεχόμενο της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής όπως διαμορφώνεται κατά την νέα Προγραμματική Περίοδο 2014-2020. Αναλύει τους στόχους της όπως πχ η αντιμετώπιση των ανησυχιών σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων και η ενίσχυση της βιώσιμης διαχείρισης των φυσικών πόρων, τις αρχές βάσει των οποίων θα επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν επιλεγεί, όπως η βασική εισοδηματική στήριξη ή η πρόσθετη περιβαλλοντική ενίσχυση και η προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης σε περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα, και τέλος εξετάζονται τα αντίστοιχα κριτήρια με τα οποία συγκεκριμενοποιούνται οι επιλεγόμενες δράσεις και με βάση τα οποία θα αξιολογηθεί ο βαθμός επίτευξής τους.

Ειδικότερα όσον αφορά το σχεδιασμό εξετάζεται το πολιτικό πλαίσιο (Policy context), η πολιτική συνάφεια (Policy coherence), το μέγεθος της ομάδας - στόχου του προγράμματος, οι αξίες της ευρύτερης κοινωνίας και η δυνατότητα επίλυσης των αναφερομένων προβλημάτων. Δίνεται έμφαση στο κατά πόσο μπορεί να δημιουργηθούν νομοθετικά κενά σε σχέση με την εφαρμογή ή την υλοποίηση, την παρακολούθηση και στην αξιολόγηση του προγράμματος.

Σε ότι αφορά την υλοποίηση εξετάζεται ποια από τα παρακάτω εμπόδια μπορεί να εμφανιστούν ως προς 1) τους πόρους (κυρίως οικονομικά κίνητρα ή κυρώσεις), 2) την θετική ή όχι διάθεση των φορέων υλοποίησης δηλαδή κατά πόσο οι επίσημοι στόχοι του προγράμματος ταυτίζονται ή μη με τις δικές τους προσωπικές ή οργανωσιακές επιδιώξεις, 3) την επικοινωνία δηλαδή η διασαφήνιση αρμοδιοτήτων και συμμετοχής καθώς και παρακολούθηση κατά τη διάρκεια της υλοποίησης, και 4) τον συντονισμό με την ένταξη των φορέων σε ενιαίο σύστημα προτεραιοτήτων.

Θα εξετασθεί επίσης ο βαθμός ασάφειας (ambiguity) και ο βαθμός πολυπλοκότητας (complexity). Αν ο Νομοθέτης προβλέπει για τη φάση της αξιολόγησης να αξιολογείται α) το αποτέλεσμα (“result control”) ώστε να καταπολεμάται η αδράνεια και η αδιαφορία, ή β) η όλη διαδικασία που οδηγεί στο αποτέλεσμα (“process control” ή “on - going evaluation”).

Λέξεις Κλειδιά: Κοινή Αγροτική Πολιτική, Προγραμματική Περίοδος 2014-2020

1. Εισαγωγή

Οι τρεις βασικές μεταρρυθμίσεις της ΚΓΠ: Από την στήριξη του προϊόντος στην στήριξη του παραγωγού και σήμερα στην στήριξη της γης

Η Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΓΠ) αποτελεί την ενοποιημένη αγροτική πολιτική των κρατών-μελών της ΕΕ. Περιγράφει ένα σύνολο νόμων και κανονισμών σχετικών με την γεωργία, την κτηνοτροφία και την διακίνηση αγροτικών προϊόντων και όλες τις εκβάσεις που προκύπτουν, όπως η σταθερότητα των τιμών, η ποιότητα των προϊόντων, η χρήση του εδάφους και η απασχόληση.

Βασικοί στόχοι της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής, τόσο κατά την αρχική χάραξη της το 1962 όσο και στην συνέχεια, είναι η διασφάλιση δίκαιων εισοδημάτων για τους γεωργούς σε συνδυασμό με λογικές τιμές για τους καταναλωτές. Η αρχική προσέγγιση εστίασε την βαρύτητά της στην επιλογή στήριξης ορισμένων προϊόντων που όμως οδήγησε σε δημιουργία

υψηλών πλεονασμάτων. Η ίδια η επιτυχία της ώθησε σε μεταβολή της εστίασης χωρίς να μεταβάλλει τους στόχους, έτσι από το 1992 επιλέγεται η μετατόπιση του κέντρου βάρους από την στήριξη προϊόντων στην στήριξη των παραγωγών οι οποίοι παράλληλα επιφορτίζονται με την στήριξη του περιβάλλοντος και της αειφορίας. Έτσι η στήριξη των τιμών περιορίζεται και αντικαθίσταται από εισοδηματικές ενισχύσεις. Μια νέα μεταρρύθμιση το 2003 αποσυνδέει τις επιδοτήσεις και την παραγωγή και εστιάζει στην εκπλήρωση προτύπων που πληρούν πρότυπα προστασίας του περιβάλλοντος και της ασφάλειας των τροφίμων. Η νέα μεταρρύθμιση του 2013 εστιάζει πάλι στην προστασία του περιβάλλοντος και στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής αλλά υιοθετεί παράλληλα στόχους που αποβλέπουν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του γεωργικού τομέα.

Τα παραπάνω πραγματοποιούνται μέσω μιας περίπλοκης λειτουργίας οργάνων και κανονισμών που συνεπάγεται μεγάλη γραφειοκρατία, κυρίως σε εθνικό επίπεδο. Η κατανόηση της ΚΓΠ αποτελεί σημαντικό μέρος της μελέτης της ΕΕ εφόσον αποτελεί μία από τις κυριότερες πολιτικές που ακολουθεί η ΕΕ καλύπτοντας σήμερα ένα υψηλό ποσοστό του προϋπολογισμού της. Λόγω ακριβώς της μεγάλης σημασίας της, η ΚΓΠ δέχθηκε πιέσεις από διάφορες πηγές οι οποίες οδήγησαν σε σημαντικές αλλαγές- μεταρρυθμίσεις της κατά τη διάρκεια του χρόνου.

Οι αγροτικές περιοχές αντιπροσωπεύουν πάνω από το 77% της επικράτειας της ΕΕ (47% γεωργικές εκτάσεις και 30% δάση). Η Κοινή Γεωργική Πολιτική αποσκοπεί στη στήριξη της γεωργίας η οποία εγγυάται την επισιτιστική ασφάλεια και διασφαλίζει τη διαρκή ανάπτυξη όλων των αγροτικών περιοχών. Η γεωργία αυτή πρέπει να πληροί πολλαπλές λειτουργίες. Πρέπει να ικανοποιεί τις ανάγκες των πολιτών ως προς τη διατροφή (διαθεσιμότητα, τιμές, ποικιλία, ποιότητα και ασφάλεια των τροφίμων), να προστατεύει το περιβάλλον και να επιτρέπει στους γεωργούς να έχουν ένα αξιοπρεπές εισόδημα. Από το 2014, μετά την πολιτική συμφωνία του Ιουνίου 2013, η Κοινή Γεωργική Πολιτική θα λαμβάνει περισσότερο υπόψη την ποικιλομορφία της γεωργίας στην Ευρώπη. Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΓΠ) αναφέρεται αμιγώς στις καλλιεργητικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες ενώ Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) αναφέρεται και σε άλλου τύπου δραστηριότητες που αποσκοπούν σε πρόσθετες οικονομικές αποδόσεις για τους αγρότες πχ αγροτουρισμός. Η ΚΓΠ αποτελεί ένα σύνολο αλληλένδετων μέτρων, που στοχεύουν να οδηγήσουν στην επίτευξη στόχων που έχουν τεθεί. Περιλαμβάνει ένα θεωρητικό ερμηνευτικό υπόβαθρο στηριζόμενο στην οικονομική θεωρία και ένα εφαρμοσμένο τμήμα που αναφέρεται στα συγκεκριμένα μέτρα και τις επιπτώσεις τους.

Βασικές κατευθύνσεις της ΚΓΠ για την περίοδο 2014-2020

Οι σημαντικότεροι στόχοι της ΚΓΠ που περιέχονται στη Συνθήκη της Ρώμης έχουν παραμείνει ίδιοι με την πάροδο των ετών. Εντούτοις, η πορεία μεταρρύθμισης της ΚΓΠ μετά από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 οδήγησε σε μια εντελώς νέα δομή πολιτικής. Η μεταρρύθμιση του 2013 αποτέλεσε την τελική φάση της εν λόγω ανοικτής και μη ακόμη ολοκληρωθείσας διαδικασίας προσαρμογής. Οι βασικές κατευθύνσεις της ΚΓΠ για την περίοδο 2014-2020 αφορούν:

- Την ενοποίηση των δύο πυλώνων της ΚΓΠ: ο πρώτος πυλώνας, ο οποίος χρηματοδοτεί τις άμεσες ενισχύσεις και τα μέτρα αγοράς, με επιβάρυνση αποκλειστικά του ΕΓΤΕ· ο δεύτερος πυλώνας υπέρ της ανάπτυξης της υπαίθρου, σε καθεστώς συγχρηματοδότησης. Η διαφοροποίηση των άμεσων ενισχύσεων υπέρ του δεύτερου πυλώνα καταργείται και αντικαθίσταται από μια υποχρεωτική μείωση των βασικών πληρωμών από τις 150 000 ευρώ (προοδευτική μείωση). Εξάλλου, η αναδιανεμητική δυνατότητα του νέου συστήματος άμεσων πληρωμών στους ενεργούς γεωργούς (πολυλειτουργική στόχευση) ενισχύθηκε. Τέλος, η ευελιξία μεταξύ πυλώνων αυξήθηκε: από το 2015, τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα να μεταφέρουν τα κεφάλαια που είχαν αρχικά διατεθεί προς τις δύο κατευθύνσεις (από τον πρώτο στον δεύτερο πυλώνα, έως το 15%, καθώς επίσης από τον δεύτερο υπέρ του πρώτου, έως 25% για ορισμένα κράτη).

- Την ενοποίηση των μηχανισμών της ενιαίας Κοινής Οργάνωσης Αγορών (ΚΟΑ) προκειμένου να λειτουργούν σαν «δίχτυ ασφάλειας», περιοριζόμενοι στις περιπτώσεις κρίσης των τιμών και διατάραξης των αγορών. Παράλληλα, επιβεβαιώνεται η κατάργηση όλων των μέτρων ελέγχου της προσφοράς.

- Την πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση, εστιασμένη και εδαφική για την ανάπτυξη της υπαίθρου. Προβλέπεται επίσης καλύτερος συντονισμός των αγροτικών μέτρων με τα υπόλοιπα Διαρθρωτικά Ταμεία. Το ευρύ φάσμα εργαλείων που εμπεριέχεται στον δεύτερο πυλώνα της ΚΓΠ απλοποιείται για να επικεντρωθεί στη στήριξη της ανταγωνιστικότητας, της καινοτομίας, της θεμελιωμένης στη «γνώση» γεωργίας, της εγκατάστασης νέων γεωργών, της βιώσιμης διαχείρισης των φυσικών πόρων και της ισορροπημένης εδαφικής ανάπτυξης

Οι τρεις μακροχρόνιοι στόχοι: Βιώσιμη παραγωγή τροφίμων, βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων, δράση για το κλίμα και εξισορροπημένη χρήση της γης

Σήμερα η ΚΓΠ έρχεται αντιμέτωπη με ένα σύνολο αβεβαιοτήτων και προκλήσεων, οι οποίες καλούν σε στρατηγικές επιλογές για το μακροπρόθεσμο μέλλον της γεωργίας και των αγροτικών περιοχών. Μεταξύ αυτών η κλιματική αλλαγή, η οικονομική κρίση που πλήττει σήμερα αρκετές χώρες της ΕΕ, η συρρίκνωση του γεωργικού εισοδήματος, η απαίτηση για ασφαλή και ποιοτικά τρόφιμα και η επισιτιστική ασφάλεια.

Μια μεγάλη δέσμη μεταρρυθμίσεων της ΚΓΠ το 1992 απαιτεί από τους γεωργούς να αναλάβουν την ευθύνη για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφορία της γεωργίας. Οφείλουν να παρέχουν δημόσια αγαθά, όπως η διατήρηση όμορφων τοπίων και η φροντίδα της αγροτικής μας κληρονομιάς και να παρατάσσονται στην πρώτη γραμμή ενάντια στην κλιματική αλλαγή. Επιπλέον, οφείλουν να υιοθετούν τεχνολογίες για τη στήριξη της οικολογίας και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς τους.

Η σημερινή ΚΓΠ προσφέρει συγκεκριμένα κίνητρα στους γεωργούς, ώστε να λειτουργούν με μέριμνα υπέρ μιας βιώσιμης γεωργίας και να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες μετεωρολογικές συνθήκες και καλλιεργητικές περιόδους, καθώς και στην αύξηση της συχνότητας των φυσικών καταστροφών, να αναπτύσσουν εναλλακτικές μορφές γεωργίας συμμετέχοντας στον παγκόσμιο αγώνα για τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής.

ΠΡΩΤΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ ΤΗΣ ΚΓΠ

Η Κοινή Οργάνωση της Ενιαίας Αγοράς

Ο πρώτος πυλώνας της καλύπτει τις άμεσες πληρωμές και τα μέτρα της αγοράς. Η ενιαία Κοινή Οργάνωση Αγοράς περιλαμβάνει τα μέτρα της αγοράς που προβλέπονται στο πλαίσιο της ΚΓΠ. Οι διαδοχικές μεταρρυθμίσεις είχαν ως αποτέλεσμα το 2007 να συγχωνευτούν 21 ΚΟΑ σε μία ενιαία ΚΟΑ για όλα τα γεωργικά προϊόντα. Παράλληλα, οι αναθεωρήσεις της ΚΟΑ προσανατόλισαν σταδιακά την ΚΓΠ προς τις αγορές και μείωσαν την εμβέλεια των μέσων παρέμβασης, προκειμένου αυτά να θεωρούνται πλέον ως «δίκτυα ασφαλείας» που χρησιμοποιούνται μόνο σε περίπτωση κρίσης.

Οι ΚΟΑ αποτελούν θεμελιώδες στοιχείο της ΚΓΠ από τη δημιουργία της, διότι πράγματι παρείχαν το πλαίσιο εντός του οποίου θεσπίστηκαν καθεστώτα στήριξης των αγορών, διαφοροποιημένα ανάλογα με τους γεωργικούς τομείς. Η ΚΟΑ καθορίζει ποια γεωργικά προϊόντα καλύπτει. Η ΚΟΑ περιλαμβάνει μία εσωτερική πτυχή (παρέμβαση στις αγορές, κανόνες σχετικά με τη διάθεση στο εμπόριο και σχετικά με τις οργανώσεις παραγωγών) και μία εξωτερική πτυχή που αφορά τις συναλλαγές με τις τρίτες χώρες (πιστοποιήσεις εισαγωγής και εξαγωγής, διαχείριση των δασμολογικών ποσοστώσεων, επιστροφές κατά την εξαγωγή, κ.λπ.).

Άμεσες ενισχύσεις στους γεωργούς

Η ΚΓΠ της περιόδου 2014-2020 διατηρεί τους δύο πυλώνες αλλά αυξάνει παράλληλα τους δεσμούς μεταξύ τους, προσφέροντας με τον τρόπο αυτό μια πληρέστερη και πιο ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των ενισχύσεων στον τομέα αυτό. Συγκεκριμένα, θεσπίζει νέο τρόπο οργάνωσης των άμεσων ενισχύσεων, καλύτερα στοχοθετημένης, πιο δίκαιης και περισσότερο φιλικής προς το περιβάλλον.

Όσον αφορά τους μηχανισμούς άμεσης στήριξης, υπάρχει μεταστροφή από την «πλήρη αποσύνδεση» στην «στοχοθέτηση». Το σύστημα αποσύνδεσης των γεωργικών ενισχύσεων και της παροχής γενικής στήριξης των εισοδημάτων, το οποίο ξεκίνησε το 2003, παραδίδει πλέον τη σκυτάλη σε ένα σύστημα εντός του οποίου συνδέεται το κάθε στοιχείο με ειδικούς στόχους ή συγκεκριμένες λειτουργίες, δεδομένου ότι οι περίοδοι ιστορικών αναφορών δεν θα διαδραματίζουν πλέον κανένα ρόλο, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις σε μερικά κράτη μέλη.

Το καθεστώς ενιαίας ενίσχυσης αντικαθίσταται από ένα πολυλειτουργικό σύστημα ενισχύσεων, με επτά συνιστώσες: 1) μια βασική ενίσχυση ανά εκτάριο, 2) μια «πράσινη» συνιστώσα, οικολογικής μέριμνας, υπό μορφή συμπληρωματικής στήριξης ως αποζημίωση για τις δαπάνες που σχετίζονται με την παροχή περιβαλλοντικών δημόσιων αγαθών τα οποία δεν αμείβονται από την αγορά· 3) μια συμπληρωματική ενίσχυση στους νέους γεωργούς επί 5 έτη· 4) μια αναδιανεμητική ενίσχυση με την οποία οι γεωργοί μπορούν να λάβουν πρόσθετη στήριξη για τα πρώτα εκτάριά τους· 5) μια πρόσθετη στήριξη των εισοδημάτων σε περιοχές με συγκεκριμένους φυσικούς περιορισμούς· 6) μια συνδεδεμένη στήριξη για την παραγωγή υπέρ ορισμένων περιοχών ή τύπων καλλιεργειών για οικονομικούς και/ή κοινωνικούς λόγους· 7) ένα προαιρετικό απλοποιημένο σύστημα που απευθύνεται στους μικροκαλλιεργητές, με ενισχύσεις έως 1250 ευρώ.

Τα μέτρα συνολικά διακρίνονται σε:

1.Καθεστώς βασικής ενίσχυσης Τα κράτη μέλη θα διαθέσουν το 70% του εθνικού κονδυλίου τους για τις άμεσες ενισχύσεις στο νέο καθεστώς βασικής ενίσχυσης, μετά την αφαίρεση ποσών που δεσμεύθηκαν για συμπληρωματικές ενισχύσεις υπέρ των γεωργών νεαρής ηλικίας ή για άλλες προαιρετικές ενισχύσεις όπως εκείνες για τις μειονεκτικές περιοχές, τους μικροκαλλιεργητές, την αναδιανεμητική ενίσχυση ή τις «συνδεδεμένες» ενισχύσεις.

2.Καθεστώς στήριξης για γεωργούς νεαρής ηλικίας Για να ενθαρρυνθεί η ανανέωση των γενεών, η βασική ενίσχυση που παρέχεται σε γεωργούς ηλικίας μικρότερης των 40 ετών, σε νεοεισερχόμενους στον τομέα ή σε εκμεταλλεύσεις που δημιουργήθηκαν εντός της προηγούμενης πενταετίας, αυξάνεται κατά 25% κατά τη διάρκεια των πρώτων πέντε ετών εγκατάστασης.

3.Οικολογική μέριμνα Παράλληλα με το καθεστώς βασικής ενίσχυσης ή το καθεστώς ενιαίας στρεμματικής ενίσχυσης, κάθε εκμετάλλευση θα λάβει ενίσχυση ανά εκτάριο για την τήρηση ορισμένων γεωργικών πρακτικών που ωφελούν το κλίμα και το περιβάλλον. Τα κράτη μέλη είναι υποχρεωμένα να διαθέσουν 30% του εθνικού τους κονδυλίου σε αυτή τη «πράσινη» ενίσχυση. Τα τρία βασικά μέτρα που προβλέπονται είναι τα εξής: διαφοροποίηση των καλλιεργειών, διατήρηση των μόνιμων βοσκοτόπων, διατήρηση «περιοχής οικολογικής εστίασης» που θα καταλαμβάνει τουλάχιστον το 5% της αρόσιμης περιοχής της εκμετάλλευσης για εκμεταλλεύσεις με αρόσιμη γη μεγαλύτερη των 15 εκταρίων (εκτός των μόνιμων βοσκοτόπων και των μόνιμων καλλιεργειών).

4.Συνδεδεμένες ενισχύσεις Για να αντισταθμιστούν οι όποιες αρνητικές συνέπειες της εσωτερικής σύγκλισης σε τομείς ή περιοχές ιδιαίτερης ευαισθησίας, τα κράτη μέλη θα έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν περιορισμένα ποσά «συνδεδεμένων» ενισχύσεων, δηλ. ενισχύσεις που συνδέονται με ειδικά προϊόντα.

5.Περιοχές με φυσικούς περιορισμούς (μειονεκτικές περιοχές) Στα πλαίσια των δύο πυλώνων, τα κράτη μέλη ή οι περιφέρειες τους μπορούν να χορηγήσουν πρόσθετη ενίσχυση ύψους έως 5% του εθνικού κονδυλίου για περιοχές που έχουν ταξινομηθεί ως υφιστάμενες φυσικούς περιορισμούς.

6.Ενεργοί γεωργοί Προκειμένου να επιλυθεί το πρόβλημα των λεγόμενων «γεωργών του καναπέ» και να διευθετηθούν ορισμένα νομικά κενά που έχουν δώσει τη δυνατότητα σε περιορισμένο αριθμό εταιρειών να διεκδικήσουν άμεσες ενισχύσεις, μολονότι η κύρια επιχειρηματική τους δραστηριότητα δεν είναι γεωργική, η μεταρρύθμιση καθιστά αυστηρότερους τους κανόνες βάσει των οποίων μπορεί ένας γεωργός να χαρακτηριστεί ενεργός.

7.Επιλέξιμα εκτάρια Οι κανόνες ορίζουν το 2015 ως το νέο έτος αναφοράς για τις δηλώσεις εκτάσεων γης, αλλά θα υπάρξει μια σύνδεση με τους δικαιούχους του συστήματος άμεσων ενισχύσεων το 2013 ώστε να αποφεύγεται η κερδοσκοπία. Τα κράτη μέλη που προβλέπουν μεγάλη αύξηση στις δηλώσεις επιλέξιμων εκτάσεων θα έχουν το δικαίωμα να περιορίσουν τον αριθμό των δικαιωμάτων ενίσχυσης που θα διατεθούν το 2015.

8.Καθεστώς μικροκαλλιεργητών Η νέα ΚΓΠ επιτρέπει στα κράτη μέλη να αναγνωρίσουν στους μικροκαλλιεργητές απλοποιημένο καθεστώς βασισμένο σε ετήσια ενίσχυση που μπορεί να ανέλθει έως το ποσό των 1250 ευρώ ανεξάρτητα από το μέγεθος της εκμετάλλευσης. Τα κράτη μέλη μπορούν να επιλέξουν μεταξύ διαφόρων μεθόδων να υπολογίσουν την ετήσια ενίσχυση, συμπεριλαμβανόμενης της δυνατότητας βάσει της οποίας οι γεωργοί λαμβάνουν

απλώς το ποσό το οποίο θα ελάμβαναν ούτως ή άλλως. Απλοποιείται έτσι σε μεγάλο βαθμό η διαδικασία για τους ενδιαφερόμενους γεωργούς και για τις εθνικές διοικήσεις.

9. Πολλαπλή συμμόρφωση Οι διατάξεις για την πολλαπλή συμμόρφωση επιβεβαιώνονται και απλοποιούνται, θέτοντας ως προϋπόθεση για τις άμεσες ενισχύσεις την συμμόρφωση των γεωργών με: α) τα πρότυπα που έχουν ορίσει τα κράτη μέλη σχετικά με τις περιβαλλοντικές και γεωργικές συνθήκες με σκοπό τον περιορισμό της διάβρωσης των εδαφών, τη διατήρηση της δομής και των ποσοστών οργανικών ουσιών των εδαφών και τη διασφάλιση ενός ελάχιστου επιπέδου συντήρησης· β) τα κοινοτικά πρότυπα που ισχύουν σχετικά με την δημόσια υγεία, την υγεία των ζώων, το περιβάλλον και την ορθή μεταχείριση των ζώων.

10. Μηχανισμός δημοσιονομικής και χρηματοοικονομικής πειθαρχίας Εφαρμόζεται μηχανισμός δημοσιονομικής πειθαρχίας προκειμένου να διατηρηθούν οι δαπάνες του πρώτου πυλώνα της ΚΓΠ σε επίπεδο κατώτερο των ετήσιων ανώτατων ορίων του προϋπολογισμού που καθορίζονται στο πλαίσιο των πολυετών δημοσιονομικών προοπτικών .

11. Ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης και ελέγχου Το ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης και ελέγχου επιβεβαιώνεται και ενισχύεται και περιλαμβάνει τουλάχιστον τα ακόλουθα σημεία: μια ηλεκτρονική βάση δεδομένων, ένα σύστημα αναγνώρισης αγροτεμαχίων, ένα σύστημα προσδιορισμού και καταγραφής των δικαιωμάτων βασικής ενίσχυσης, ένα ολοκληρωμένο σύστημα ελέγχου και ένα ενιαίο σύστημα καταγραφής της ταυτότητας κάθε γεωργού που υποβάλλει αίτηση για παροχή ενίσχυσης.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΥΛΩΝΑΣ ΤΗΣ ΚΓΠ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο δεύτερος πυλώνας της ΚΓΠ καλύπτει τα πολυετή Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ). Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης ενισχύεται και επιβεβαιώνεται στον δεύτερο πυλώνα της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής (ΚΓΠ). Αυτή η μεταρρύθμιση έχει σκοπό να κάνει τον γεωργικό και δασοκομικό τομέα ανταγωνιστικότερο, να ενισχύσει τους δεσμούς μεταξύ της πρωτογενούς δραστηριότητας και του περιβάλλοντος, να βελτιώσει την ποιότητα ζωής στις αγροτικές περιοχές, να ενθαρρύνει τη συνεργασία και καινοτομία και να προωθήσει τη διαφοροποίηση της οικονομίας των αγροτικών κοινοτήτων.

Για να διασφαλιστεί η βιώσιμη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, ο δεύτερος πυλώνας της ΚΓΠ πρέπει να εστιαστεί σε έξι προτεραιότητες, οι οποίες συνδέονται με: προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές· τη βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων, την ανταγωνιστικότητα όλων των τύπων γεωργίας σε όλες τις περιφέρειες, την προώθηση καινοτόμων γεωργικών τεχνολογιών και τη βιώσιμη διαχείριση δασών· την οργάνωση της αλυσίδας τροφίμων, περιλαμβανομένης της επεξεργασίας και εμπορίας γεωργικών προϊόντων, της καλής διαβίωσης των ζώων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία· αποκατάσταση, διατήρηση και ανάδειξη των οικοσυστημάτων που σχετίζονται με τη γεωργία και τη δασοκομία· την προαγωγή της αποτελεσματικής διαχείρισης πόρων και τη μετάβαση προς μία οικονομία με χαμηλή κατανάλωση άνθρακα στον αγροτικό, επισιτιστικό και δασοκομικό τομέα· τέλος, την προώθηση της κοινωνικής ένταξης καθώς και της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών.

Στο πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2014-2020, έχει διατεθεί στο Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης) (ΕΓΤΑΑ) συνολικό ποσό 85 εκατομμυρίων ευρώ. Πέραν τούτου τα κράτη μέλη μπορεί να αποφασίσουν να μεταφέρουν έως και 15% των άμεσων πληρωμών και των πόρων που προκύπτουν από την επιβολή ανώτατων ορίων και τη μείωση των άμεσων πληρωμών από τον πρώτο στον δεύτερο πυλώνα.

Το ΕΓΤΑΑ συμβάλλει στη στρατηγική «Ευρώπη 2020» προωθώντας την αειφόρο αγροτική ανάπτυξη σε ολόκληρη την Ένωση κατά τρόπο συμπληρωματικό ως προς τα άλλα εργαλεία της ΚΓΠ, της πολιτικής συνοχής και της Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής. Τα κράτη μέλη υποχρεούνται σε αυτό το πλαίσιο να υπογράψουν τη Σύμβαση Εταιρικής Σχέσης, η οποία αντανάκλα την κοινή στρατηγική της ΕΕ για κάθε κράτος μέλος περιγράφοντας πώς θα συντονίσουν τις διάφορες πολιτικές και θα χρησιμοποιήσουν τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ) προς αυτή την κατεύθυνση (κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1303/2013).

Για να επιτευχθούν οι στόχοι στους έξι τομείς προτεραιότητας, τα κράτη μέλη πρέπει να καταρτίσουν ένα πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης που να βασίζεται σε δέσμη μέτρων:

Α. Καινοτομία και μεταφορά γνώσεων

Ο πρωταρχικός στόχος (και ειδικότερα η προγραμματισμένη Ευρωπαϊκή Εταιρική Σχέση Καινοτομίας για τη Γεωργική Παραγωγικότητα και Βιωσιμότητα — συντομ. ΕΕΣΚ) πρόκειται να επιτευχθεί με τη βοήθεια διαφόρων μέτρων αγροτικής ανάπτυξης, όπως η «μεταφορά γνώσεων», η «συνεργασία» και οι «επενδύσεις σε φυσικά στοιχεία ενεργητικού». Η ΕΕΣΚ προορίζεται να προωθήσει την αποδοτική χρήση πόρων, την παραγωγικότητα και την ανάπτυξη της γεωργίας και της δασοκομίας με χαμηλές εκπομπές και με τρόπο που δεν επηρεάζει το κλίμα. Τούτο πρόκειται να επιτευχθεί με την αύξηση της συνεργασίας μεταξύ γεωργίας και έρευνας, προκειμένου να επιταχυνθούν οι μεταφορές τεχνολογίας στους γεωργούς.

Β. Επενδύσεις, εκσυγχρονισμός, αναδιάρθρωση εκμεταλλεύσεων, νέοι γεωργοί και μικρές εκμεταλλεύσεις

Στον τομέα της αναδιάρθρωσης εκμεταλλεύσεων, των επενδύσεων και του εκσυγχρονισμού, διατίθενται μέτρα που περιλαμβάνουν την παροχή υψηλότερων ποσοστών στήριξης, όταν υπάρχει σύνδεση με την ΕΕΣΚ ή με κοινά έργα. Για τους νέους γεωργούς διατίθεται ένας συνδυασμός μέτρων που περιλαμβάνει την ενίσχυση για την έναρξη δραστηριότητας (μέχρι 70000 ευρώ), γενικές επενδύσεις σε φυσικά στοιχεία ενεργητικού, υπηρεσίες κατάρτισης και συμβουλευτικές υπηρεσίες. Στις μικρές εκμεταλλεύσεις παρέχονται ενίσχυση για την έναρξη δραστηριότητας (μέχρι 15000 ευρώ) ή μέτρα αναδιάρθρωσης.

Γ. Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα, βιολογικές καλλιέργειες και το δίκτυο Natura 2000

Διατίθεται δέσμη ενισχύσεων για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα, προκειμένου να στηριχθούν και να προαχθούν οι αναγκαίες αλλαγές στις γεωργικές πρακτικές που συμβάλλουν θετικά στο περιβάλλον και στο κλίμα. Αυτά τα μέτρα πρόκειται να συμπεριληφθούν στα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης με έμφαση στις κοινές συμβάσεις, στην επαρκή κατάρτιση/πληροφόρηση και στην αύξηση της ευελιξίας κατά την επέκταση των αρχικών συμβάσεων. Επιπλέον, εισάγεται επιμέρους χωριστό μέτρο για να στηρίξει τις πρακτικές βιολογικών καλλιεργειών.

Δ. Συστήματα ποιότητας

Πρόκειται να διατεθούν πόροι για τη στήριξη της συμμετοχής των γεωργών σε συστήματα ποιότητας όπως η προστατευόμενη ονομασία προέλευσης, η προστατευόμενη γεωγραφική ένδειξη και το εγγυημένο παραδοσιακό ιδιότυπο προϊόν καθώς και συστήματα επισήμανσης για βιολογικά προϊόντα, συμπεριλαμβανομένων συστημάτων πιστοποίησης γεωργικών προϊόντων που αναγνωρίζονται από τα κράτη μέλη. Αυτή η στήριξη περιορίζεται στις 3 000 ευρώ ανά εκμετάλλευση.

Ε. Εργαλειοθήκη διαχείρισης του κινδύνου

Τα ασφαλιστικά μέσα και αμοιβαία κεφάλαια για ζημιές στη συγκομιδή και ζημιές λόγω καιρού και ζωικών ασθενειών (τα οποία επί του παρόντος διατίθενται στο πλαίσιο του πρώτου πυλώνα σύμφωνα με το άρθρο 68 του κανονισμού 73/2009) επεκτείνονται για να συμπεριλάβουν ένα νέο εργαλείο σταθεροποίησης εισοδήματος υπό μορφή χρηματοδοτικής εισφοράς στα αμοιβαία κεφάλαια, με την παροχή αποζημίωση στους γεωργούς για σοβαρή μείωση εισοδήματος, πράγμα που θα επέτρεπε εκταμίευση από αμοιβαίο κεφάλαιο (ανέρχεται σε ποσοστό έως και 70% επί των απωλειών), αν το εισόδημα μειωθεί κατά 30%.

ΣΤ. Οργανώσεις παραγωγών

Πρόκειται να χορηγηθεί στήριξη για τη δημιουργία οργάνωσης παραγωγών με βάση επιχειρησιακό σχέδιο και μόνο σε οντότητες που προσδιορίζονται ως ΜΜΕ, με σκοπό να προσαρμοστούν η παραγωγή και η απόδοση των παραγωγών στις απαιτήσεις της αγοράς, με την από κοινού διάθεση αγαθών στην αγορά, τη συγκέντρωση των αγορών και της προσφοράς σε αγοραστές χονδρικής και τη βελτίωση των διαδικασιών οργάνωσης και καινοτομίας.

Ζ. Δασοκομία, ορεινές περιοχές και περιοχές με φυσικούς περιορισμούς (ΠΦΠ)

Πρόκειται να ενισχυθούν τα μέτρα δασοκομίας και να παρασχεθεί στήριξη μέσω ενισχύσεων και ετήσιων πληρωμών. Για ορεινές περιοχές και γεωργικές εκτάσεις πάνω από τον 62° N, μπορεί να δοθεί ενίσχυση ύψους 450 ευρώ ανά εκτάριο (αύξηση από τα 250 ευρώ ανά εκτάριο). Νέοι περιορισμοί για ΠΦΠ βάσει οκτώ βιοφυσικών κριτηρίων πρόκειται να τεθούν σε εφαρμογή το αργότερο το 2018. Για να διατηρηθεί ή να βελτιωθεί το περιβάλλον

στις συγκεκριμένες περιοχές, τα κράτη μέλη διατηρούν το δικαίωμα να ορίσουν έως και 10% των γεωργικών περιοχών ως ΠΦΠ.

Η. Πρόγραμμα Leader, βασικές υπηρεσίες, ανάπλαση χωριών και μη γεωργικές δραστηριότητες

Μεγαλύτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην προσέγγιση Leader, στην αύξηση της ευαισθητοποίησης και σε άλλες προκαταρκτικές ενέργειες στήριξης για στρατηγικές που προωθούν την ευελιξία, για να λειτουργήσουν με άλλα ταμεία σε τοπικό επίπεδο, όπως η συνεργασία μεταξύ πόλεων και υπαίθρου. Το Leader θα χρησιμοποιηθεί τώρα ως η κοινή προσέγγιση για την τοπική ανάπτυξη υπό κοινοτική καθοδήγηση με χρηματοδότηση από τα ακόλουθα Ταμεία το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης ΕΤΠΑ, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ) και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ). Οι βασικές υπηρεσίες και η ανάπλαση χωριών, όπως οι επενδύσεις στις υποδομές ευρείας ζώνης και ανανεώσιμης ενέργειας μπορεί να προχωρήσουν πέρα από τη μετατόπιση δραστηριοτήτων/μετατροπή κτηρίων μικρής κλίμακας που καλύπτονται επί του παρόντος. Τα ταμεία μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθούν για μη γεωργικές δραστηριότητες που συνδέονται με την αγροτική κοινότητα.

Κατά τη νέα περίοδο τα κράτη μέλη και οι περιφέρειες θα έχουν επίσης τη δυνατότητα να σχεδιάσουν θεματικά υπο-προγράμματα που αντιμετωπίζουν λεπτομερώς συγκεκριμένα ζητήματα, όπως οι νέοι γεωργοί, οι μικρές εκμεταλλεύσεις, οι ορεινές περιοχές, οι γυναίκες στις αγροτικές περιοχές, ο μετριασμός της κλιματικής αλλαγής/η προσαρμογή σε αυτήν, η βιοποικιλότητα και οι μικρές αλυσίδες εφοδιασμού. Θα διατεθούν σε ορισμένες περιπτώσεις υψηλότερα ποσοστά στήριξης για τέτοια υπο-προγράμματα.

Προτάσεις για ένα σύστημα κριτηρίων για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση

Ο πλήρης κύκλος της διενέργειας μιας πολιτικής περιλαμβάνει, σύμφωνα με την κλασική προσέγγιση της πολιτικής ανάλυσης, τις ακόλουθες φάσεις: α) σχεδιασμό, β) υλοποίηση, γ) αξιολόγηση (με στόχο την ανατροφοδότηση για έναν νέο σχεδιασμό).

Όλα αυτά τα στάδια είναι απαραίτητα για την υπέρβαση δυσκολιών που θα ανακύπτουν διαρκώς. Οι επιμέρους φάσεις μπορούν να αναλύονται με τα ακόλουθα κριτήρια:

A) Σχεδιασμός

Ο σχεδιασμός είναι η βάση για τις υπόλοιπες φάσεις. Δεν υπάρχει τυχαία η παραδοχή ότι «η αρχή είναι το ήμισυ του παντός». Τα κριτήρια του σχεδιασμού περιλαμβάνουν: 1) το πολιτικό πλαίσιο (Policy context), 2) η πολιτική συνάφεια (Policy coherence), 3) το μέγεθος της ομάδας - στόχου του προγράμματος, 4) οι αξίες της ευρύτερης κοινωνίας σχετικά με την ομάδα - στόχο, και 5) η επιλυσιμότητα του ζητήματος.

- Πολιτικό πλαίσιο

Εδώ περιλαμβάνεται το περιεχόμενο μιας πολιτικής. Απαρτίζεται κατά βάση από: 1) τους στόχους, 2) τις αρχές που αποτελούν το γενικότερο ιδεολογικό ή συμφεροντολογικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο οι στόχοι πρόκειται να υλοποιηθούν, και 3) τα μέτρα ή μέσα και εργαλεία.

1) Οι στόχοι χαρακτηρίζονται από: α) τον βαθμό λεπτομέρειας και β) την μετρησιμότητά τους. Στόχοι με χαμηλό βαθμό λεπτομέρειας διασφαλίζουν ευελιξία αλλά και πολλές προστριβές κατά την ερμηνεία και την αξιολόγησή τους. Υψηλός βαθμός λεπτομέρειας στους στόχους συνεπάγεται ακαμψία, πιθανή απομάκρυνση από την ουσία του προγράμματος, σε περίπτωση που ελιγμοί χρειαστούν αλλά θα είναι αδύνατοι, λόγω της ακαμψίας αυτής, και πιθανή απογοήτευση σε περίπτωση αποτυχίας.

Όσο μεγαλύτερος ο βαθμός λεπτομέρειας, τόσο πιο εύκολα ο στόχος μπορεί να καταστεί μετρήσιμος. Η μετρησιμότητα του στόχου είναι σημαντική παράμετρος για την υλοποίηση της ΚΓΠ και ιδίως για να μην υπάρχουν προστριβές στην αξιολόγησή της. Το πολιτικό ζήτημα που πάντα τίθεται στο θέμα της μετρησιμότητας έγκειται στην αποδοχή που βρίσκουν τα κριτήρια-δείκτες που θεσπίζονται.

Η ανταγωνιστικότητα είναι άμεσα μετρήσιμη με έτοιμους δείκτες οικονομετρικής υφής, οι οποίοι μάλιστα έχουν και επιστημονική χροιά. Η προστασία του περιβάλλοντος στον αγροτικό χώρο μπορεί εν μέρει επίσης να μετρηθεί με δείκτες επιστημονικής μορφής (λχ, νιτρικές ενώσεις, γονιμότητα, οξύτητα). Η αισθητική πλευρά του περιβάλλοντος και η

γενικότερη ποιότητα ζωής αποτελούν εκ των πραγμάτων πολύ πιο αφηρημένες έννοιες και χρήζουν διαβουλεύσεων, οι οποίες είναι ατέρμονες.

2) Οι αρχές της μέσα στις οποίες οι στόχοι οφείλουν να επιτευχθούν, αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο του «ευρωπαϊκού κεκτημένου» καθώς και του «περιβαλλοντικού κεκτημένου». Δεν πρέπει να έρχονται σε αντίθεση με τα κοινωνικο-πολιτικά και οικονομικά κριτήρια που διαμορφώθηκαν σωρευτικά μέσα από τις διαδικασίες εξέλιξης των λεγόμενων «Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων» μέχρι τη δημιουργία της ΕΕ και της ΟΝΕ.

3) Τα πολιτικά εργαλεία μπορούν να είναι τριών μορφών: κανονιστικά, οικονομικά και πληροφοριακά, τα οποία αποσκοπούν αντίστοιχα στο να απαγορεύσουν τις ανεπιθύμητες επιλογές, να ενισχύουν τις επιθυμητές και να πείσουν για το ποιες πρέπει να θεωρούνται ως επιθυμητές ή ανεπιθύμητες. Η ΚΓΠ υποστηρίζεται από συνδυασμό τέτοιων εργαλείων. Τα όρια δε, μεταξύ κανονιστικών και οικονομικών δεν θεωρούνται από όλους ευδιάκριτα.

- Πολιτική συνάφεια

Το πολιτικό πλαίσιο έχει άμεση σημασία για τους καθημερινούς χειρισμούς. Η πολιτική συνοχή που το χαρακτηρίζει επηρεάζει τη βιωσιμότητα και την αποτελεσματικότητά του σε στρατηγικό επίπεδο.

Το κριτήριο αυτό σημαίνει την ύπαρξη ή μη σαφών προτεραιοτήτων στο σχεδιασμό. Ο προσδιορισμός προτεραιότητας μπορεί να αφορά τόσο τους στόχους και τις αρχές όσο και τα εργαλεία. Όσο πιο λεπτομερειακός είναι ο προσδιορισμός αυτός, τόσο περισσότερο διακρίνεται το «κύριο» από το «δευτερεύον» και αποσαφηνίζονται οι προσδοκίες που μπορούν να έχουν διάφορες ομάδες-στόχοι από μια πολιτική.

Το βασικότερο στοιχείο της είναι η συμπληρωματικότητα των στόχων. Συμβαδίζει άραγε η ανταγωνιστικότητα των αγροτικών εκμεταλλεύσεων με την προστασία του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής;

Σημαντική είναι επίσης η συνάφεια μεταξύ στόχων και εργαλείων-μέσων. Αν, λχ, πρώτα υπάρχουν τα μέσα που πρέπει να αξιοποιηθούν (πχ για λιπάσματα) και μετά πρέπει οπωσδήποτε να θεσπισθούν στόχοι ως προς το είδος των καλλιεργειών στις οποίες θα χρησιμοποιηθούν τα λιπάσματα, οπότε προκύπτει πιθανή δυσλειτουργία και έλλειψη αποδοχής. Αντίστροφα, δυσλειτουργία μπορεί να προκύψει και όταν θεσπίζονται στόχοι που να υπερβαίνουν τις δυνατότητες των διαθέσιμων μέσων.

- Το μέγεθος της ομάδας-στόχου

Όσο μεγαλύτερη και πιο διευρυμένη από πλευράς συμφερόντων είναι η ομάδα την οποία αφορά άμεσα ένα πολιτικό πρόγραμμα, τόσο πιο γενικό και αναλόγως διευρυμένο οφείλει να είναι. Για μικρότερες ομάδες, χρειάζονται πιο λεπτομερειακά και εξειδικευμένα προγράμματα.

Η ΚΓΠ δεν αφορά ένα γενικό σύνολο, αλλά πολλά υποσύνολα, αγροτών, με ποικίλα συμφέροντα και ανάγκες. Διαφορετικά μέτρα και στόχοι πρέπει να οριστούν για του καλλιεργητές εκτατικών απ' ό,τι για τους καλλιεργητές εντατικών καλλιεργειών. Ο σιτοκαλλιεργητής έχει τελείως διαφορετικές ανάγκες από τον θερμοκηπιούχο.

- Οι αξίες της ευρύτερης κοινωνίας σχετικά με την ομάδα - στόχο

Για να βρει αποδοχή και απρόσκοπτη περαιτέρω υλοποίηση ένας σχεδιασμός επιβάλλεται όχι μόνο να ικανοποιεί την ομάδα-στόχο αλλά να πείθει και την ευρύτερη κοινωνία ότι αξίζει να ικανοποιηθεί η συγκεκριμένη ομάδα-στόχος.

Αυτό αποτελεί μια σημαντική πρόκληση για κάθε πολιτική απόφαση. Είναι ένα ερώτημα κατά πόσο η ευρύτερη κοινωνία έχει πεισθεί ότι πρέπει να ικανοποιούνται τα αιτήματα των αγροτών και κατά πόσο αυτό είναι δίκαιο ή όχι και σκόπιμο για την ευρύτερη κοινωνία. Το γεγονός πάντως των καταλήψεων δρόμων με τρακτέρ, σίγουρα δυσχεραίνει αυτή την μαζική συνεννόηση.

- Η επιλυσιμότητα του ζητήματος

Υπό συνθήκες παγκοσμιοποίησης, άλλοτε μπορεί να προκύπτουν εμπόδια και άλλοτε ευκαιρίες για την επίλυση ενός ζητήματος. Πάντως, σε κάθε περίπτωση, έχει αυξηθεί η αβεβαιότητα. Η ΚΓΠ είναι από τις πλέον παγκοσμιοποιημένες πολιτικές, καθώς είναι άμεσα εκτεθειμένη στους μηχανισμούς της παγκόσμιας αγοράς. Όταν οι σχεδιαστές της πολιτικής βρίσκονται αντιμέτωποι με τις φτηνές τιμές χωρών με τελείως διαφορετικό τιμάριθμο και βιοτικό επίπεδο απ' ό,τι οι χώρες της ΕΕ, τότε όντως είναι μάλλον δύσκολο να βρεθεί λύση για να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα της αγροτικής παραγωγής.

B) Υλοποίηση

Όσον αφορά την υλοποίηση, οι παράγοντες της εξέλιξής της και τα κριτήρια της ανάλυσης μπορούν να είναι τα ακόλουθα:

α) περιορισμοί επί της επιτευξιμότητας:

Αυτοί μπορεί να συνίστανται σε:

- περιορισμένη διαθεσιμότητα υλικών πόρων και χρηματοδότησης
- έλλειψη ανθρώπινων πόρων
- τεχνικούς περιορισμούς
- έλλειψη σχετικών πληροφοριών και τεχνογνωσίας
- κανονιστικούς περιορισμούς
- έλλειψη εναρμονισμού μεταξύ μέσων ή μεταξύ μέσων και στόχων (πράγμα που πρέπει να προβλεφθεί από το επίπεδο του σχεδιασμού)

β) έλλειψη οικονομικών ή άλλων κινήτρων προς τους συμμετέχοντες

γ) παροχή κινήτρων χωρίς εξασφάλιση επιδιωκόμενης συμπεριφοράς (παροχή χρηματοδοτήσεων χωρίς παρακολούθηση ή παροχή χρηματοδοτήσεων μη επαρκών για να γίνουν οι επιθυμητές επενδύσεις με αποτέλεσμα να διοχετεύονται σε αλλότριους στόχους.

Κατά μια συνοπτικότερη θεώρηση, μπορούν να προταθούν τα εξής κριτήρια, για την ανάλυση της πορείας της υλοποίησης:

1) πόροι (κυρίως οικονομικά κίνητρα ή κυρώσεις),

2) διάθεση (disposition) των φορέων υλοποίησης, δηλαδή κατά πόσο οι επίσημοι στόχοι του προγράμματος ταυτίζονται ή μη με τις δικές τους προσωπικές ή οργανωσιακές επιδιώξεις,

3) επικοινωνία, δηλαδή η διασαφήνιση αρμοδιοτήτων και συμμετοχής καθώς και παρακολούθηση κατά τη διάρκεια της υλοποίησης, και

4) συντονισμός με την ένταξη των φορέων σε ενιαίο σύστημα προτεραιοτήτων.

Όλα τα παραπάνω μπορούν να εμφανιστούν σε κάθε προσπάθεια υλοποίησης πολιτικού προγράμματος, και φυσικά και στην ΚΓΠ.

Η υλοποίηση ενός πολιτικού προγράμματος χαρακτηρίζεται από σαφήνεια ή ασάφεια (ambiguity), που σημαίνει αν υπάρχει ή όχι συχνή ανάγκη ερμηνείας, και από απλότητα ή πολυπλοκότητα (complexity), που συνδέεται με το πόσοι θεσμοί εμπλέκονται και πόσες προϋποθέσεις ή φάσεις ελέγχου απαιτούνται.

Η ασάφεια προσδίδει δημοκρατικότητα, καθώς αφήνει περιθώρια και ελπίδες για την ικανοποίηση ολόενα και πιο διευρυνμένων συμφερόντων και αντίστοιχων ομάδων-στόχων, ενώ η πολυπλοκότητα, είναι πολλές φορές επακόλουθο λεπτομερειακού σχεδιασμού για έλεγχο και διαφάνεια ή μη καλώς μελετημένης οργάνωσης των ενεργειών και των θεσμών. Πολλοί Κανονισμοί της Αγροτικής Ανάπτυξης χαρακτηρίζονται από ασάφεια και απλότητα, καθώς εμπλέκονται λίγοι θεσμοί με σημαντικά περιθώρια ερμηνείας των κανόνων.

Για να τύχουν όλα αυτά τα κριτήρια έγκαιρης διερεύνησης, απαιτείται η θέσπιση και εφαρμογή συστήματος παρακολούθησης (monitoring) και ενδεχομένως ενδιάμεσης αξιολόγησης, ώστε να ελεγχθεί η υλοποίηση και να αναπροσαρμοστεί ενδεχομένως ο σχεδιασμός. Η παρακολούθηση και η ενδιάμεση αξιολόγηση μπορούν ως εκ τούτου να θεωρηθούν μέρος της υλοποίησης. Δεν υπάρχει άλλωστε τυχαία ο αφορισμός: “plans are nothing, planning is everything” (Dwight Eisenhower), που υποδηλώνει την ανάγκη για ευελιξία.

Γ) Αξιολόγηση (τελική)

Η φάση αυτή αναλύεται με κριτήριο το αντικείμενό της. Τι πρόκειται να αξιολογηθεί; α) το αποτέλεσμα (“output control”) ή β) η όλη διαδικασία που οδηγεί στο αποτέλεσμα (“process control” ή “on - going evaluation”);

Στην πρώτη περίπτωση καταπολεμάται η αδράνεια και η αδιαφορία, ενώ στη δεύτερη η πιθανή εξαπάτηση ή οι τυχόν παράγοντες που κατά τη γνώμη των αξιολογητών και των σχεδιαστών πρέπει να συνεκτιμηθούν, παρόλο που ενδεχομένως δεν προβλέπονται στους στόχους.

Η πρώτη περίπτωση αξιολόγησης είναι η νομικά και διοικητικά ασφαλέστερη, ώστε να αποφεύγονται τυχόν ενστάσεις. Διασφαλίζει επίσης ελευθερία δράσης στους συμμετέχοντες, ώστε να ακολουθήσουν τις προσφορότερες κατά την κρίση τους τακτικές προκειμένου αποδώσουν το βέλτιστο αποτέλεσμα. Η δεύτερη περίπτωση προλαμβάνει αδιέξοδα και χαμένο χρόνο από απρόσφορες ενέργειες. Ωστόσο, συνεπάγεται αυτομάτως ευθύνη και για

τους αξιολογητές, καθώς μπορεί να σταθούν εμπόδιο στους συμμετέχοντες με μια «αδίκως» αρνητική ενδιάμεση αξιολόγηση.

Στην ΚΓΠ υπάρχουν ενδιάμεσες αξιολογήσεις κι επομένως ισχύει η δεύτερη περίπτωση. Κατά μια άποψη, μια αξιολόγηση αποτελέσματος, που δεν εμπλέκεται στα ενδιάμεσα στάδια είναι κατάλληλη υπό συνθήκες «οικονομιών κλίμακας», όπου υπάρχουν και ανάλογα «περιθώρια ζημίας».

Πάντως, και οι δυο μορφές αξιολόγησης έχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, τόσο για τους αξιολογητές και τους σχεδιαστές όσο και για τους συμμετέχοντες.

Συμπεράσματα

Η ΚΓΠ είναι μια από τις παλαιότερες κοινές πολιτικές στην Ένωση. Η πρόσφατη μεταρρύθμισή της αποσκοπεί στην προσαρμογή της στα νέα δεδομένα που προέκυψαν πρωτίστως από την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής. Η αλλαγή της ΚΓΠ της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου από μια πολιτική προστατευτισμού σε μια πολιτική της ελεύθερης αγοράς επέφερε μείωση στην παραγωγή. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται από το ότι η μείωση της τιμής παραγωγού και η προσαρμογή της σε διεθνή επίπεδα τιμών (τα οποία διαμορφώνονται σε επίπεδα χαμηλότερα από αυτά που διατηρούντο στην ΕΕ μέσω του προστατευτισμού) είχε οδηγήσει σε μειωμένο κίνητρο παραγωγής αφού ο παραγωγός παράγει με κίνητρο μόνο την τιμή του προϊόντος. Η μείωση της παραγωγής επήλθε κυρίως από παραγωγούς υψηλού κόστους οι οποίοι εγκατέλειψαν την παραγωγή λόγω της μη κάλυψης του κόστους αυτού από τη διεθνή τιμή.

Η ενιαία ενίσχυση αντικαθίσταται από νέες άμεσες ενισχύσεις, που περιλαμβάνουν τη βασική ενίσχυση, την πράσινη ενίσχυση και, για όσους είναι κάτω των 40 ετών και νεοεισερχόμενοι, την ενίσχυση για τους γεωργούς νεαρής ηλικίας. Παράλληλα εντοπίζεται αντίστροφη σχέση ανάμεσα σε άμεσες ενισχύσεις και παραγωγικότητα, δηλαδή, το παλαιό καθεστώς βελτίωνε το εισόδημα του παραγωγού αφού οι ενισχύσεις ήταν σταθερές, όμως ο αγρότης οδηγείτο στην ελάχιστη κατά το δυνατόν παραγωγική προσπάθεια. Στις βασικές προτεραιότητες της νέας ΚΓΠ ως το 2020 είναι η «στροφή» στην παραγωγή και την ανάπτυξη, με προσανατολισμό των αγροτών στην αγορά για αύξηση του εισοδήματος, σε συνδυασμό με αλλαγή νοοτροπίας για το δίπολο επιδότηση-παραγωγής. Ακόμα ένα εργαλείο αποτελεί η παροχή άμεσων ενισχύσεων ικανού επιπέδου σε όσους τις αξιοποιούν για να παράγουν, σε συνδυασμό με μια δίκαιη και ισόρροπη κατανομή ενισχύσεων, χωρίς απότομες μεταβολές και στόχο την απεμπλοκή από τα ιστορικά στοιχεία της τριετίας 2000-2002.

Η δομή των δύο πυλώνων διατηρείται αλλά οι μεταξύ τους δεσμοί ενισχύονται. Η κύρια διαφορά σε ότι αφορά την άμεση στήριξη των γεωργών είναι ότι πλέον γίνεται περισσότερο στοχευμένη και συνδέεται με ειδικούς στόχους. Σε ότι αφορά τον δεύτερο πυλώνα η έμφαση δίδεται στην σύνδεσή του με την στρατηγική Ευρώπη 2020 και σε επίπεδο εφαρμογών στην μεταφορά γνώσεων και καινοτομίας.

Η σύνδεση των αγροτικών ενισχύσεων με την πραγματική παραγωγή είναι η μεγάλη τομή που φέρνει η νέα Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΓΠ), η οποία ουσιαστικά άρχισε να εφαρμόζεται από την 1/1/2015. Πέρα από τα κονδύλια η νέα ΚΓΠ θα ενισχύει πλέον μόνο την παραγωγική διαδικασία. Το ετήσιο ποσό των άμεσων ενισχύσεων για τον «ενεργό αγρότη», αυτόν δηλαδή που αποδεικνύει ότι παράγει, θα πρέπει να αποτελεί κατ' ελάχιστο το 5% του εξωγεωργικού εισοδήματος. Ωστόσο, το 30% των ενισχύσεων θα δίνεται σε όσους τηρούν πρακτικές επωφελείς για το κλίμα και το περιβάλλον. Η ΚΓΠ της νέας προγραμματικής περιόδου 2014-2020 δίνει έμφαση στον οικολογικό προσανατολισμό των εκμεταλλεύσεων, στην ισότητα κατά τη διανομή της ενίσχυσης και την καλύτερη στόχευση της εισοδηματικής στήριξης των γεωργών που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη. Με άλλα λόγια, θα πρέπει σε ένα ποσοστό 5% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων (σε εκμεταλλεύσεις μεγαλύτερες των 150 στρεμμάτων) να παραμένει ακαλλιεργητό. Μια άλλη οικολογική πρόταση είναι η αμειψισπορά στο 30% της έκτασης των εκμεταλλεύσεων. Στα κράτη μέλη επιτρέπεται η χορήγηση άμεσων ενισχύσεων και σε μικροκαλλιεργητές διότι αυτοί συμβάλλουν άμεσα στη ζωτικότητα των αγροτικών περιοχών.

Η νέα ΚΓΠ προβλέπει και ενισχύσεις από τον Πυλώνα II για τους νεοεισερχομένους στον αγροτικό τομέα. Οι χρηματοδοτήσεις που θα αφορούν τη συνδεδεμένη με την παραγωγή ενίσχυση θα συνδέονται με περιοχές με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά καθώς και συγκεκριμένους

τομείς που παρουσιάζουν ιδιαίτερη βαρύτητα για οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς λόγους.

Η μεταφορά γνώσεων και καινοτομίας αναφέρεται τόσο στην βιωσιμότητα και αποτελεσματικότητα των εκμεταλλεύσεων, αλλά και στην προώθηση των προϊόντων, όπως και θεμάτων που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος. Η επιτυχής εφαρμογή μια σημαντικής πολιτικής όπως είναι η ΚΓΠ θα πρέπει να αξιολογείται βάσει κάποιων κριτηρίων που έχουν εκ των προτέρων καταρτιστεί.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1: Συνοπτικός Πίνακας 1ου και 2ου Πυλώνα της Νέας ΚΑΠ

1ος Πυλώνας – Οι άμεσες ενισχύσεις που εισπράττει κάθε παραγωγός	2ος Πυλώνας – Τα προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης
Δικαιώματα	Μέτρα για τη μεγέθυνση των μικρών εκμεταλλεύσεων (Σχέδια βελτίωσης)
Συνδεδεμένες ενισχύσεις	Προγράμματα εγκατάστασης νέων γεωργών στην ύπαιθρο
Ενίσχυση «Γεωργών νεαρής ηλικίας» με ποσοστό 25%	Γεωργοπεριβαλλοντικά Μέτρα (Βιολογική Γεωργία – κτηνοτροφία κ.λ.π.)
	Εφοδιαστική Αλυσίδα – Ομάδες παραγωγών
	Ενισχύσεις σε περιοχές με φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα
	Σύστημα Γεωργικών Συμβουλών

Πηγή: Κούκουλης, Χλιούμης

Πίνακας 2: Εθνικά κριτήρια χορήγησης των άμεσων ενισχύσεων – Συνοπτικός πίνακας

Εθνικά κριτήρια χορήγησης των άμεσων ενισχύσεων
Ενεργοί γεωργοί
Διάρθρωση της χώρας σε 3 Περιφέρειες (Αρώσιμες-Δενδρώδεις-Βοσκότοποι)
Εσωτερική σύγκλιση με σταδιακή γραμμική προσαρμογή της αξίας των δικαιωμάτων
Δημιουργία εθνικού αποθέματος δικαιωμάτων (3% γραμμική μείωση της βασικής ενίσχυσης)
Καθορισμός ανώτατων ορίων ενισχύσεων και αναδιανεμητική ενίσχυση
Πρασίνισμα (Διαφοροποίηση καλλιεργειών – διατήρηση υφιστάμενων μόνιμων βοσκοτόπων – Περιοχές Οικολογικής Εστίασης)
Συνδεδεμένες ενισχύσεις
Καθεστώς μικρών παραγωγών
Ενίσχυση γεωργών νεαρής ηλικίας
Ενισχύσεις σε περιοχές με φυσικούς περιορισμούς

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ακουμιανάκης Κ., 2014, “Επιχειρηματικές ευκαιρίες για αγροτικά προϊόντα ποιότητας”, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Ερευνητών «Ευρωπαϊκή Αγροτική Διακυβέρνηση (Κωδ. ΕΣ 104/2014)», 19 Νοεμβρίου 2014
2. Κούκουλης Γ., Χλιούμης Γ., «Η Νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική 2015 – 2020», Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, Περιφερειακή Ενότητα Πιερίας, Διεύθυνση Αγροτικής Οικονομίας και Κτηνιατρικής Πιερίας
3. Λαδιάς Χρ., 2013 «Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
4. Παπαδοπούλου Ε. και Χασάναγας Ν., 2011: Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Από τη γένεση στην κρίση. Γράφημα. Θεσσαλονίκη
5. Σέμος Αν., 2006, Η αποσύνδεση των ενισχύσεων της Νέας ΚΑΠ και οι επιπτώσεις στην απόδοση και στην παραγωγή των καλλιεργειών: Μια πρώτη προσέγγιση, 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας, 2-4 Νοεμβρίου, Αθήνα
6. Τσιμπούκας, Κ., 2014, “Μέτρα ελληνικής «αγροτικής διακυβέρνησης» για την αξιοποίηση της αναμορφωμένης ΚΑΠ”, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Ερευνητών «Ευρωπαϊκή Αγροτική Διακυβέρνηση (Κωδ. ΕΣ 104/2014)», 29 Οκτωβρίου 2014
7. Ψαλτόπουλος, Δ., 2014, “ Το πλαίσιο της νέας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ)”, Διάλεξη στο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Ερευνητών «Ευρωπαϊκή Αγροτική Διακυβέρνηση (Κωδ. ΕΣ 104/2014)», 22 Οκτωβρίου 2014
8. European Commission, 2013, Overview of CAP Reform 2014-2020, Agricultural Policy Perspectives Brief, N°5* / December 2013
9. Mendes A.M.S.C. 2006: Implementation analysis of forest programs: Some theoretical notes and an example. Forest policy and Economics 8, 512-528
10. Zahariadis N. 2008: Europeanization as program implementation: Effective and democratic? Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice, 10(3), 221-238
11. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1305>, προσβάσιμο στις 20-5-2015
12. <http://www.consilium.europa.eu/el/policies/cap-reform/>, προσβάσιμο στις 20-5-2015
13. http://ec.europa.eu/agriculture/50-years-of-cap/history/index_el.htm, προσβάσιμο στις 20-5-2015
14. http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf, προσβάσιμο στις 20-5-2015

ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΘΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΜΙΑ ΔΙΑ-ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ, ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ ΚΑΙ ΚΡΗΤΗΣ¹

Γεώργιος Μ. ΚΟΡΡΕΣ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας
gkorres@geo.aegean.gr

Γεράσιμος ΠΑΥΛΟΓΕΩΡΓΑΤΟΣ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας
grav@aegean.gr

Αικατερίνη ΚΟΚΚΙΝΟΥ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας
k.kokkinou@aegean.gr, aikaterinokokkinou@gmail.com

Περίληψη

Τα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα μπορούν να μας παρουσιάσουν και αποτυπώσουν το πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας και της ανάπτυξης για μια χώρα είτε για μια περιφέρεια. Επίσης, η διαχρονική και η δια-συγκριτική ανάλυση των οικονομικών και κοινωνικών δεδομένων αποτελεί ένα από τους βασικούς παράγοντες για τον μελλοντικό σχεδιασμό και προγραμματισμό, όπως και για τον καθορισμό των προσδιοριστικών παραγόντων της αναπτυξιακής διαδικασίας και του πλαισίου της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Στο συγκεκριμένο άρθρο δίνεται έμφαση στην ανάλυση των βασικών οικονομικών δεδομένων σε περιφερειακό επίπεδο και ιδιαίτερα στους προσδιοριστικούς παράγοντες που καθορίζουν τόσο την περιφερειακή οικονομική μεγέθυνση όσο και την κοινωνική ανάπτυξη της περιφέρειας. Πιο συγκεκριμένα οι περιφέρειες εκείνες που αποτελούν αντικείμενο μελέτης είναι η περιοχή του Αιγαίου και ιδιαίτερα τα νησιά της Λέσβου, Ρόδου και της Κρήτης.

Λέξεις Κλειδιά: Περιφερειακή & Οικονομική Ανάπτυξη, Χωροταξικός Σχεδιασμός, Λέσβος, Ρόδος, Βόρειο Αιγαίο, Νότιο Αιγαίο, Κρήτη

1. Εισαγωγή

Ο «χώρος» θεωρείται ως ένα από τα βασικά στοιχεία για την διάρθρωση των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων και των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Ο χωρικός σχεδιασμός στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης αποτελεί την πρακτική εκείνη που αποσκοπεί στην ισόρροπη ανάπτυξη του χώρου. Είναι γεγονός ότι οι διάφορες περιοχές δεν αναπτύσσονται με την ίδια δυναμική λόγω των διαφορετικών γεωγραφικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών. Η περιφερειακή ανάπτυξη αποτελεί τον βασικό παράγοντα για την θεμελίωση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Επίσης, η περιφερειακή ανάπτυξη αποτελεί βασικό και καθοριστικό παράγοντα για την συνολική ανάπτυξη μιας χώρας. Η οικονομική μεγέθυνση αποτελεί βασική και αναγκαία συνθήκη για την συνολική ανάπτυξη. Η συνολική ανάπτυξη είναι η διαδικασία που αυξάνει το πραγματικό κατά κεφαλή εισόδημα μιας χώρας κατά τη διάρκεια μακροχρόνιας περιόδου υπό την προϋπόθεση όμως ότι ανεβαίνει το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας, ποιότητας και ισοκατανομής.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, οπότε και εμφανίστηκε ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη, η ανάπτυξη ήταν κυρίως ταυτισμένη με την οικονομική μεγέθυνση. Ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη (sustainable development), που χρησιμοποιείται τις τελευταίες δεκαετίες,

¹Η εργασία αυτή χρηματοδοτήθηκε από την πράξη με τίτλο: “Διασυνοριακή Συνεργασία για Ανάπτυξη Θαλάσσιου Χωροταξικού Σχεδιασμού” και κωδική ονομασία “ΘΑΛ-ΧΩΠ”, η οποία συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) κατά 80% και από εθνικούς πόρους της Ελλάδας και της Κύπρου κατά 20%, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Διασυνοριακής Συνεργασίας “Ελλάδα-Κύπρος 2007-2013”.

καθιερώθηκε ως ο επιστημονικός εκείνος όρος που έχει διάσταση τόσο οικονομική, όσο και κοινωνική και περιβαλλοντική. Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί ένα βασικό συνδυασμό που προϋποθέτει ως αναγκαία συνθήκη την βελτίωση των οικονομικών μεγεθών (δηλαδή, την οικονομική μεγέθυνση, economic growth), αλλά παράλληλα προϋποθέτει ως ικανή συνθήκη την βελτίωση των κοινωνικών μεγεθών (δηλαδή, την κοινωνική ανάπτυξη, social development) που περιλαμβάνει διαχρονικά και την προστασία του περιβάλλοντος. Βασικός στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η επίτευξη μιας υψηλής ποιότητας ζωής, ορθολογική διαχείριση των διαθέσιμων πόρων, που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες».

Οι πολιτικές για την περιφερειακή ανάπτυξη και τη χωροταξία, για να είναι αποτελεσματικές, πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τα διαφορετικά διαρθρωτικά προβλήματα των περιφερειών και τις πιθανές μεταβολές στο μέλλον. Για το λόγο αυτόν η χωροταξία και η περιφερειακή πολιτική πρέπει να διαθέτουν ευελιξία και προσαρμοστικότητα στις νέες συνθήκες. Τέτοια διαρθρωτικά προβλήματα είναι έντονα σε περιφέρειες που έχουν «χάσει» σημαντικούς κλάδους παραγωγής, λόγω μειωμένης ανταγωνιστικότητας, όπως η κλωστοϋφαντουργία, η παραγωγή ενδυμάτων η γεωργία, ο αγροτικός τομέας κ.α., (ΦΕΚ: 128, 151, 1138 & 2464).

Για να μπορέσουμε να αποτυπώσουμε και να σχολιάσουμε το πλαίσιο της περιφερειακής οικονομικής μεγέθυνσης και της περιφερειακής κοινωνικής ανάπτυξης, θα πρέπει να αναλύσουμε, τόσο διαχρονικά όσο και δια-συγκριτικά τα βασικά οικονομικά δεδομένα και τους σχετικούς δείκτες. Στη συγκεκριμένη έκθεση θα γίνει μια ανάλυση των βασικών οικονομικών δεδομένων μέσα σε περιφερειακό επίπεδο και πιο συγκεκριμένα θα εξετασθούν οι περιφέρειες του Αιγαίου και ιδιαίτερα Την Λέσβο, τη Ρόδο και την Κρήτη.

2. Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου: Η Περίπτωση της Νήσου Λέσβου

Η περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου είναι μία από τις δεκατρείς περιφέρειες της Ελλάδας. Η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου περιλαμβάνει δέκα κατοικημένα νησιά και ή συνολική της έκταση, συμπεριλαμβανομένων πολλών ακατοίκητων νησιών και μεγάλου αριθμού βραχονησίδων, ανέρχεται στα 3.836 τ.χ. Τα πέντε μεγάλα νησιά που αποτελούν το Βόρειο Αιγαίο είναι η Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία και Λήμνος.

Ο πληθυσμός της Περιφέρειας αποτελεί το 1,9% του συνολικού πληθυσμού της Χώρας. Ο πληθυσμός της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου μειώθηκε κατά 14.951 κατοίκους, ποσοστό της τάξεως -7%, όπως παρουσιάζεται στον ακόλουθο πίνακα 1.

Πίνακας 1: Απογραφή κατοίκων για τους νομούς Λέσβο, Χίο και Σάμο

Απογραφή	Λέσβος		Χίος		Σάμος	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Κάτοικοι	109.118	101.786	53.408	53.004	49.595	42.380
		-6,7%		-0,7%		

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Οι βασικοί παράμετροι που χαρακτηρίζουν τον αγροτικό τομέα της Περιφέρειας είναι (Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, 2014) :

- Μορφολογία εδάφους: Το 68,5% του εδάφους είναι ορεινό, ημιορεινό.
- Χρήση γης: γεωργική γη 29,9% - βοσκότοποι 49,0% - δάση 15,0%.
- Αγροτικός πληθυσμός: 110.974, δηλαδή 55,7% του συνόλου
- Απασχόληση: Πρωτογενής 25,2% - Δευτερογενής 17,5% - Τριτογενής 57,3%.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, η Περιφέρεια Β. Αιγαίου παράγει το 1,36 του ΑΕΠ της Χώρας σε τρέχουσες τιμές από το οποίο το 0,76% η Λέσβος, το 0,31% η Σάμος και το 0,29% η Χίος.

• Στον πρωτογενή τομέα κυριαρχούν οι κλάδοι της φυτικής και ζωικής παραγωγής, ενώ η αλιεία αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία με το πέρασμα του χρόνου και αυτό οφείλεται στην ανάπτυξη των θαλασσο-καλλιέργειών, κυρίως στο νομό της Χίου, στο νομό Σάμου και λιγότερο στο νομό Λέσβου.

• Ο δευτερογενής τομέας είναι σημαντικός για την Περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου, παρόλο που την τελευταία επταετία υπάρχει σημαντική μείωση. Οι επιχειρήσεις που

κυριαρχούν είναι οι κατασκευαστικές, και ακολουθεί η μεταποιητική δραστηριότητα, συγκεντρώνοντας.

- Ο τριτογενής τομέας είναι σημαντικός για την οικονομία της Περιφέρειας. Το εμπόριο και η διαχείριση ακίνητης περιουσίας κυριαρχούν, ενώ η συμμετοχή του κλάδου των ξενοδοχείων και εστιατορίων είναι σχετικά μικρή διατηρούμενη διαχρονικά στα ίδια χαμηλά επίπεδα.

Αναφορικά με την Λέσβο, μπορούμε να συνοψίσουμε τα ακόλουθα συμπερασματικά βασικά σημεία:

- Η μειωμένη, πλέον, μεταποίηση εστιάζεται στην περιοχή του Δ. Μυτιλήνης, με ορισμένες άλλες διάσπαρτες πυκνώσεις μικρού βάρους. Εφόσον υπάρξει μια νέα φάση κάποιας ανάπτυξης της μεταποίησης, θα μπορούσε να υπάρξει κάποια περιορισμένη διεύρυνση προς Β και Δ (Λέσβος).

- Ο Νομός αποτελεί τουριστική ενότητα προτεραιότητας με δυνατότητα προώθησης τουρισμού υψηλής ποιότητας στις παράκτιες περιοχές και επίσης αξιοποίησης των ορεινών ζωνών, ενώ για τη βιομηχανία δεν παρουσιάζει πλεονεκτήματα πλην εξαιρέσεων. Ακριβώς για αυτό το λόγο, στις τελευταίες πρέπει να εξαντλούνται τα περιθώρια στήριξής της. Ο λεπτομερής σχεδιασμός χρήσεων γης είναι απαραίτητος σε αυτές τις περιπτώσεις, αλλά ούτως ή άλλως απαιτείται άμεσα για το μεγαλύτερο ποσοστό των νησιών.

- Περιβαλλοντικές επιπτώσεις της βιομηχανίας.: Τα παλαιότερα προβλήματα (βιομηχανικά απόβλητα στον κόλπο της Γέρας κ.ά.) έχουν περιοριστεί σημαντικά, αλλά στους δύο μεγάλους κλειστούς κόλπους απαιτείται πάντα συστηματική παρακολούθηση.

- Σύμφωνα με την ανάλυση των βασικών οικονομικών και κοινωνικών στοιχείων, Πίνακες 3-20, η περιφέρεια χαρακτηρίζεται από σχετικά ικανοποιητικό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας που οφείλεται στη τουριστική ανάπτυξη, συγκέντρωση περιοχών με αξιολογικά στοιχεία αναλλοίωτου φυσικού περιβάλλοντος, και καλή ποιότητα και μεγάλη ποικιλία παραγόμενων τοπικών προϊόντων. Ωστόσο, οι βιομηχανικές μονάδες είναι αδύναμες, και το επίπεδο των υποστηρικτικών μηχανισμών χαμηλό.

3. Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου: Η Περίπτωση της Νήσου Ρόδου

Η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου περιλαμβάνει τα νησιωτικά συμπλέγματα των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων. Τοποθετείται νοτιοανατολικά του κύριου κορμού της Ελλάδας, με έδρα της την Ερμούπολη της Σύρου. Η εδαφική φυσιογνωμία του νησιωτικού συμπλέγματος της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου είναι κυρίως ορεινή και ημιορεινή. Το 72,5% του εδάφους, είναι ορεινό και ημιορεινό (το αντίστοιχο ποσοστό στο σύνολο της χώρας είναι 61,3%). Από το σύνολο της εδαφικής επιφάνειας της περιφέρειας καλλιεργείται το 16,7%. Οι δασικές εκτάσεις καλύπτουν το 13,2% της ολικής επιφάνειας εκ των οποίων μόλις το 1,7 εντοπίζεται στο Νομό Κυκλάδων.

Στον πρωτογενή τομέα, η γεωργία, η κτηνοτροφία και η αλιεία αποτελούν τους σημαντικότερους παραδοσιακούς κλάδους οικονομικής δραστηριότητας για την περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου. Στον δευτερογενή τομέα, υπάρχει μια συνεχή μείωση της απασχόλησης και της συνεισφοράς του τομέα στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της περιφέρειας. Πιο συγκεκριμένα, το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων και η αδυναμία εκμετάλλευσης οικονομικών κλίμακας, υπήρξε ένας από τους σημαντικούς παράγοντες για την αδυναμία της ανάπτυξης του δευτερογενή τομέα στην περιφέρεια. Στον τριτογενή τομέα υπήρξε διαχρονικά μια συνεχή αύξηση στο ακαθάριστο εγχώριο περιφερειακό προϊόν, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει παράλληλη μείωση της συμμετοχής του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα που όμως οφείλεται ραγιστά αποκλειστικά στον τουρισμό. Να σημειωθεί ότι η σημαντική αύξηση του τριτογενή τομέα στο ακαθάριστο εγχώριο περιφερειακό προϊόν οφείλεται κυρίως στα νησιά της Ρόδου, Κω, Σαντορίνης, Μυκόνου και Σύρου, (Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, 2014).

Αναφορικά με την Ρόδο, μπορούμε να συνοψίσουμε τα ακόλουθα συμπερασματικά βασικά σημεία:

- Το νησί της Ρόδου χαρακτηρίζεται από εξαιρετικό φυσικό και δομημένο περιβάλλον, και από τη συνεχή ανάπτυξη του τουρισμού επί αρκετά χρόνια, με υψηλές εισοδηματικές αποδόσεις αλλά και μονομερώς προσανατολισμένο, μαζικός θερινός τουρισμός, και με σημαντικές περιβαλλοντικές και χωρικές παρενέργειες. Στο πλαίσιο αυτό, η αναπτυξιακή στρατηγική εστιάζεται στην προώθηση της έρευνας, τεχνολογίας και καινοτομίας, στην

ποιοτική αναβάθμιση του τουρισμού σε συνδυασμό με την προστασία του περιβάλλοντος, και στη βελτίωση της προσπελασιμότητας και της διασύνδεσης των νησιών της Περιφέρειας ηπειρωτικό κορμό της χώρας.

- Κλαδικά, η περιφέρεια δεν έχει σαφή φυσιογνωμία, με τη σχετική εξαίρεση της αξιοποίησης των ορυκτών πόρων και της χαμηλής συγκριτικά παρουσίας μονάδων μεταποίησης αγροτικών προϊόντων. Το τελευταίο σημείο αντανακλά την έλλειψη μεγάλων μονάδων, αλλά η μεταποίηση τοπικών αγροτικών προϊόντων ποιότητας, σε μικρή κλίμακα, παραμένει κλαδική δυνατότητα.

- Οι βιοτεχνικές δραστηριότητες παραδοσιακών προϊόντων έχουν κάποια περιθώρια ανάπτυξης. Συνολικά, υπάρχουν πολλαπλές δυνατότητες αλλά περιορισμένης κλίμακας. Δεν υπάρχουν πραγματικές εστίες μεταποίησης, με τις όποιες μικρές συγκεντρώσεις να αφορούν γενικά την τοπική ζήτηση, και δεν υπάρχουν εντοπισμένα συγκριτικά πλεονεκτήματα που θα επέτρεπαν μια στρατηγική γεωγραφικής διεύρυνση ή εμβάθυνσης της χωρικής βάσης της μεταποίησης.

- Το νησί της Ρόδου αποτελεί υψηλής προτεραιότητας τουριστική ενότητα, ενώ για τη βιομηχανία δεν παρουσιάζει πλεονεκτήματα πλην εξαιρέσεων. Για το λόγο αυτό, στις τελευταίες πρέπει να εξαντλούνται τα περιθώρια στήριξής της. Ο λεπτομερής σχεδιασμός χρήσεων γης είναι απαραίτητος σε αυτές τις περιπτώσεις, αλλά ούτως ή άλλως απαιτείται άμεσα για το μεγαλύτερο ποσοστό των νησιών.

4. Η Περιφέρεια της Κρήτης

Η Κρήτη είναι το μεγαλύτερο νησί της Ελλάδας καθώς και το πέμπτο μεγαλύτερο νησί στη Μεσόγειο, ενώ βρίσκεται στο νότιο άκρο του Αιγαίου Πελάγους. Από δυτικά προς ανατολικά, αποτελείται από τους νομούς Χανίων, Ρεθύμνου, Ηρακλείου και Λασιθίου, των οποίων πρωτεύουσες είναι τα Χανιά, το Ρέθυμνο, το Ηράκλειο και ο Άγιος Νικόλαος αντίστοιχα. Έχει συνολική έκταση 8335 km², που αντιστοιχεί στο 6,3% της συνολικής έκτασης της χώρας. Ο συνολικός πληθυσμός της περιφέρειας ανέρχεται σε 623.065 κατοίκους (ΕΣΥΕ 2011). Η πληθυσμιακή κάλυψη βάσει στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ παρατίθεται στον πίνακα 2, βάσει των στοιχείων του 2011.

Πίνακας 2: Απογραφή 2011

	Σύνολο	%	Αρένες	Θήλεις
Κρήτη	623.065	5,8	308.665	314.400

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Αναφορικά με την Κρήτη, μπορούμε να συνοψίσουμε τα ακόλουθα συμπερασματικά βασικά σημεία, (Περιφέρεια Κρήτης, 2014):

- Ο πρωτογενής τομέας αποτελεί κυρίαρχο παράγοντα στον τομέα των προϊόντων όσο και στον τομέα της απασχόλησης, αλλά χαρακτηρίζεται από την εξάρτηση από παραδοσιακά πρότυπα και καλλιέργειες. Η μείωση στη γεωργία εξηγείται από την «στροφή» και την εγκατάλειψη ορισμένων καλλιεργειών, όπως για παράδειγμα οι αμπελοκαλλιέργειες. Στον πρωτογενή τομέα η Κρήτη συμβάλλει με ποσοστό (9,53%) στην προστιθέμενη αξία του κλάδου σε επίπεδο χώρας. Υπάρχουν, όμως, ακόμα σημαντικά περιθώρια βελτίωσης της παραπάνω τιμής, εστιάζοντας σε θέματα τυποποίησης, προβολής και προώθησης των ποιοτικών αγροτικών προϊόντων της Κρήτης.

- Στον δευτερογενή τομέα, παρατηρούνται επίσης προβλήματα που αφορούν τις επιχειρήσεις. Η μεταποίηση συνδέεται κυρίως με την επεξεργασία των προϊόντων του πρωτογενή τομέα, όπως για παράδειγμα τα τρόφιμα και τα ποτά, ενώ οι μεταποιητικές επιχειρήσεις είναι σχετικά μικρού μεγέθους, εξαίρεση τις συνεταιριστικές επιχειρήσεις. Ιδιαίτερες δυσκολίες υπάρχουν επίσης στην οργάνωση εμπορικών δικτύων για την προώθηση των τοπικών προϊόντων.

- Ο τομέας της ενέργειας και οι ανανεώσιμες πηγές μπορούν να αποτελέσουν σημαντική πηγή μεγέθυνσης της οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης στο νησί, αλλά και άμβλυνσης της εξάρτησης από ορυκτά καύσιμα.

- Στον τριτογενή τομέα, ο τουρισμός και οι μεταφορές αποτελούν τους βασικούς άξονες ανάπτυξης. Ο τουρισμός είναι ο πιο δυναμικά αναπτυσσόμενος τομέας και η ζήτηση έδωσε κίνητρα για σημαντικές επενδύσεις σε ξενοδοχειακές μονάδες, με αποτέλεσμα την

ποσοτική και ποιοτική αναβάθμιση της ξενοδοχειακής υποδομής. Ο τουρισμός αντιμετωπίζει διαρθρωτικά προβλήματα τα οποία επικεντρώνονται κυρίως στην έντονη εποχικότητα ης τουριστικής κίνησης.

5. Η Μέθοδος των Συντελεστών και των Δεικτών

Η χρήση των οικονομικών και κοινωνικών δεικτών γίνεται με σκοπό να μας δείξουν την διαχρονική εξέλιξη των οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων, αλλά επίσης και για μια αποτύπωση της διασυγκριτικής ανάλυσης μεταξύ περιφερειών, χωρών και κλάδων. Οι συντελεστές υπολογίζονται με βάση οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη για να μας δείξουν το επίπεδο περιφερειακής συγκέντρωσης και ανάπτυξης. Οι βασικές μεταβλητές που χρησιμοποιούμε συνήθως για τον υπολογισμό των συντελεστών είναι (Κορρές κ.α 2015):

- (α). Παραγωγή, το Προϊόν είτε το Α.Ε.Π
- (β). Το Εισόδημα και
- (γ). Η Απασχόληση

Οι άνω βασικές μεταβλητές χρησιμοποιούνται περισσότερο και έχουν ευρεία αποδοχή, καθόσον θεωρούνται οι βασικότερες μεταβλητές όπου υπάρχουν διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, όπως επίσης εφόσον είναι οι πιο σημαντικές μεταβλητές υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία τόσο σε συνολικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο που θεωρούνται αξιόπιστα (καθόσον χρησιμοποιούνται οι ίδιες διεθνώς μεθοδολογίες), και τέλος τα διαθέσιμα στοιχεία για τις ανωτέρω μεταβλητές είναι μεταξύ τους συγκρίσιμα.

5.1. Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (ΠΤΕ)

Ο Συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) χρησιμοποιείται για τη σύγκριση της συμμετοχής της περιφέρειας σε μια δραστηριότητα (i) και τη συμμετοχή της περιφέρειας σε κάποιο βασικό μέγεθος. Για την εφαρμογή του Συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε συνήθως είτε το προϊόν (ΑΕΠ) είτε την απασχόληση είτε ακόμη εναλλακτικά και το εισόδημα (ΑΕΕ). Εάν χρησιμοποιήσουμε το προϊόν (ΑΕΠ) ως την βασική μεταβλητή, τότε έχουμε τον ακόλουθο τύπο (Κορρές 2015):

$$ΠΤΕ = \frac{X_{ir}}{X_r} / \frac{X_i}{X} \quad \text{είτε εναλλακτικά:} \quad ΠΤΕ = \frac{X_{ir}}{X_i} / \frac{X_r}{X}$$

Όπου: (r = περιφέρειες & i = δραστηριότητες)

- X = το συνολικό προϊόν στην χώρα
- X_r = το συνολικό προϊόν όλων των δραστηριοτήτων στην περιφέρεια
- X_{ir} = το προϊόν της δραστηριότητας (i) στην περιφέρεια (r)
- X_i = το προϊόν της δραστηριότητας (i) στο σύνολο της χώρας

Αντίστοιχα, εάν χρησιμοποιήσουμε ως βασική μεταβλητή την απασχόληση για την εφαρμογή του Συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.), έχουμε τον ακόλουθο τύπο:

$$ΠΤΕ = \frac{L_{ir}}{L_r} / \frac{L_i}{L} \quad \text{είτε εναλλακτικά:} \quad ΠΤΕ = \frac{L_{ir}}{L_i} / \frac{L_r}{L}$$

Όπου: (r = περιφέρειες & i = δραστηριότητες)

- L = η συνολική απασχόληση στην χώρα
- L_r = η συνολική απασχόληση όλων των δραστηριοτήτων στην περιφέρεια
- L_{ir} = η απασχόληση της δραστηριότητας (i) στην περιφέρεια (r)
- L_i = η απασχόληση της δραστηριότητας (i) στο σύνολο της χώρας

Με βάση την μέθοδο αυτή του Συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) διερευνούμε ποιες δραστηριότητες είναι βασικές, δηλαδή εξετάζουμε εάν η περιφέρεια έχει μεγαλύτερη συμμετοχή στην συγκεκριμένη υπό εξέταση δραστηριότητα και επίσης εάν η συγκεκριμένη κλαδική δραστηριότητα έχει εξαγωγικό προσανατολισμό (εξαγωγές) και θεωρείται ως βασική δραστηριότητα.

Με βάση τα αποτελέσματα από την εφαρμογή του άνω τύπου, έχουμε τον προσδιορισμό και διαχωρισμό των δραστηριοτήτων στις ακόλουθες βασικές κατηγορίες:

- (1). Εάν το: Π.Τ.Ε. > 1 → τότε η συγκεκριμένη δραστηριότητα θεωρείται ότι αντιπροσωπεύεται θετικά μέσα στην περιφέρεια, δηλαδή ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα έχει εξαγωγικό προσανατολισμό, και συνεπώς αξιολογείται ως βασική δραστηριότητα, και επίσης ότι η περιφέρεια έχει περισσότερη αναλογική συμμετοχή στην αγορά για την συγκεκριμένη δραστηριότητα, που σημαίνει ότι η περιφέρεια εξειδικεύεται στην συγκεκριμένη δραστηριότητα.
- (2). Εάν το: Π.Τ.Ε. < 1 → τότε η συγκεκριμένη δραστηριότητα θεωρείται ότι δεν αντιπροσωπεύεται θετικά μέσα στην περιφέρεια, δηλαδή ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα δεν έχει εξαγωγικό προσανατολισμό, και συνεπώς αξιολογείται ως μη-βασική δραστηριότητα και επίσης ότι η περιφέρεια έχει λιγότερη αναλογική συμμετοχή στην αγορά για την συγκεκριμένη δραστηριότητα, που σημαίνει ότι η περιφέρεια δεν εξειδικεύεται στην συγκεκριμένη δραστηριότητα.
- (3). Εάν το: Π.Τ.Ε. = 1 → τότε η συγκεκριμένη δραστηριότητα θεωρείται αντιπροσωπεύεται κανονικά μέσα στην περιφέρεια και επίσης ότι η περιφέρεια έχει κανονική συμμετοχή στην αγορά για την συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Μπορούμε να υπολογίσουμε τον συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) για κάθε μια περιφερειακή δραστηριότητα, όπως παρουσιάζεται στον ακόλουθο Πίνακα 3. Οι στήλες του Πίνακα 3 αντιστοιχούν στο πηλίκο του τόπου εγκατάστασης μιας χώρας και μας δίνουν μια προσέγγιση του εξωτερικού εμπορίου της χώρας. Σύμφωνα με τον Συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) και την ανάλυση του Πίνακα για τον υπολογισμό των κλαδικών δραστηριοτήτων σε περιφερειακό επίπεδο, θα έχουμε:

- (1). Εάν το: Π.Τ.Ε. > 1 → τότε η περιφέρεια στην συγκεκριμένη δραστηριότητα έχει εξειδίκευση και εξαγωγικό προσανατολισμό με εξαγωγές από τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της συγκεκριμένης δραστηριότητας.
- (2). Εάν το: Π.Τ.Ε. < 1 → τότε η περιφέρεια στην συγκεκριμένη δραστηριότητα δεν έχει εξειδίκευση και εξαγωγικό προσανατολισμό, αλλά περισσότερο εισάγει τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της συγκεκριμένης δραστηριότητας.
- (3). Εάν το: Π.Τ.Ε. = 1 → τότε η περιφέρεια στην συγκεκριμένη δραστηριότητα έχει κανονική συμμετοχή, χωρίς να εξάγει και να εισάγει προϊόντα και υπηρεσίες της συγκεκριμένης δραστηριότητας.

Πίνακας 3: Συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) και υπολογισμός των Κλαδικών Περιφερειακών Δραστηριοτήτων, (Κορρές κ.α 2015)

Περιφέρεια	Περιφέρεια	Περιφέρεια	Περιφέρεια
Δραστηριότητα	(1)	(2)			(n)
Δραστηριότητα (1)	ΠΤΕ ₁₁	ΠΤΕ ₁₂	ΠΤΕ _{1n}
Δραστηριότητα (2)	ΠΤΕ ₂₁	ΠΤΕ ₂₂	ΠΤΕ _{2n}
.....
.....
.....
.....
.....
Δραστηριότητα (i)	ΠΤΕ _{i1}	ΠΤΕ _{i2}	ΠΤΕ _{in}

Όπου: X = η συνολική απασχόληση στην χώρα και αντιστοιχεί στο ΠΤΕ_{in}

- X_r = η συνολική απασχόληση όλων των δραστηριοτήτων στην περιφέρεια και αντιστοιχεί στο σύνολο της κάθε μιας περιφέρειας, όπως για παράδειγμα ΠΤΕ_{i1}, ΠΤΕ_{i2} κλπ
- X_{ir} = η απασχόληση της δραστηριότητας (i) στην περιφέρεια (r) και αντιστοιχεί στην κάθε δραστηριότητα της κάθε περιφέρειας, όπως για παράδειγμα ΠΤΕ₁₁, ΠΤΕ₂₁, ΠΤΕ₂₁, ΠΤΕ₂₂, κλπ.
- X_i = η απασχόληση της δραστηριότητας (i) στο σύνολο της χώρας και αντιστοιχεί στο ΠΤΕ_{1n}, ΠΤΕ_{2n}, κλπ. Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) παρόλο που έχει ευρεία χρήση, εντούτοις τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα είναι περίπου μοιρασμένα. Τα βασικά από αυτά παρουσιάζονται στον ακόλουθο Πίνακα 4.

Πίνακας 4: Πλεονεκτήματα & Μειονεκτήματα του Συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.), (Κορρές κ.α. 2015)

Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα
<ul style="list-style-type: none"> ✦ Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) είναι απλός και εύκολος για την εκτίμηση και αξιολόγηση των δραστηριοτήτων σε περιφερειακό επίπεδο. ✦ Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) έχει ευρεία χρήση και μπορεί εύκολα να υπολογισθεί καθόσον υπάρχουν διαθέσιμα και αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία για περιφερειακά κλαδικά δεδομένα για τις βασικές μεταβλητές, δηλαδή τόσο για την απασχόληση όσο και για το προϊόν (ΑΕΠ) ✦ Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον περιφερειακό προγραμματισμό και τον σχεδιασμό σε οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη και με βάση αυτόν τον δείκτη να υπολογισθούν και άλλοι επιμέρους δείκτες. 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) από μόνος του δεν μας δίνει μια συνολική εικόνα για την οικονομία. ✦ Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) έχει μια «στατικότητα», δηλαδή υπολογίζεται για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. ✦ Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) δεν υπολογίζει τις συνεχόμενες μεταβολές στην εξωτερική ζήτηση ✦ Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) δεν υπολογίζει τις μεταβολές στην κατανάλωση, στα «πρότυπα», αλλά και στα εισοδήματα που καθορίζουν τις εξαγωγές και τις εισαγωγές.

5.2. Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ)

Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ) μαζί με τις παραλλαγές του δείκτη αυτού, δηλαδή του Συντελεστή Γεωγραφικής Σύνδεσης (ΣΓΣ) και του Συντελεστή Χωροταξικής Ανακατανομής (ΣΧΑ) αποτελούν την δεύτερη βασική κατηγορία των δεικτών για τον υπολογισμό των περιφερειακών κλαδικών δραστηριοτήτων και την εξαγωγή συμπερασμάτων και πολιτικών, (Κορρές 2015).

Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ) υπολογίζει μια οικονομική δραστηριότητα αναφορικά και σε σύγκριση με ένα συνολικό εθνικό μέγεθος.

Για την εφαρμογή του Συντελεστή της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ) μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε συνήθως είτε το προϊόν (ΑΕΠ) είτε την απασχόληση είτε ακόμη εναλλακτικά και το εισόδημα (ΑΕΕ). Εάν χρησιμοποιήσουμε ως βασική μεταβλητή την απασχόληση για την εφαρμογή του Συντελεστή της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ), έχουμε τον ακόλουθο τύπο:

$$ΣΧΣ_i = \frac{1}{2} \sum_{r=1}^m \left| \frac{L_{ir}}{L_{in}} - \frac{L_r}{L_n} \right|$$

Όπου: (r=1 έως m = περιφέρειες της χώρας & i έως n= οι κλαδικές δραστηριότητες)

- L_n = η συνολική απασχόληση στην χώρα
- L_r = η συνολική απασχόληση όλων των δραστηριοτήτων στην περιφέρεια
- L_{ir} = η απασχόληση της δραστηριότητας (i) στην περιφέρεια (r)
- L_{in} = η απασχόληση της δραστηριότητας (i) στο σύνολο της χώρας

Ο υπολογισμός του Συντελεστή της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ) και ο υπολογισμός των δεδομένων γίνεται με την βοήθεια και την χρήση του Excel. Ο Συντελεστής

της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ) κυμαίνεται μεταξύ του μηδενός και του ένα., δηλαδή: $0 < \Sigma.X.\Sigma._i < 1$. Ανάλογα με τα αποτελέσματα έχουμε:

- (1). Εάν το: $\Sigma.X.\Sigma._i \cong 0 \rightarrow$ τότε η υπό εξέταση συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα είναι «κατανεμημένη» μεταξύ των περιφερειών της χώρας, όπως παρουσιάζει και η εικόνα της συνολικής απασχόλησης.
- (2). Εάν το: $\Sigma.X.\Sigma._i < 1 \rightarrow$ τότε η υπό εξέταση συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα είναι «συγκεντρωμένη» κυρίως σε μια μόνο περιφέρεια.

5.3. Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Εξειδίκευσης(ΣΧΕ)

Ο Συντελεστή της Χωροταξικής εξειδίκευσης(ΣΧΕ) μαζί με τις παραλλαγές του δείκτη αυτού, δηλαδή του Συντελεστή Χωροταξικής Διαφοροποίησης των Εισοδηματικών Τάξεων (ΣΧΔΥι) και του Συντελεστή Χωροταξικής Κλαδικής Ανακατανομής (ΣΧΚΑ) αποτελούν την τρίτη βασική κατηγορία των δεικτών για τον υπολογισμό των περιφερειακών κλαδικών δραστηριοτήτων και την εξαγωγή συμπερασμάτων και πολιτικών.

Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Εξειδίκευσης (ΣΧΕ) υπολογίζει την «έκταση» και την διάρθρωση της απασχόλησης ανά κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και επίσης το κατά πόσο διαφέρει από την αντίστοιχη διάρθρωση της απασχόλησης σε συνολικό εθνικό επίπεδο.

Για την εφαρμογή του Συντελεστή της Χωροταξικής Εξειδίκευσης (ΣΧΕ) μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε συνήθως είτε το προϊόν (ΑΕΠ) είτε την απασχόληση είτε ακόμη εναλλακτικά και το εισόδημα (ΑΕΕ). Εάν χρησιμοποιήσουμε ως βασική μεταβλητή την απασχόληση για την εφαρμογή του Συντελεστή της Χωροταξικής Εξειδίκευσης (ΣΧΕ), έχουμε τον ακόλουθο τύπο:

$$\Sigma X E_i = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^m \left| \frac{L_{ir}}{L_r} - \frac{L_{in}}{L_n} \right|$$

Όπου: (r=1 έως m = περιφέρειες της χώρας & i έως n= οι κλαδικές δραστηριότητες)

- L_n = η συνολική απασχόληση στην χώρα
- L_r = η συνολική απασχόληση όλων των δραστηριοτήτων στην περιφέρεια
- L_{ir} = η απασχόληση της δραστηριότητας (i) στην περιφέρεια (r)
- L_{in} = η απασχόληση της δραστηριότητας (i) στο σύνολο της χώρας

Ο υπολογισμός του Συντελεστή της Χωροταξικής Εξειδίκευσης (ΣΧΕ) και ο υπολογισμός των δεδομένων γίνεται με την βοήθεια και την χρήση του Excel. Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Εξειδίκευσης (ΣΧΕ) κυμαίνεται μεταξύ του μηδενός και του ένα., δηλαδή: $0 < \Sigma.X.E._i < 1$. Ανάλογα με τα αποτελέσματα έχουμε:

- (1). Εάν το: $\Sigma.X.E._i \cong 0 \rightarrow$ τότε η υπάρχει συγκέντρωση της απασχόλησης σε μια μόνο περιφέρεια της χώρας.
- (2). Εάν το: $\Sigma.X.E._i < 1 \rightarrow$ τότε η ποσοστιαία σύνθεση της απασχόλησης σε μια περιφέρεια είναι ίδια όπως σε εθνικό συνολικό επίπεδο, δηλαδή δεν υπάρχει καμία εξειδίκευση.

Πίνακας 5: Απασχόληση κατά γεωγραφική ζώνη, περιφέρεια και κλάδο (σε 000 άτομα)

Κλάδοι	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες παραγωγής καταλόμων και υπηρεσιών εστίασης	Ενημέρωση και επικοινωνία	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παραγωγής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	Σύνολο Απασχόλησης
2005											
Σύνολο Ελλάδος	550.6	553.0	364.5	1,445.1	85.8	110.0	4.2	320.2	925.7	290.8	4,650.0
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	74.2	34.8	42.8	177.2	3.5	7.0	0.4	22.9	91.2	24.9	479.1
Βόρειο Αιγαίο	12.4	4.6	6.7	24.1	0.7	0.9	0.0	2.3	20.4	1.8	73.9
Νότιο Αιγαίο	6.4	11.0	13.1	61.3	1.0	1.7	0.1	6.3	22.1	6.7	129.6
Κρήτη	55.4	19.2	23.1	91.7	1.9	4.5	0.3	14.3	48.8	16.4	275.5
2006											
Σύνολο Ελλάδος	542.5	555.1	365.1	1,491.9	88.6	112.4	4.5	318.1	965.9	294.5	4,738.6
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	73.2	32.4	43.4	177.8	3.7	7.5	0.5	23.0	92.0	23.3	476.8
Βόρειο Αιγαίο	12.7	5.3	6.7	23.6	0.7	1.0	0.1	2.4	21.0	2.0	75.5
Νότιο Αιγαίο	6.4	8.2	12.6	61.5	0.9	2.1	0.1	5.7	21.8	6.0	125.3
Κρήτη	54.1	18.9	24.1	92.6	2.0	4.4	0.3	14.8	49.3	15.3	275.9
2007											
Σύνολο Ελλάδος	531.6	557.9	389.1	1,507.1	88.8	110.9	4.6	325.4	990.2	301.0	4,806.7
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	68.5	33.1	43.7	187.0	4.1	7.2	0.5	25.7	93.3	23.0	486.2
Βόρειο Αιγαίο	12.0	5.1	6.7	25.1	0.8	1.2	0.1	2.7	21.7	2.4	77.6
Νότιο Αιγαίο	8.5	8.1	11.7	64.8	1.0	2.0	0.1	6.1	21.2	6.7	130.2
Κρήτη	48.0	20.0	25.3	97.2	2.3	4.0	0.4	16.9	50.4	14.0	278.4
2008											
Σύνολο Ελλάδος	529.4	584.1	386.3	1,534.4	88.0	113.8	5.0	338.5	973.8	312.4	4,865.8
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	60.1	38.6	44.2	186.7	4.4	7.3	0.6	28.1	91.3	20.1	481.5
Βόρειο Αιγαίο	9.7	5.8	5.8	24.9	1.0	1.3	0.1	3.1	21.0	2.5	75.0
Νότιο Αιγαίο	8.1	10.2	12.8	63.0	1.0	1.5	0.1	6.7	22.9	6.0	132.4
Κρήτη	42.3	22.7	25.6	98.8	2.4	4.5	0.4	18.4	47.5	11.5	274.1
2009											
Σύνολο Ελλάδος	543.0	559.3	368.8	1,526.1	88.7	112.3	4.7	336.0	977.6	319.8	4,836.2
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	63.1	38.6	46.6	180.1	4.3	6.9	0.5	27.3	88.9	21.1	477.5
Βόρειο Αιγαίο	9.3	5.5	5.4	25.8	1.0	1.3	0.1	3.0	20.4	2.8	74.5
Νότιο Αιγαίο	8.5	10.9	13.6	60.7	1.0	1.3	0.1	7.1	22.0	6.8	132.1
Κρήτη	45.2	22.2	27.6	93.7	2.3	4.3	0.3	17.2	46.6	11.5	270.9
2010											
Σύνολο Ελλάδος	545.0	534.5	322.1	1,489.9	87.0	111.1	4.4	324.1	976.2	317.4	4,711.7
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	70.4	35.1	44.5	169.7	4.2	5.8	0.5	24.4	87.9	22.0	464.5

Κλάδοι	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματων και υπηρεσιών εστίασης	Ενημέρωση και επικοινωνία	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	Διαχείριση περιουσίας	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και κοινωνική μέριμνα	Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετεροδίκων οργανισμών και φορέων	Σύνολο Απασχόλησης
Βόρειο Αιγαίο	9.8	5.1	6.0	25.1	1.0	1.1	0.1	2.9	20.9	2.6	74.5
Νότιο Αιγαίο	9.5	10.9	15.4	53.4	1.0	1.3	0.1	6.0	22.1	6.5	126.4
Κρήτη	51.1	19.1	23.1	91.2	2.2	3.4	0.3	15.5	45.0	12.8	263.7
2011											
Σύνολο Ελλάδος	517.8	489.7	249.6	1,424.8	78.8	109.9	4.0	319.7	946.1	306.4	4,446.8
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	67.7	32.9	34.4	165.4	4.1	5.8	0.4	26.4	90.7	21.6	449.5
Βόρειο Αιγαίο	9.1	5.4	4.4	23.8	1.0	1.1	0.1	3.1	22.0	2.6	72.6
Νότιο Αιγαίο	9.3	9.9	13.2	51.5	1.1	1.3	0.1	7.9	22.2	5.6	122.2
Κρήτη	49.3	17.6	16.8	90.1	2.1	3.4	0.3	15.4	46.4	13.3	254.7

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2015)

6. Η Εφαρμογή των Συντελεστών και των Δεικτών

Ο Συντελεστής του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (ΠΤΕ)

Σύμφωνα με τον Συντελεστή του Πηλίκου του Τόπου Εγκατάστασης (Π.Τ.Ε.) και την ανάλυση του Πίνακα για τον υπολογισμό των κλαδικών δραστηριοτήτων σε περιφερειακό επίπεδο, θα έχουμε:

- (1). Εάν το: Π.Τ.Ε. > 1 → τότε η περιφέρεια στην συγκεκριμένη δραστηριότητα έχει εξειδίκευση και εξαγωγικό προσανατολισμό με εξαγωγές από τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της συγκεκριμένης δραστηριότητας.
- (2). Εάν το: Π.Τ.Ε. < 1 → τότε η περιφέρεια στην συγκεκριμένη δραστηριότητα δεν έχει εξειδίκευση και εξαγωγικό προσανατολισμό, αλλά περισσότερο εισάγει τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της συγκεκριμένης δραστηριότητας.
- (3). Εάν το: Π.Τ.Ε. = 1 → τότε η περιφέρεια στην συγκεκριμένη δραστηριότητα έχει κανονική συμμετοχή, χωρίς να εξάγει και να εισάγει προϊόντα και υπηρεσίες της συγκεκριμένης δραστηριότητας.

Τα αποτελέσματα του Πηλίκου Τόπου Εγκατάστασης από τις εφαρμογές μας φανερώνουν ότι στους βασικούς τομείς παραγωγικής δραστηριότητας οι Νομοί Λέσβου, Ρόδου & Κρήτης δεν έχουν εξαγωγικές δραστηριότητες και επίσης δεν έχουν εξειδίκευση και εξαγωγικό προσανατολισμό, αλλά περισσότερο βασίζονται στην αυτοκατανάλωση και στο να εισάγουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων.

Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ)

Ο υπολογισμός του Συντελεστή της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ) και ο υπολογισμός των δεδομένων γίνεται με την βοήθεια και την χρήση του Excel. Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Συγκέντρωσης (ΣΧΣ) κυμαίνεται μεταξύ του μηδενός και του ένα, δηλαδή: $0 < \Sigma.X.\Sigma._i < 1$. Ανάλογα με τα αποτελέσματα έχουμε:

- (1). Εάν το: $\Sigma.X.\Sigma_i \cong 0 \rightarrow$ τότε η υπό εξέταση συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα είναι «κατανεμημένη» μεταξύ των περιφερειών της χώρας, όπως παρουσιάζει και η εικόνα της συνολικής απασχόλησης.
- (2). Εάν το: $\Sigma.X.\Sigma_i < 1 \rightarrow$ τότε η υπό εξέταση συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα είναι «συγκεντρωμένη» κυρίως σε μια μόνο περιφέρεια.

Τα αποτελέσματα του Συντελεστή Χωροταξικής Συγκέντρωσης από τις εφαρμογές μας φανερώνουν ότι στους βασικούς τομείς παραγωγικής δραστηριότητας οι Νομοί Λέσβου, Ρόδου & Κρήτης ότι η υπό εξέταση συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες είναι «κατανεμημένες» μεταξύ των περιφερειών της χώρας, όπως παρουσιάζει και η εικόνα της συνολικής απασχόλησης.

Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Εξειδίκευσης(ΣΧΕ)

Ο Συντελεστής της Χωροταξικής εξειδίκευσης(ΣΧΕ) μαζί με τις παραλλαγές του δείκτη αυτού, δηλαδή του Συντελεστή Χωροταξικής Διαφοροποίησης των Εισοδηματικών Τάξεων (ΣΧΔΥ_i) και του Συντελεστή Χωροταξικής Κλαδικής Ανακατανομής (ΣΧΚΑ) αποτελούν την τρίτη βασική κατηγορία των δεικτών για τον υπολογισμό των περιφερειακών κλαδικών δραστηριοτήτων και την εξαγωγή συμπερασμάτων και πολιτικών. Ο υπολογισμός του Συντελεστή της Χωροταξικής Εξειδίκευσης (ΣΧΕ) και ο υπολογισμός των δεδομένων γίνεται με την βοήθεια και την χρήση του Excel. Ο Συντελεστής της Χωροταξικής Εξειδίκευσης (ΣΧΕ) κυμαίνεται μεταξύ του μηδενός και του ένα,, δηλαδή: $0 < \Sigma.X.E_i < 1$. Ανάλογα με τα αποτελέσματα έχουμε:

- (1). Εάν το: $\Sigma.X.E_i \cong 0 \rightarrow$ τότε η υπάρχει συγκέντρωση της απασχόλησης σε μια μόνο περιφέρεια της χώρας.
- (2). Εάν το: $\Sigma.X.E_i < 1 \rightarrow$ τότε η ποσοστιαία σύνθεση της απασχόλησης σε μια περιφέρεια είναι ίδια όπως σε εθνικό συνολικό επίπεδο, δηλαδή δεν υπάρχει καμία εξειδίκευση.

Τα αποτελέσματα του Συντελεστή Χωροταξικής Εξειδίκευση από τις εφαρμογές μας φανερώνουν ότι στους βασικούς τομείς παραγωγικής δραστηριότητας οι Νομοί Λέσβου, Ρόδου & Κρήτης ότι η ποσοστιαία σύνθεση της απασχόλησης σε μια περιφέρεια δεν είναι ίδια όπως σε εθνικό συνολικό επίπεδο.

Πίνακας 6: Αποτελέσματα- Εφαρμογές Συντελεστών

Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	Ορυχεία, λιτομεταία, βιομηχανία, παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λιμμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξόγνωσης	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής κατάλυματος και υπηρεσιών εστίασης	Ενημέρωση και επικοινωνία	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υγρορευτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων
ΠΗΛΙΚΟ ΤΟΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ 2005									
0.00000006	0.00000003	0.00000005	0.00000006	0.00000002	0.00000003	0.00000005	0.00000003	0.00000004	0.00000004
0.00000473	0.00000374	0.00000439	0.00000384	0.00000561	0.00000358	0.00000320	0.00000285	0.00000631	0.00000203
0.00005365	0.00024887	0.00020541	0.00026537	0.00014428	0.00019529	0.00019174	0.00028306	0.00011302	0.00039420
0.00024269	0.00004904	0.00004941	0.00004188	0.00005380	0.00007516	0.00009149	0.00006418	0.00006194	0.00006796
ΠΗΛΙΚΟ ΤΟΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ 2006									
0.00000006	0.00000003	0.00000005	0.00000005	0.00000002	0.00000003	0.00000005	0.00000003	0.00000004	0.00000003
0.00000481	0.00000452	0.00000431	0.00000369	0.00000556	0.00000381	0.00000308	0.00000292	0.00000633	0.00000234
0.00005360	0.00016510	0.00019748	0.00027487	0.00013280	0.00021144	0.00017679	0.00024953	0.00010987	0.00032326
0.00024343	0.00006641	0.00005532	0.00004355	0.00006308	0.00006191	0.00010934	0.00007531	0.00006528	0.00007383
ΠΗΛΙΚΟ ΤΟΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ 2007									
0.00000006	0.00000003	0.00000005	0.00000005	0.00000002	0.00000003	0.00000005	0.00000003	0.00000004	0.00000003
0.00000464	0.00000405	0.00000405	0.00000355	0.00000527	0.00000434	0.00000294	0.00000275	0.00000616	0.00000274

Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λιγνίτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξηγήσεως	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής κατάλληλου και υπηρεσιών εστίασης	Ενημέρωση και επικοινωνία	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων
0.00007002	0.00015823	0.00017367	0.00025568	0.00012068	0.00016864	0.00016033	0.00022789	0.00009652	0.00027845
0.00015581	0.00006796	0.00005952	0.00004136	0.00006359	0.00005500	0.00010857	0.00007586	0.00006571	0.00005744
ΠΗΛΙΚΟ ΤΟΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ 2008									
0.00000005	0.00000003	0.00000005	0.00000005	0.00000002	0.00000003	0.00000005	0.00000004	0.00000004	0.00000003
0.00000448	0.00000416	0.00000360	0.00000369	0.00000607	0.00000488	0.00000344	0.00000302	0.00000636	0.00000350
0.00008351	0.00017621	0.00022473	0.00025523	0.00010845	0.00011993	0.00014496	0.00021973	0.00010974	0.00023846
0.00014452	0.00006144	0.00005498	0.00004320	0.00006347	0.00008053	0.00010746	0.00007572	0.00005725	0.00005288
ΠΗΛΙΚΟ ΤΟΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ 2009									
0.00000005	0.00000003	0.00000005	0.00000005	0.00000002	0.00000003	0.00000005	0.00000004	0.00000004	0.00000003
0.00000416	0.00000399	0.00000325	0.00000402	0.00000634	0.00000537	0.00000384	0.00000312	0.00000644	0.00000368
0.00009294	0.00020279	0.00025670	0.00023954	0.00010804	0.00010035	0.00015864	0.00023759	0.00010951	0.00025028
0.00014796	0.00005667	0.00005651	0.00004310	0.00006235	0.00009178	0.00008528	0.00006782	0.00005923	0.00004728
ΠΗΛΙΚΟ ΤΟΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ 2010									
0.00000006	0.00000003	0.00000006	0.00000005	0.00000002	0.00000002	0.00000005	0.00000003	0.00000004	0.00000003
0.00000403	0.00000420	0.00000388	0.00000427	0.00000679	0.00000542	0.00000443	0.00000338	0.00000686	0.00000346
0.00010260	0.00022720	0.00027486	0.00022622	0.00011038	0.00012665	0.00017451	0.00022455	0.00011225	0.00026432
0.00016192	0.00005245	0.00004484	0.00005122	0.00006398	0.00007900	0.00007099	0.00007702	0.00006116	0.00005878
ΠΗΛΙΚΟ ΤΟΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ 2011									
0.00000007	0.00000003	0.00000007	0.00000006	0.00000003	0.00000003	0.00000005	0.00000004	0.00000005	0.00000004
0.00000411	0.00000503	0.00000392	0.00000441	0.00000725	0.00000570	0.00000470	0.00000357	0.00000745	0.00000374
0.00011538	0.00020735	0.00033820	0.00024330	0.00012195	0.00013663	0.00018555	0.00029030	0.00011366	0.00023966
0.00017023	0.00005682	0.00004077	0.00005630	0.00006367	0.00008394	0.00007569	0.00006248	0.00006710	0.00007639

Πηγή: Δική μας Επεξεργασία & Υπολογισμοί

Συντελεστή της Χωροταξικής Ανακατανομής (ΣΧΑ) 2011-2005										
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	0.01292412	0.00350469	0.00766609	0.00986823	0.00005746	0.00111878	0.00015561	0.00013357	0.00607681	0.00312462
Βόρειο Αιγαίο	0.00218213	0.00149686	0.00800844	0.00153672	0.00034353	0.00113817	0.00005218	0.00074325	0.01209509	0.00123262
Νότιο Αιγαίο	0.00762974	0.00228013	0.00557595	0.02751975	0.00042767	0.00043150	0.00002999	0.00713319	0.00465335	0.00022122
Κρήτη	0.01963519	0.00684123	0.01382483	0.00331368	0.00022463	0.00146018	0.00027341	0.00331131	0.00450857	0.00510552

Πηγή: Δική μας Επεξεργασία & Υπολογισμοί

Συντελεστής της Χωροταξικής Εξειδίκευσης (ΣΧΕ) 2011										
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	0.01711391	0.01842965	0.01019092	0.02382131	0.00427297	0.00587764	0.00001782	0.00659469	0.00552008	0.01044805
Βόρειο Αιγαίο	0.01271331	0.00058355	0.00792403	0.01990225	0.00213217	0.00097807	0.00002413	0.00818439	0.05089453	0.00584133
Νότιο Αιγαίο	0.02451321	0.00348492	0.02377006	0.04649330	0.00239725	0.00208480	0.00000955	0.01124071	0.06077999	0.00479581
Κρήτη	0.05870467	0.00618605	0.02118631	0.03367126	0.00021571	0.00135864	0.00005671	0.00218857	0.00011546	0.00321242

Πηγή: Δική μας Επεξεργασία & Υπολογισμοί

7. Σχεδιασμός Αναπτυξιακής Πολιτικής – Προτάσεις Πολιτικής

Η περιφερειακή ανάπτυξη αποτελεί βασικό στόχο της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής και επίσης την βασική εκείνη προϋπόθεση για την σύγκλιση και την συνοχή των οικονομικών και των κοινωνικών δεδομένων της χώρας και την επίτευξη της συνολικής ανάπτυξης. Βασικοί άξονες της περιφερειακής ανάπτυξης είναι οι παραγωγικές δομές και οι βασικοί περιφερειακοί τομείς. Με βάση την προηγούμενη ανάλυση για τις περιφέρειες του Βόρειου και Νότιου Αιγαίου και της Κρήτης, μπορούμε να συγκεντρώσουμε τις ακόλουθες προτάσεις:

(α). Στον πρωτογενή τομέα:

- Ο καθορισμός και επιλογή συγκεκριμένων προϊόντων παραγωγής, τα οποία σχετίζονται με τις φυσικές δυνατότητες, την παράδοση, την ζήτηση της εσωτερικής αγοράς του νησιού.

- Αναδιάρθρωση των γεωργικών και αλιευτικών εκμεταλλεύσεων, ώστε να είναι βιώσιμες.

- Διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαιτερότητας και της ποιότητας του φυσικού-αγροτικού χώρου μέσω της διαφύλαξης του.

- Δημιουργία ανταγωνιστικότητας των προϊόντων του πρωτογενή τομέα παραγωγής μέσω σύγχρονων τρόπων παραγωγής και βιώσιμων δραστηριοτήτων, ώστε αυτά όχι μόνο να καλύπτουν τις ανάγκες του νησιού, αλλά και να είναι ελκυστικά από τον υπόλοιπο κόσμο.

- Δημιουργία κινήτρων με σκοπό την απασχόληση των νησιωτών με τον πρωτογενή τομέα.

(β). Στον δευτερογενή τομέα:

- Επέκταση, εκσυγχρονισμός και βελτίωση των ήδη υφιστάμενων μονάδων παραγωγής

- Δημιουργία νέων μονάδων παραγωγής με σκοπό τον εκσυγχρονισμό και την αντικατάσταση παλαιότερων και την αύξηση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας.

- Ίδρυση νέων μονάδων παραγωγής σε διαφορετικές περιοχές για την κάλυψη νέων απαιτήσεων που δημιουργούνται στον τομέα της παραγωγής.

(γ). Στον τριτογενή τομέα:

- Προώθηση των παραγόμενων προϊόντων μέσω της προβολής των προϊόντων, ώστε να γίνουν γνωστά και περισσότερο ανταγωνιστικά.

- Προσέλκυση ειδικών κατηγοριών επισκεπτών, όπως για παράδειγμα ο περιπατητικός, θρησκευτικός, αθλητικός τουρισμός και ο αγρο-τουρισμός

- Δημιουργία απαραίτητων τουριστικών υποδομών και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας

Οι βασικές δραστηριότητες που «ωθούν» στην αναπτυξιακή διαδικασία και στην ανάπτυξη, αφορούν:

- Ανάπτυξη των τρεχουσών δραστηριοτήτων και την αναβάθμιση της υπάρχουσας κατάστασης

- Ανάπτυξη νέων διαδικασιών και υποδομών

- Ανάπτυξη νέων κλάδων και νέων δραστηριοτήτων

- Ανάπτυξη «εξωστρέφειας», δηλαδή του εξαγωγικού προσανατολισμού, ανάπτυξη παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας

Βιβλιογραφία

1. ΕΛΣΤΑΤ: Διαθέσιμα Δεδομένα
2. Κορρές Γ., Κουρλιούρος Ηλίας & Τσομπάνογλου Γ. (2015) «Χωρική & Τοπική Κοινωνικό-Οικονομική Ανάπτυξη: Θεωρία, Μέθοδοι & Στρατηγικές», εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα
3. Νόμος-ΦΕΚ 128/ 03-07—2008 «Έγκριση Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού & Αειφόρου Ανάπτυξης», Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα.
4. Νόμος-ΦΕΚ 2464/ 03-12—2008 «Έγκριση ειδικού πλαισίου χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού», Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα.
5. Νόμος-ΦΕΚ 151/ 13-04—2009 «Έγκριση ειδικού πλαισίου χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης για τη βιομηχανία και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού», Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα.
6. Νόμος-ΦΕΚ 1138/ 11-06—2009 «Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού», Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα.
7. Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου (2014), Έκθεση Περιφερειακού Σχεδιασμού Βορείου Αιγαίου, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Βορείου Αιγαίου.
8. Περιφέρεια Κρήτης (2014), Αναθεώρηση-Επικαιροποίηση Περιφερειακού Σχεδιασμού και Διαχείρισης, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2012-2014
9. Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (2014), Έκθεση Περιφερειακού Σχεδιασμού Νοτίου Αιγαίου, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Νοτίου Αιγαίου

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ «ΕΥΡΩΠΗ 2020»: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ

Όλγα ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας
olpapadop@gmail.com

Περίληψη

Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια, η κατάσταση στην αγορά εργασίας επιδεινώνεται εξαιτίας της σοβαρής οικονομικής κρίσης και της συνεπαγόμενης ύφεσης που παρατηρείται στη χώρα. Η παρούσα εργασία εστιάζει στην επικρατούσα κατάσταση στην ελληνική αγορά εργασίας και ειδικότερα στην απασχόληση, σε επίπεδο των δεκατριών ελληνικών περιφερειών (Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Κεντρική Μακεδονία, Δυτική Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρος, Ιόνια Νησιά, Δυτική Ελλάδα, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος, Αττική, Βόρειο Αιγαίο, Νότιο Αιγαίο και Κρήτη), με την παρουσίαση στατιστικών στοιχείων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (EUROSTAT), καλύπτοντας τη χρονική περίοδο από το 2002 έως το 2012. Επιπλέον παρουσιάζονται στοιχεία για το 2013 από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

Το ερώτημα που τίθεται στη συγκεκριμένη εργασία είναι ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί στην ελληνική αγορά εργασίας, στα πλαίσια της Νέας Ευρωπαϊκής Στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Ένα ερώτημα που παραμένει εξαιρετικά κρίσιμο στην περίπτωση της Ελλάδας, η οποία υφίσταται όχι μόνο μία συνεχιζόμενη οικονομική κρίση, αλλά και μία κοινωνική κρίση, που μπορεί να προκαλέσει διαφορετικές επιπτώσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθορίζοντας τις όποιες αλλαγές και μεταξύ των φύλων. Η εργασία επικεντρώνεται ακριβώς στην αγορά εργασίας, γιατί είναι το ανθρώπινο δυναμικό που αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιρροής των προοπτικών ανάπτυξης σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Συγχρόνως όμως, η αναπτυξιακή δυναμική μιας περιφέρειας επηρεάζεται από το ανθρώπινο δυναμικό. Αυτή η αλληλεξάρτηση καθιστά χρήσιμη και αναγκαία την αξιολόγηση της αγοράς εργασίας και σε επίπεδο περιφέρειας.

Λέξεις Κλειδιά: Απασχόληση, Περιφέρειες, Ευρώπη 2020, Ελλάδα

1. Εισαγωγή

Είναι πλέον σαφές ότι η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 επηρέασε την πρόοδο των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε), τόσο στον οικονομικό όσο και στον κοινωνικό τομέα. Όμως τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης στην οικονομία που εμφανίστηκαν ήδη από το 2010, συνδυάστηκαν με ορισμένες μεταρρυθμίσεις με στόχο την εξασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης της Ε.Ε κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας. Στα πλαίσια αυτά λοιπόν, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσιάζει μια νέα πολιτική στρατηγική με τίτλο «Ευρώπη 2020» με στόχο την αύξηση της απασχόλησης, την τόνωση της παραγωγικότητας και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής στην Ευρώπη. Ουσιαστικά ο στόχος είναι η δημιουργία μιας στρατηγικής για την επίτευξη μιας έξυπνης, διατηρήσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί την αποτίμηση της απασχόλησης σε επίπεδο των δεκατριών ελληνικών περιφερειών (Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Κεντρική Μακεδονία, Δυτική Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρος, Ιόνια Νησιά, Δυτική Ελλάδα, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος, Αττική, Βόρειο Αιγαίο, Νότιο Αιγαίο και Κρήτη). Δεδομένα αντλούνται από την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (EUROSTAT), στο χρονικό διάστημα της δεκαετίας από 2002 έως 2012, μαζί με στοιχεία για το 2013 από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Ειδικότερα εξετάζεται ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί στην ελληνική αγορά εργασίας και συγκεκριμένα στην απασχόληση, στα πλαίσια της Νέας Ευρωπαϊκής Στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Ένα ερώτημα που παραμένει εξαιρετικά κρίσιμο στην Ελλάδα που υφίσταται τις συνέπειες της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης, γιατί οι μειώσεις στην απασχόληση, αυξάνουν με τη σειρά τους την ανεργία αλλά και τις απαιτήσεις

για τη χορήγηση παροχών, όπως επιδομάτων ανεργίας [European Commission & Directorate-General for Urban and Regional Policy, 2013].

2. Η Στρατηγική «Ευρώπη 2020»

Το Μάρτιο του 2010, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θέσπισε τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» με δεκαετή χρονικό ορίζοντα. Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» δεν αποτελεί απλά ένα εργαλείο για την καταπολέμηση της κρίσης, αλλά συγχρόνως έχει ως στόχο την αντιμετώπιση των όποιων ελλείψεων και τη δημιουργία των αναγκαίων συνθηκών για μια πιο ολοκληρωμένη ανάπτυξη. Για να πραγματοποιηθούν τα παραπάνω, η Ε.Ε έχει θέσει πέντε βασικούς στόχους που πρέπει να υλοποιηθούν έως το 2020 [European Commission, 2010]:

Αύξηση του ποσοστού απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20 έως 64 ετών σε 75%.

Αύξηση του επιπέδου επενδύσεων σε 3% του Α.Εγχ.Π στον τομέα της Έρευνας & Ανάπτυξης (Ε&Α).

Μείωση των εκπομπών άνθρακα κατά 20%, αύξηση σε 20% του ποσοστού των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και αύξηση σε 20% της ενεργειακής απόδοσης.

Μείωση του ποσοστού των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα τη σχολική εκπαίδευση σε λιγότερο από 10% και αύξηση του ποσοστού των πτυχιούχων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε 40%.

Απεγκλωβισμός 20 εκατομμυρίων ατόμων από τη φτώχεια.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε ότι οι παραπάνω στόχοι αποτελούν συγχρόνως και εθνικούς στόχους των κρατών – μελών, οι οποίοι προσαρμόζονται ανάλογα με το επίπεδο τους (European Commission, 2010). Για την Ελλάδα ο στόχος είναι η επίτευξη ποσοστού 70% για την απασχόληση¹ [(Hellenic Republic Ministry of Finance, 2011 και European Commission, 2013a)]. Επικεντρώνοντας ουσιαστικά την έρευνά μας στην απασχόληση, δηλαδή στον πρώτο στόχο, παρουσιάζονται στατιστικά στοιχεία που επιτρέπουν την αποτίμηση της κατάστασης της ελληνικής αγοράς εργασίας, τις παρατηρούμενες αλλαγές και τις υπάρχουσες διαφορές στις δεκαετίες ελληνικές περιφέρειες μελέτης [Monastiriotis & Martelli, 2013].

Ουσιαστικά επικεντρώναστε στην αγορά εργασίας, γιατί το ανθρώπινο δυναμικό αποτελεί σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει τις προοπτικές ανάπτυξης σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Συγχρόνως όμως, η αναπτυξιακή δυναμική μιας περιφέρειας επηρεάζεται από το ανθρώπινο δυναμικό [Πετράκος & Ψυχάρης, 2004]. Αυτή η αλληλεξάρτηση καθιστά χρήσιμη και αναγκαία την αξιολόγηση της αγοράς εργασίας και σε επίπεδο περιφέρειας.

3. Ανάλυση και Αποτίμηση της Απασχόλησης

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας από το 2002 έως το 2012 έχουν παρατηρηθεί αρκετές αυξομειώσεις των ποσοστών απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και στην Ελλάδα, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Ειδικότερα στην Ελλάδα για την ηλικιακή ομάδα από 20 έως 64 ετών, το συνολικό ποσοστό απασχόλησης, για το 2002 υπολογίστηκε σε 62.5%, το οποίο σταδιακά αυξανόταν σε ετήσια βάση μέχρι και το 2008, όπου έφτασε μέχρι και 66.5%. Από το 2010 με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, το ποσοστό απασχόλησης σταδιακά συρρικνώνεται [European Commission & Directorate-General for Urban and Regional Policy, 2013]. Το 2011, υπολογίζεται σε 59.9% και το 2012 σε 55.3% (Eurostat, 2013). Η Ελλάδα αποτελεί το κράτος – μέλος της Ε.Ε με την υψηλότερη μείωση στην απασχόληση (4.6%) σε μία διετία. Ως εκ τούτου, για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο στην Ελλάδα δεν επιτεύχθηκε ο στόχος του προγράμματος «Ευρώπη 2020», δηλαδή η επίτευξη 70% απασχόληση, για άτομα ηλικίας από 20 έως 64 ετών [Hellenic Republic Ministry of Finance, 2011]. Εξάλλου η συνολική ανεργία στην Ελλάδα υπολογίστηκε σε 24.3% το 2012 και 55.3% για άτομα ηλικίας 15-24 ετών, κατέχοντας το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας σε νέα άτομα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παράλληλα το ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας από 45% το 2010 έφθασε σε 49.6% το 2011 και 59.3% το 2012 [European Commission, 2013a, p.9].

¹ Για τους συγκεκριμένους στόχους των κρατών-μελών περισσότερα: ec.europa.eu/europe2020/pdf/targets_en.pdf

Σε επίπεδο περιφερειών στην Ελλάδα παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση (Πίνακας 1). Αρχικά, μόνο σε τρεις περιφέρειες καταγράφηκε ποσοστό απασχόλησης άνω του 70% στη δεκαετία 2002 έως 2012. Ειδικά το 2008 στα Ιόνια Νησιά με 70.6% και στην Πελοπόννησο από το 2006 έως το 2009, με ποσοστά απασχόλησης 70.5%, 70.9%, 71.8% και 71.4% αντίστοιχα. Τέλος, η περιφέρεια της Κρήτης παρουσίασε ποσοστά απασχόλησης άνω του 70%, την περίοδο από το 2005 έως το 2007, με ποσοστά 70.2%, 70.4% και 70.7% αντίστοιχα.

Επιπλέον σε περιφερειακό επίπεδο, μέχρι το έτος 2008 καταγράφηκε αυξητική τάση των ποσοστών απασχόλησης ακολουθώντας το εθνικό πρότυπο απασχόλησης. Για το 2012, η κατανομή των συνολικών ποσοστών απασχόλησης για άτομα ηλικίας 20 - 64 ετών κατέδειξε ότι η περιφέρεια με το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης είναι τα Ιόνια Νησιά (64.9%). Ακολουθούν με ποσοστό απασχόλησης άνω του 60%, το Νότιο Αιγαίο (61.2%) και η Πελοπόννησος (60.6%). Τα υπόλοιπα ποσοστά απασχόλησης διαμορφώνονται ως εξής: Κρήτη (59.3%), Βόρειο Αιγαίο (57.7%), Θεσσαλία (56.9%) και Ήπειρος (56.2%). Αντιθέτως, τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης εντοπίστηκαν στις περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας (49.8%), της Στερεάς Ελλάδας (51.9%) και της Κεντρικής Μακεδονίας (52.5%).

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι σε σύγκριση με το 2011 και σε όλες τις ελληνικές περιφέρειες παρατηρήθηκε μείωση των ποσοστών απασχόλησης. Η υψηλότερη διαφορά μεταξύ των δύο ετών εντοπίστηκε στη Στερεά Ελλάδα (7.8%), ενώ ακολουθούν η Δυτική Μακεδονία (5.2%), η Αττική (5.1%), η Δυτική Ελλάδα (5.1%) και η Πελοπόννησος (4.8%). Από την άλλη, η χαμηλότερη διαφορά εντοπίστηκε στη περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου (1.0%) και στα Ιόνια Νησιά (1.1%). Ως εκ τούτου και σε επίπεδο περιφερειών δεν επιτυγχάνεται η επίτευξη του στόχου για 70% απασχόληση σε άτομα ηλικίας 20 – 64 ετών, καθώς οι ελληνικές περιφέρειες εξακολουθούν να υπολείπονται σημαντικά των εθνικών στόχων/δεσμεύσεων [Eurostat, 2013].

**Πίνακας 1: Η εξέλιξη της απασχόλησης συνολικά ανά περιφέρεια
(% ηλικιακή ομάδα 20–64 ετών, 2002–2012)**

Περιφέρειες	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ε.Ε. – 28	66.6	67.0	67.4	67.9	68.9	69.8	70.3	68.9	68.5	68.5	68.4
Ελλάδα	62.5	63.6	64.0	64.6	65.7	66.0	66.5	65.8	64.0	59.9	55.3
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	64.2	65.1	63.7	64.3	64.6	65.5	65.9	65.5	63.5	57.9	55.5
Κεντρική Μακεδονία	60.1	62.3	61.3	62.1	64.5	64.4	64.4	63.1	61.4	56.9	52.5
Δυτική Μακεδονία	60.7	59.2	58.7	56.7	59.7	60.4	61.5	62.5	60.5	55.0	49.8
Θεσσαλία	60.7	63.4	66.5	65.3	65.8	66.3	66.5	66.8	64.6	60.6	56.9
Ήπειρος	61.4	61.5	63.2	61.9	64.6	64.1	64.7	64.4	63.9	59.6	56.2
Ιόνια Νησιά	63.9	66.8	65.9	69.7	66.0	66.3	70.6	69.8	66.4	66.0	64.9
Δυτική Ελλάδα	60.9	62.3	60.8	61.4	61.6	62.9	63.0	63.1	62.9	58.2	53.1
Στερεά Ελλάδα	62.3	64.6	62.0	64.8	66.5	66.1	65.6	63.8	63.9	59.7	51.9
Πελοπόννησος	68.7	68.2	67.9	69.5	70.5	70.9	71.8	71.4	68.7	65.4	60.6
Αττική	62.6	63.1	64.9	65.4	66.4	66.6	67.5	66.6	64.3	60.2	55.1
Βόρειο Αιγαίο	58.4	60.1	61.0	61.6	62.7	64.2	63.8	63.3	63.9	59.9	57.7
Νότιο Αιγαίο	61.4	64.7	65.1	65.9	65.1	65.6	66.6	66.2	63.8	62.2	61.2
Κρήτη	68.6	69.8	69.4	70.2	70.4	70.7	69.6	69.0	67.8	64.3	59.3

Πηγή: Eurostat (2013) (online data code: lfst_r_lfe2emprt)

(Eurostat, 2013). Σε επίπεδο περιφερειών σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία για το 2012 (Πίνακας 2), οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων (76.3%), του Νοτίου Αιγαίου (76.1%), της Πελοποννήσου (72.2%) και του Βορείου Αιγαίου (70.0%) έχουν επιτύχει τον στόχο για την απασχόληση, επί του ανδρικού πληθυσμού. Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης παρουσιάζουν η Δυτική Μακεδονία (60.5%), η Κεντρική Μακεδονία (62.8%) και η Αττική (63.3%) [Eurostat, 2013].

**Πίνακας 2: Η εξέλιξη της απασχόλησης για άνδρες ανά περιφέρεια
(% ηλικιακή ομάδα 20 – 64 ετών, 2002 – 2012)**

Περιφέρειες	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
E.E - 28	75.4	75.4	75.5	76.0	76.8	77.7	77.9	75.7	75.0	74.9	74.5
Ελλάδα	78.7	79.6	79.5	79.8	80.3	80.4	80.4	78.8	76.2	71.1	65.3
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	78.5	79.0	78.2	78.5	78.6	79.7	80.6	78.8	75.7	69.8	65.7
Κεντρική Μακεδονία	77.1	78.2	78.1	77.7	79.5	79.6	79.6	77.3	75.0	69.0	62.8
Δυτική Μακεδονία	77.5	77.5	73.8	71.8	74.1	74.9	75.2	74.1	71.7	64.9	60.5
Θεσσαλία	79.0	80.5	82.5	81.9	81.9	80.9	80.0	80.2	77.9	73.2	68.9
Ήπειρος	77.0	78.1	78.4	78.8	79.4	77.3	78.8	77.7	75.8	70.5	65.4
Ιόνια Νησιά	78.5	81.0	80.8	84.1	83.2	82.2	83.7	83.1	78.3	76.4	76.3
Δυτική Ελλάδα	77.7	78.5	77.7	78.2	77.5	77.4	77.9	77.2	76.9	71.3	64.0
Στερεά Ελλάδα	82.0	81.9	79.8	81.5	83.3	82.8	82.6	80.1	77.1	72.5	64.8
Πελοπόννησος	83.2	83.5	83.5	84.3	84.0	83.8	85.0	84.8	80.9	76.1	72.2
Αττική	78.1	78.7	79.3	79.7	79.8	80.3	79.9	78.0	75.0	70.2	63.3
Βόρειο Αιγαίο	78.7	81.7	80.4	79.9	79.8	82.4	83.9	82.2	81.5	73.2	70.0
Νότιο Αιγαίο	79.9	82.1	83.8	86.4	85.9	85.6	83.2	81.3	80.2	75.6	76.1
Κρήτη	81.9	84.0	81.6	81.6	82.7	83.0	82.7	80.6	78.3	74.4	68.2

Πηγή: Eurostat (2013) (online data code: lfst_r_lfe2emprr).

Όσον αφορά τις γυναίκες (Πίνακας 3) η εικόνα δεν διαφοροποιείται, αφού ακολουθείται και εδώ η τάση του εθνικού πρότυπου απασχόλησης, δηλαδή αύξηση των ποσοστών απασχόλησης μέχρι το 2008 και έπειτα η σταδιακή μείωση τους. Ειδικότερα το 2010, το ποσοστό απασχόλησής τους διαμορφώθηκε στο 51.7%, ενώ παρατηρήθηκε μια συνολική μείωση της τάξης του 0.8% για το ποσοστό απασχόλησής τους μεταξύ των ετών 2008 και 2010. Για το 2011, το ποσοστό της γυναικείας απασχόλησης εκτιμήθηκε στο 48.6%, δηλαδή μειώθηκε κατά 3.1%. Τέλος για το 2012, το ποσοστό υπολογίσθηκε στο 45.2%, μειωμένο κατά 3.1%, συγκριτικά με το 2011 [Eurostat, 2013]. Σε περιφερειακό επίπεδο για τις γυναίκες (Πίνακας 3), το έτος 2012, τα υψηλότερα ποσοστά κατέχουν οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων (53.1%), της Κρήτης (49.9%), της Πελοποννήσου (48.0%) και της Αττικής (47.0%). Από την άλλη τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης παρουσιάζουν η Στερεά Ελλάδα (38.0%), η Δυτική Μακεδονία (38.4%), η Δυτική Ελλάδα (41.4%) και η Κεντρική Μακεδονία (42.4%). Αλλά και οι περιφέρειες του Βορείου και Νοτίου Αιγαίου παρουσιάζουν σχετικά ικανοποιητικά ποσοστά απασχόλησης, αντίστοιχα 43.4% και 45.5% [Eurostat, 2013].

Συμπερασματικά όσον αφορά τη σύγκριση μεταξύ των φύλων, η υψηλότερη διαφορά στην απασχόληση καταγράφηκε το έτος 2002 (32.1%), ενώ η μικρότερη το έτος 2012 (20.1%). Ουσιαστικά η διαφορά των φύλων είναι αρνητική για τις γυναίκες και υψηλότερη από το αντίστοιχο μέσο όρο της E.E.

**Πίνακας 3: Η εξέλιξη της απασχόλησης για γυναίκες ανά περιφέρεια
(% ηλικιακή ομάδα 20 – 64 ετών, 2002 – 2012).**

Περιφέρειες	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
E.E - 28	58.0	58.6	59.3	59.9	61.1	62.0	62.7	62.2	62.0	62.2	62.3
Ελλάδα	46.6	47.9	48.8	49.6	51.2	51.6	52.5	52.7	51.7	48.6	45.2
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	50.3	51.2	49.5	50.1	50.6	51.5	51.2	51.9	51.0	45.8	45.0
Κεντρική Μακεδονία	43.8	47.0	45.1	47.0	49.8	49.6	49.6	49.1	48.2	45.1	42.4
Δυτική Μακεδονία	43.1	40.1	42.6	40.8	44.6	45.2	46.8	50.1	48.5	44.5	38.4

Περιφέρειες	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Θεσσαλία	42.8	46.3	50.6	48.7	49.5	51.4	52.9	53.3	51.3	47.8	44.7
Ήπειρος	45.4	45.0	47.7	44.7	49.6	50.7	50.4	50.8	51.7	48.4	46.7
Ιόνια Νησιά	48.9	52.5	50.9	55.1	48.4	49.9	57.3	56.1	54.1	55.3	53.1
Δυτική Ελλάδα	43.2	45.0	43.0	43.5	44.7	47.2	46.9	47.9	47.9	44.3	41.4
Στερεά Ελλάδα	41.3	45.9	43.1	46.8	48.4	48.1	47.2	46.0	49.4	45.7	38.0
Πελοπόννησος	53.3	52.0	51.2	54.0	56.2	57.2	57.6	56.7	55.8	54.0	48.0
Αττική	48.2	48.5	51.2	51.8	53.7	53.5	55.5	55.6	54.0	50.6	47.0
Βόρειο Αιγαίο	37.8	38.2	40.5	42.2	44.6	44.4	41.2	42.2	44.0	44.6	43.4
Νότιο Αιγαίο	42.1	46.1	45.4	44.1	42.8	43.7	48.4	49.9	46.1	48.1	45.5
Κρήτη	54.8	55.2	56.8	58.3	57.6	57.8	55.7	56.9	56.8	53.9	49.9

Πηγή: Eurostat (2013) (online data code: lfst_r_lfe2emprrt).

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε στο κρίσιμο για τα ελληνικά δεδομένα Πληροφοριακό Σύστημα «Εργάνη», που ξεκίνησε τη λειτουργία του από την 1η Μαρτίου 2013, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα της Υπουργικής Απόφασης 5072/6 (ΦΕΚ 449B'/25-2-2013), όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με την Υ.Α. 28153/126 (ΦΕΚ 2163B'/30-8-2013). Ειδικότερα με το Πληροφοριακό Σύστημα «Εργάνη» καταγράφηκαν με ηλεκτρονικό τρόπο από την 15η Σεπτεμβρίου 2013, οι ροές μισθωτής απασχόλησης των εργαζόμενων στον ιδιωτικό τομέα της αγοράς εργασίας, αποτυπώνοντας για πρώτη φορά, σε πραγματικό χρόνο και σε κάθε περιοχή της χώρας κρίσιμα στοιχεία για την αγορά εργασίας. Η σημασία του συστήματος «Εργάνη» καταφαίνεται από το γεγονός ότι μέχρι και το Φεβρουάριο του 2013 η καταγραφή των στοιχείων πραγματοποιείτο χειρόγραφα [Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2013].

Ειδικότερα σε περιφερειακό επίπεδο (Πίνακας 4), για τον Οκτώβριο του 2013 αρνητικό ισοζύγιο προσλήψεων – αποχωρήσεων, δηλαδή όπου το σύνολο των αποχωρήσεων υπερτερεί το σύνολο των προσλήψεων, παρατηρείται σε πέντε περιφέρειες της χώρας, στο Νότιο Αιγαίο, στην Κρήτη, στα Ιόνια Νησιά, στο Βόρειο Αιγαίο και στην Πελοπόννησο. Ο εντοπισμός αρνητικών ισοζυγίων στις προαναφερόμενες περιφέρειες αιτιολογείται πιθανόν από το χαρακτηρισμό τους ως τουριστικών περιοχών της χώρας, όπου η εποχική απασχόληση λήγει με το πέρας της θερινής τουριστικής περιόδου, το μήνα Οκτώβριο. Από την άλλη πλευρά, για το μήνα Νοέμβριο, αρνητικά ισοζύγια εμφανίζονται επιπλέον στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και στην Κεντρική Μακεδονία. Το υψηλότερο ισοζύγιο παρατηρείται στην Αττική. Τέλος, για το μήνα Δεκέμβριο του έτους 2013, η εικόνα διαφοροποιείται, αφού το μόνο αρνητικό ισοζύγιο εντοπίζεται στην περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου (-1.201). Από την άλλη, το υψηλότερο ισοζύγιο εντοπίζεται στην Αττική (7.377). Ενώ ακολουθεί η Ήπειρος (2.154), η Δυτική Ελλάδα (1.917), η Πελοπόννησος (1.915) και η Θεσσαλία (1.891) [Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2013].

Πίνακας 4: Ισοζύγιο μισθωτής απασχόλησης*, ανά περιφέρεια για τους μήνες Οκτώβριο, Νοέμβριο και Δεκέμβριο 2013.

Περιφέρειες	Ισοζύγια		
	Οκτώβριος	Νοέμβριος	Δεκέμβριος
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	1,008	-439	928
Κεντρική Μακεδονία	3,355	-923	1,068
Δυτική Μακεδονία	1,272	243	379
Θεσσαλία	845	288	1,891
Ήπειρος	293	372	2,154
Ιόνια Νησιά	-13,994	-4,743	509
Δυτική Ελλάδα	1,21	939	1,917

Περιφέρειες	Ισοζύγια		
	Οκτώβριος	Νοέμβριος	Δεκέμβριος
Στερεά Ελλάδα	783	143	815
Πελοπόννησος	-1,439	-333	1,915
Αττική	24,6	10,532	7,377
Βόρειο Αιγαίο	-1,579	-202	795
Νότιο Αιγαίο	-30,742	-12,663	-1,201
Κρήτη	-20,701	-10,428	1,452

* Το ισοζύγιο αποτελεί τη διαφορά του αθροίσματος των αναγγελιών οικειοθελούς αποχώρησης, των καταγγελιών συμβάσεων αορίστου χρόνου και των λήξεων συμβάσεων ορισμένου χρόνου από τις αναγγελίες πρόσληψης.

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2013).

4. Συμπεράσματα και Προτάσεις

Στη συγκεκριμένη εργασία αποτιμήθηκε η κατάσταση της απασχόλησης στις δεκατρείς ελληνικές περιφέρειες, στα πλαίσια της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», με την παρουσίαση στατιστικών στοιχείων από την EUROSTAT και του πληροφοριακού συστήματος «Εργάνη». Τα στατιστικά στοιχεία ανέδειξαν σημαντικές μειώσεις στα ποσοστά απασχόλησης των ελληνικών περιφερειών μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης, ούτως ώστε καμία από αυτές να εκπληρώνει το στόχο για επίτευξη ποσοστού 70% στον τομέα της απασχόλησης. Βέβαια η επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου θεωρείτο δύσκολη πριν ακόμη το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, αλλά υπό τις παρούσες συνθήκες η εκπλήρωσή του μπορεί να χαρακτηριστεί ως μία πρόκληση.

Όσον αφορά τα ποσοστά απασχόλησης ανά φύλο συνολικά στην Ελλάδα, οι άνδρες απασχολούνται σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τις γυναίκες. Σε επίπεδο περιφερειών σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία για το 2012, τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης για τους άνδρες παρουσίασαν οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων και του Νοτίου Αιγαίου. Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης για τους άνδρες καταγράφηκαν σε Δυτική Μακεδονία, Κεντρική Μακεδονία και Αττική. Όσον αφορά τις γυναίκες σε επίπεδο περιφερειών για το έτος 2012, το πρότυπο δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα, καθώς τα υψηλότερα ποσοστά κατέχουν οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων, της Κρήτης, της Πελοποννήσου και της Αττικής. Από την άλλη τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης παρουσίασαν η Στερεά Ελλάδα, η Δυτική Μακεδονία και η Δυτική Ελλάδα.

Συμπερασματικά λοιπόν μπορούμε να καταλήξουμε ότι στις ελληνικές περιφέρειες παρατηρείται ένα χωρικό πρότυπο της απασχόλησης με δύο ξεχωριστούς πόλους (hot spots). Από τη μία τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης (με χαμηλά ποσοστά ανεργίας) στα Ιόνια Νησιά και το Νότιο Αιγαίο και από την άλλη η Δυτική Μακεδονία με τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης (με ιδιαίτερα αυξημένα ποσοστά ανεργίας).

Σε κάθε περίπτωση όμως, η πολιτική απασχόλησης της Ελλάδας θα πρέπει να ακολουθήσει νέα μέτρα που θα προωθήσουν την απασχόληση, μαζί με τη βελτίωση της εργατικής νομοθεσίας, που θα περιλαμβάνει μηχανισμούς διάρθρωσης του κατώτατου μισθού και ενθάρρυνσης δήλωσης της άτυπης εργασίας. Συνεπώς, η Ελλάδα ως κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα πλαίσια μιας ολοκληρωμένης ανάπτυξης θα πρέπει να στοχεύει στην ενίσχυση της απασχόλησης των ατόμων, στην επένδυση σε ικανότητες και στον εκσυγχρονισμό της αγοράς εργασίας. Επιπλέον είναι σημαντική η διάχυση της ανάπτυξης και της απασχόλησης στο σύνολο των περιφερειών, ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική συνοχή της χώρας. Η κατάσταση στον τομέα της απασχόλησης και στον ευρύτερο εργασιακό τομέα απαιτεί συνδυασμό πολλαπλών προσεγγίσεων και μεθόδων που θα αντιμετωπίζουν ολιστικά το πρόβλημα επειδή παρουσιάζει όχι μόνο οικονομικές, αλλά κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες. Τέλος, όπως έχει τονισθεί [Committee of the Regions, 2013], επιβάλλεται να ορισθούν στόχοι επίτευξης ποσοστών απασχόλησης ειδικά για κάθε περιφέρεια, αφού a priori έχει υιοθετηθεί η παραδοχή ότι η κάθε περιφέρεια πρέπει να επιτύχει τον εθνικό στόχο.

Βιβλιογραφία

1. Committee of the Regions, (2013). “4rth CoR Monitoring Report on Europe 2020, October, 2013, Final Report”. Brussels.
 2. European Commission, (2010). “Communication from the Commission. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth”. Brussels.
 3. European Commission, (2013a). “Commission Staff Working Document. Assessment of the 2013 national reform programme for GREECE”. Brussels.
 4. European Commission, (2013b). “Europe 2020 targets: employment rate”. Brussels.
http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/18_employment_target.pdf
 5. European Commission & Directorate-General for Urban and Regional Policy (2013). “The urban and regional dimension of the crisis. Eighth progress report on economic, social and territorial cohesion”. Brussels.
 5. Eurostat (2013). “Employment Statistics”, Statistics Explained (2013/3/6).
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Labour_markets_at_regional_level.
- Hellenic Republic Ministry of Finance (2011). “Hellenic National Reform Programme 2011-2014”. Athens.
6. Monastiriotis, V. & Martelli, A. (2013). “Beyond Rising Unemployment: Unemployment Risk, Crisis and Regional Adjustments in Greece”. Greece Paper No.80 Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe. London, LSE.
 7. Πετράκος, Γ. & Ψυχάρης, Γ. (2004). «Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα». Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική.
 8. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, (2013). Δελτίο Τύπου Δεκεμβρίου 2013, «Παρουσίαση των Στοιχείων του Πληροφοριακού Συστήματος Εργάνη». Αθήνα.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αθανάσιος ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

Πάντειον Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
adamopoulos28@gmail.com

Όλγα ΓΙΩΤΗ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Πάντειον Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
orapadak@panteion.gr

Άρης ΣΙΣΣΟΥΡΑΣ

Πανεπιστήμιο Πατρών
asisou@gmail.com

Περίληψη

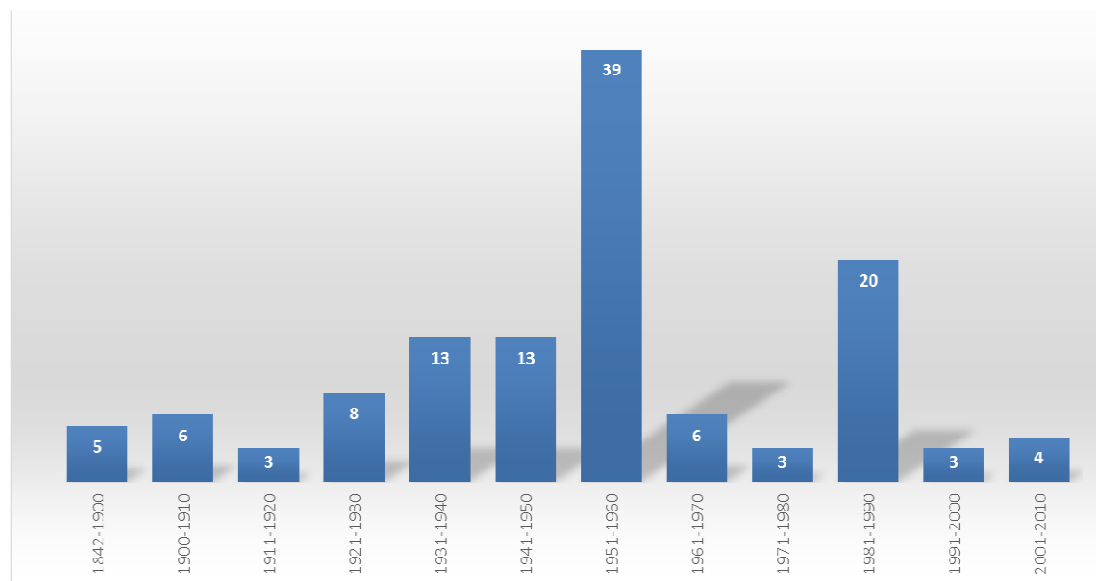
Η συσχέτιση του μεγέθους ενός νοσοκομείου με τους δείκτες λειτουργικής και οικονομικής αποδοτικότητάς του έχει απασχολήσει αλλά και διχάσει σε σημαντικό βαθμό τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει ορισμένες πτυχές της αναλυτικής διερεύνησης που έχει πραγματοποιηθεί αναφορικά με την παραπάνω σχέση στις δημόσιες νοσοκομειακές μονάδες του ΕΣΥ. Ειδικότερα, διερευνήθηκε η δραστηριότητα των δημόσιων νοσοκομείων στις 13 περιφέρειες της χώρας (123 νοσοκομεία), με εξαίρεση τα ψυχιατρικά νοσοκομεία, τα οποία, λόγω των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζουν, δεν έχουν συμπεριληφθεί στην παρούσα έρευνα, καθώς επίσης και τα στρατιωτικά νοσοκομεία και το Αρεταίειο λόγω έλλειψης στοιχείων. Βασική πηγή άντλησης δεδομένων αποτέλεσε η βάση δεδομένων (Esy.net) της Γενικής Γραμματείας του Υπουργείου Υγείας (δημοσιευμένα στοιχεία 2011). Τα συμπεράσματα της έρευνας μπορούν να αποτελέσουν ένα χρήσιμο εργαλείο στο πλαίσιο διαμόρφωσης της εθνικής στρατηγικής στον νοσοκομειακό τομέα στην Ελλάδα.

Λέξεις-κλειδιά: Μέγεθος νοσοκομείου, οικονομίες κλίμακας, δείκτες αποδοτικότητας, Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ).

1. Εισαγωγή: Η εξέλιξη της νοσοκομειακής περίθαλψης στην Ελλάδα

Η σημαντικότερη περίοδος της υγειονομικής ανάπτυξης κατά τον 20ό αιώνα συμπίπτει με τη διακυβέρνηση της χώρας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο (1909–1932). Το διάστημα αυτό δημιουργούνται τα «Εθνικά Νοσοκομεία» και τα αντιφυματικά ιατρεία, θεσπίζονται νόμοι και λαμβάνονται μέτρα για τον έλεγχο και την πρόληψη των λοιμωδών νόσων (Βελονάκη & Καλοκαιρινού-Αναγνωστοπούλου, 2006). Κατά τη μεταπολεμική περίοδο ιδρύονται νέα κρατικά νοσοκομεία σε πολλές περιοχές της χώρας (περίπου το 70% του συνόλου των νοσοκομείων του ΕΣΥ ιδρύθηκε μέχρι τα τέλη του 1970), τα 39 εξ αυτών τη δεκαετία του '50, (βλ. Σχήμα 1), ενώ η ουσιαστικότερη –μεταπολεμικά– μεταρρύθμιση στον τομέα της υγείας πραγματοποιείται με τη δημιουργία του ΕΣΥ, όπως αυτή αποτυπώνεται στον νόμο 1397/83, δηλαδή μέσω της λειτουργικής ενοποίησης των δημόσιων δομών υγειονομικής περίθαλψης. Αξίζει να σημειωθεί ότι την περίοδο 1990-2005 η ανάπτυξη της νοσοκομειακής υποδομής σφραγίστηκε από την εφαρμογή των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΙΠΣ), η οποία προέβλεπε κυρίως τον εκσυγχρονισμό των παλαιών υποδομών, την αύξηση των κλινών (π.χ. ΓΝ Βόλου, Πύργου κ.λπ.), και σε μικρότερο βαθμό την ίδρυση νέων νοσοκομείων.

Με τον νόμο 2889/2001 ενισχύεται η αποκέντρωση των υπηρεσιών υγείας της χώρας μέσα από τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων χάραξης της πολιτικής υγείας και διοίκησης των νοσηλευτικών ιδρυμάτων από την κεντρική διοίκηση στα 13 Περιφερειακά Συμβούλια Υγείας (ΠΕΣΥ). Μετέπειτα, με τον νόμο 3329/2005 ενισχύεται ο δημόσιος έλεγχος των νοσοκομείων υπό την εποπτεία του διοικητή της Διοικητικής Υγειονομικής Περιφέρειας (ΔΥΠΕ).

Σχήμα 1: Εξέλιξη σύστασης νοσοκομείων του ΕΣΥ

Πηγή: Υγειονομικός Χάρτης (2011). Ίδιοι υπολογισμοί

Σημ.: Δεν περιλαμβάνονται το ΓΝ Χαλκίδας, καθώς και τα ψυχιατρικά και στρατιωτικά νοσοκομεία

Όσον αφορά το σκέλος των μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων στο λειτουργικό κυρίως επίπεδο, ο νόμος 3580/2007 προέβλεπε τον εξορθολογισμό του συστήματος προμηθειών των νοσοκομείων, εισάγοντας την οργάνωση των προμηθειών σε κεντρικό επίπεδο με τη σύσταση της Επιτροπής Προμηθειών Υγείας (ΕΠΥ). Με τον νόμο 3868/2010 επανήλθαν σε λειτουργία τα απογευματινά ιατρεία των νοσοκομείων (του Ν. 2889/2001) και καθιερώθηκε η ολοήμερη λειτουργία των νοσοκομείων που ανήκουν στο ΕΣΥ μέσω της επέκτασης των εξωτερικών ιατρείων και τη διενέργεια διαγνωστικών, θεραπευτικών και επεμβατικών πράξεων πέραν του τακτικού ωραρίου. Οι πιο σημαντικές αλλαγές για το ελληνικό σύστημα υγείας νομοθετήθηκαν στον νόμο 3918/2011 και αφορούν την αναμόρφωση του συστήματος προμηθειών υγείας, την ενσωμάτωση των νοσοκομείων του ΙΚΑ στο ΕΣΥ και τη θέσπιση του ΕΟΠΥΥ ως την κομβική παρέμβαση για την ενοποίηση των κλάδων υγείας των ασφαλιστικών ταμείων με στόχο την ενιαία οργάνωση της χρηματοδότησης και της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας (ΠΦΥ).

Σήμερα, στην Ελλάδα ο τομέας της υγείας συνεχίζει να επηρεάζεται πολύπλευρα τόσο από τάσεις καθολικού και παγκόσμιου χαρακτήρα (ανάπτυξη ιατρικής τεχνολογίας, νέες ιατρικές πρακτικές κ.λπ.), όσο και από παθογένειες του παρελθόντος, οι οποίες συνέβαλαν ώστε οι μεταρρυθμίσεις να μείνουν «μετέωρες» και ανεφάρμοστες (Σισσούρας, 2012), ενώ η σοβαρή οικονομική και κοινωνική κρίση που διέπει τη χώρα έχει σημαντικές επιπτώσεις σε όλη τη λειτουργία των υπηρεσιών υγείας. Στα παραπάνω έρχεται να προστεθεί και η ταχύτερη του ευρωπαϊκού μέσου όρου γήρανση του πληθυσμού (από 17,5% το 2009 σε άνω του 22% το 2020 και σε 35% το 2050) που οδηγεί σε προοπτική ραγδαίας και επικίνδυνης αύξησης της ζήτησης υπηρεσιών υγείας. Επιπλέον, ως απόρροια της σημερινής κρίσης παρατηρείται σοβαρή επιδείνωση μιας σειράς κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων που διεθνώς θεωρούνται ως σημαντικοί προσδιοριστικοί της κατάστασης της υγείας του πληθυσμού, όπως το εισόδημα και η πρόσβαση στην κοινωνική ασφάλιση, οι οποίοι αναμένεται να επιβαρύνουν σημαντικά το σύστημα υγείας. Συνεπώς, τίθεται επιτακτικά η ανάγκη εφαρμογής καθοριστικών διαρθρωτικών παρεμβάσεων για την αύξηση της αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας των δημόσιων μονάδων υγείας προκειμένου να διασφαλισθεί τόσο η παραγωγικότερη και ορθολογική χρήση των περιορισμένων πόρων, όσο και η ισότιμη πρόσβαση στη νοσοκομειακή φροντίδα και παροχή ποιοτικότερων υπηρεσιών.

2. Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις

Η συσχέτιση του μεγέθους ενός νοσοκομείου με τους δείκτες λειτουργικής και οικονομικής αποδοτικότητάς του αποτελεί ένα καίριο ζήτημα το οποίο συχνά απασχολεί την επιστημονική κοινότητα. Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, το μέγεθος μιας νοσοκομειακής μονάδας σχετίζεται άμεσα με την παρουσία οικονομιών κλίμακας, οι οποίες αναφέρονται στη θετική επίδραση που έχει η αύξηση της δραστηριότητας μιας δομής στο κόστος (μείωση του κόστους). Η έννοια των οικονομιών κλίμακας σχετίζεται με τη μεγαλύτερη διαπραγματευτική δύναμη της μονάδας με τους προμηθευτές της, με οικονομίες έρευνας, καθώς και με διοικητικές οικονομίες οι οποίες συνδέονται με τον αριθμό του διοικητικού προσωπικού που απαιτείται για την καλύτερη οργάνωση και λειτουργία του νοσοκομείου. Συνεπώς, και δεδομένου ότι όλοι οι υπόλοιποι παράγοντες παραμένουν σταθεροί, το μέσο ημερήσιο κόστος ανά ασθενή μειώνεται αρχικά καθώς το μέγεθος του νοσοκομείου αυξάνεται. Το κόστος αυτό σχετίζεται κυρίως με τη χρήση ειδικού εξοπλισμού και εξειδικευμένου προσωπικού. Παρ' όλα αυτά, το κόστος αναμένεται να είναι ιδιαίτερα υψηλό στους πολύ μεγάλους οργανισμούς κυρίως εξαιτίας των σημαντικά αυξανόμενων διοικητικών και οργανωτικών ζητημάτων που προκύπτουν κατά τον έλεγχο και την παρακολούθηση της λειτουργίας του νοσοκομείου (Carr. & Feldsten, 1967).

Στο πλαίσιο αυτό, συχνά η διεθνής βιβλιογραφία έχει εξετάσει την πιθανότητα οι μεγάλες νοσοκομειακές μονάδες να είναι περισσότερο οικονομικά αποδοτικές συγκριτικά με τις μικρότερες (Athanassopoulos, Gounaris & Sissouras, 1999). Ωστόσο, σύμφωνα με ευρήματα πολλών μελετών, συχνά αποδεικνύεται ότι σε ιδιαίτερα μεγάλα μεγέθη τα παραπάνω οφέλη εξαντλούνται πολύ νωρίς.

Παράλληλα, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, το μέγεθος ενός νοσοκομείου συνδέεται απόλυτα με τη διάρθρωση των περιστατικών (case mix). Οι ασθενείς με τις σοβαρότερες ασθένειες, τη μεγαλύτερη διάρκεια νοσηλείας και το ακριβότερο κόστος νοσηλεύονται συνήθως στα μεγαλύτερα νοσοκομεία (Shi, 1996). Αναλυτικότερα, και σύμφωνα με έκθεση του ΠΟΥ, οι οικονομίες κλίμακας συνεχίζουν να υφίστανται για τις δομές που έχουν από 100 έως 200 κλίνες, ενώ σε μελέτη του Πανεπιστημίου της Βρετανικής Κολομβίας διαπιστώνεται ότι οι οικονομίες κλίμακας παρατηρούνται κυρίως στα νοσοκομεία με λιγότερες από 200 κλίνες, καθώς και ότι στην περίπτωση των μονάδων με 400-600 κλίνες το μέσο κόστος αυξάνεται σημαντικά. Επιπρόσθετα, η μελέτη αυτή επισημαίνει ότι η επίδραση του μεγέθους του νοσοκομείου στα συνολικά διοικητικά και διαχειριστικά κόστη παραμένει αβέβαιη. Ωστόσο, η κατηγορία αυτή του κόστους παραμένει ένας από τους βασικότερους παράγοντες εμφάνισης αντιοικονομιών κλίμακας καθώς η διοίκηση ενός μεγάλου οργανισμού σχετίζεται με επιπρόσθετο διοικητικό κόστος.

Όσον αφορά τα μικρότερα σε μέγεθος νοσοκομεία, σύμφωνα με την παραπάνω μελέτη, διαπιστώνεται ότι δεν είναι δυνατό να επιτευχθούν οικονομίες κλίμακας ώστε να μειωθούν σημαντικά τα κόστη καθώς το κόστος του ανθρώπινου δυναμικού και των προμηθειών δύναται να είναι σημαντικά υψηλό στις αγροτικές περιοχές, όπου συνήθως είναι εγκατεστημένα.

Σε άλλη μελέτη του Πανεπιστημίου του York, νοσοκομεία 100-200 κλινών εμφανίζουν συχνά οικονομίες κλίμακας, ενώ αντίθετα τα μεγάλα νοσοκομεία (300 - 600 κλίνες) παρουσιάζουν αντιοικονομίες κλίμακας. Επίσης, σύμφωνα με τους Kristensen και συν., το ιδανικό μέγεθος ενός νοσοκομείου στη Δανία κυμαίνεται μεταξύ 204,9 έως 275,2 κλινών (Kristensen, Olsen, Kilsmark, & Pedersen, 2008).

Με βάση τα παραπάνω, είναι προφανές πως ο αριθμός των νοσοκομειακών κλινών έχει επικρατήσει ως ένας δείκτης της αποδοτικής λειτουργίας του νοσοκομείου, και η εύρεση του ιδανικού μεγέθους του (το οποίο μπορεί να διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα) αποτελεί ζητούμενο των μελετών διαχρονικά.

3. Μεθοδολογικό πλαίσιο

Βασική μονάδα εξέτασης της παρούσας εργασίας αποτέλεσε το δημόσιο νοσοκομείο του ΕΣΥ. Ειδικότερα διερευνήθηκε η δραστηριότητα του συνόλου των νοσοκομείων στις 13 Περιφέρειες της χώρας (123 νοσοκομεία), με εξαίρεση τα ψυχιατρικά νοσοκομεία, τα οποία, λόγω των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζουν, δεν έχουν συμπεριληφθεί στην παρούσα έρευνα, καθώς επίσης και τα στρατιωτικά νοσοκομεία και το Αρεταίειο λόγω έλλειψης στοιχείων. Παράλληλα και με σκοπό τη συγκριτική αποτύπωση της νοσηλευτικής

δραστηριότητας των νοσοκομείων του ΕΣΥ, έγινε διαχωρισμός των μονάδων σε τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με τη δυναμικότητα των κλινών και τον προσανατολισμό των υπηρεσιών τους, οι οποίες περιλαμβάνουν:

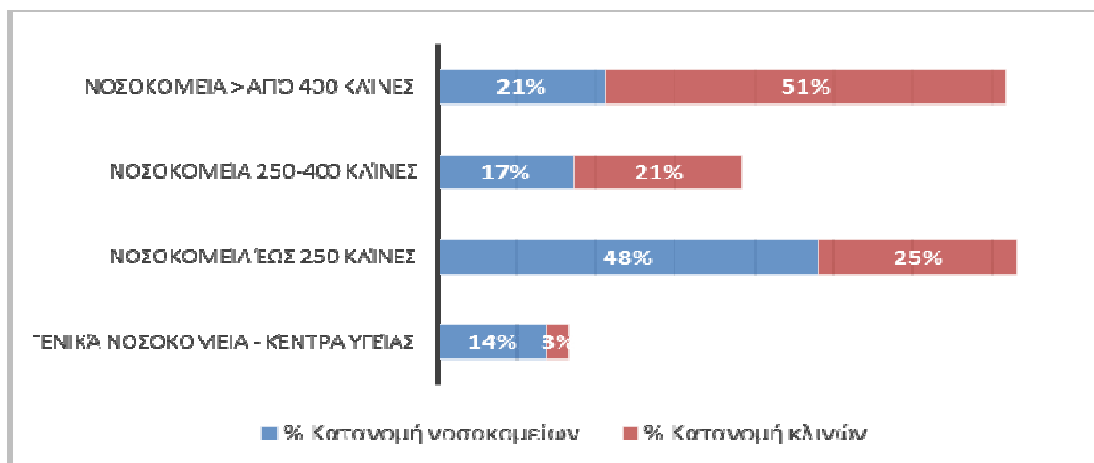
- 1) Μεγάλα νοσοκομεία: Νοσοκομεία του ΕΣΥ που έχουν περισσότερες από 400 κλίνες.
- 2) Μεσαία νοσοκομεία: Νοσοκομεία του ΕΣΥ τα οποία διαθέτουν από 250 έως 400 κλίνες.
- 3) Μικρά νοσοκομεία: Νοσοκομεία τα οποία δεν είναι ταυτόχρονα και Κέντρα Υγείας και διαθέτουν έως 250 κλίνες (και δεν χαρακτηρίζονται ως Κέντρα Υγείας).
- 4) Νοσοκομεία – Κέντρα Υγείας: Μικρές μονάδες παροχής –κατά βάση– πρωτοβάθμιας περίθαλψης.

Η αξιολόγηση της χρήσης των διαθέσιμων πόρων κάθε μεμονωμένης νοσοκομειακής μονάδας πραγματοποιήθηκε μέσα από τη χρήση ευρέως διαδεδομένων δεικτών βάσει διεθνούς βιβλιογραφίας. Βασική πηγή άντλησης δεδομένων αποτέλεσε η βάση δεδομένων (Esy.net) της Γενικής Γραμματείας του Υπουργείου Υγείας (δημοσιευμένα στοιχεία 2011).

4. Αποτελέσματα

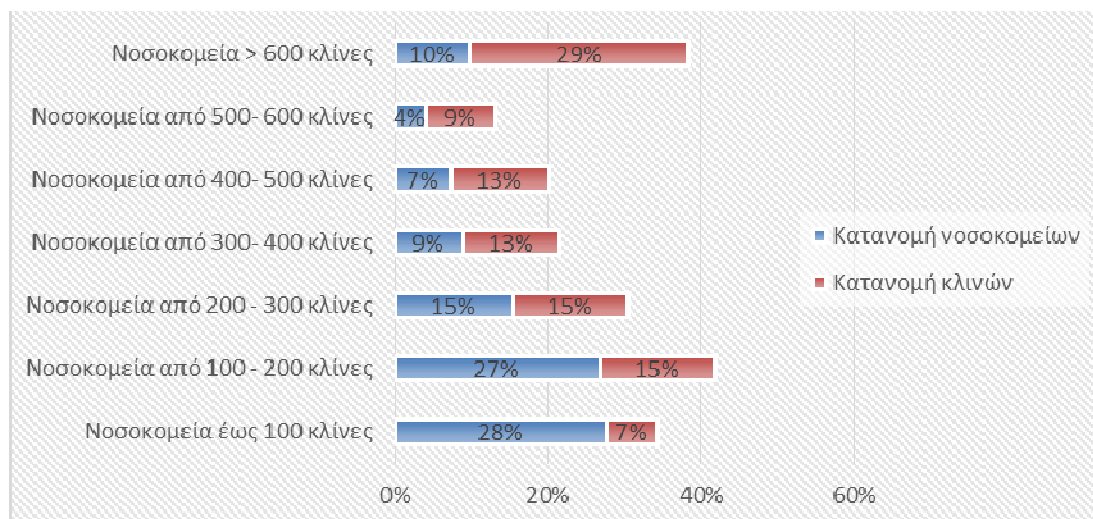
Ο αριθμός των κλινών ενός νοσοκομείου προσδιορίζει το μέγεθός του και, ως εκ τούτου, τους διαθέσιμους πόρους που θα το «συμπληρώσουν». Σύμφωνα με τα στοιχεία του 2011 (βλ. Σχήμα 2), το 62% των νοσοκομείων του ΕΣΥ είναι μικρά έως πολύ μικρά, δηλαδή δυναμικότητας μέχρι 250 κλίνες, το 17% είναι μεσαίου μεγέθους, δηλαδή από 250 έως 400 κλίνες, ενώ το 21% είναι μεγάλα ή πολύ μεγάλα νοσοκομεία (άνω των 400 κλινών). Το μέσο μέγεθος ωστόσο ενός ελληνικού δημόσιου νοσοκομείου είναι δυναμικότητας 250 κλινών.

Σχήμα 2: Κατανομή νοσοκομείων ΕΣΥ βάσει αριθμού και δυναμικότητας (2011)

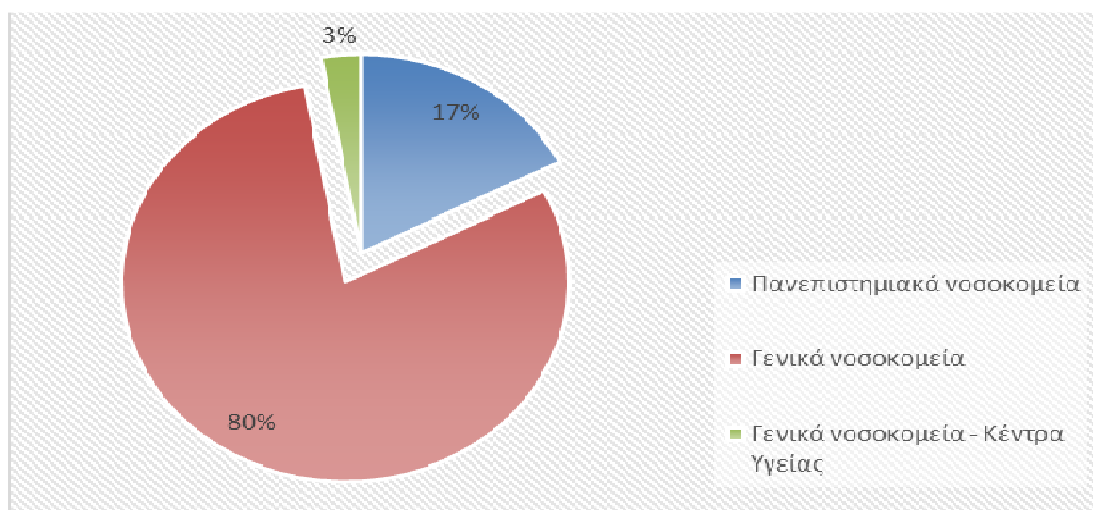

Πηγή: ESY.net (2011). Ίδιοι υπολογισμοί

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η συσχέτιση μεταξύ αριθμού νοσοκομείων και διαθέσιμων κλινών. Όπως φαίνεται στο Σχήμα 3, το 10% των μεγαλύτερων νοσοκομείων της χώρας συγκεντρώνει το 29% των συνολικών κλινών, ενώ το 21% των νοσοκομείων (νοσοκομεία άνω των 400 κλινών) συγκεντρώνει το 51% του συνόλου των κλινών της χώρας. Η διαπίστωση αυτή είναι σημαντική καθώς η ανάπτυξη και λειτουργία μονάδων μεγάλου μεγέθους στον –ιδιόμορφο γεωμορφολογικά– ελλαδικό χώρο δημιουργεί σημαντικούς πόλους προσέλκυσης ασθενών, επισκιάζοντας τη νοσηλευτική δραστηριότητα μικρών και μεσαίων νοσοκομειακών μονάδων, είτε εντός της ίδιας περιφέρειας είτε μεταξύ όμορων περιφερειών. Η διάσταση αυτή συνεπικουρείται και από το γεγονός της προσέλκυσης ιατρικού προσωπικού υψηλού κύρους, τη χρήση σύγχρονου ιατροτεχνολογικού εξοπλισμού αλλά και την παροχή εξειδικευμένων μορφών υπηρεσιών, που τα καθιστά ιδιαίτερα ανταγωνιστικά στο χρήστη.

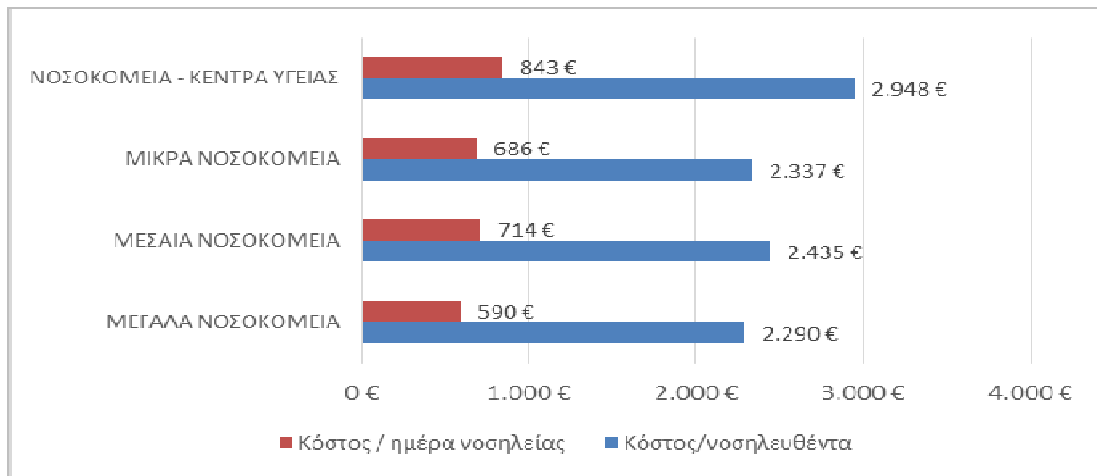
Σχήμα 3: Κατανομή νοσοκομείων ανά μέγεθος και δυναμικότητα, 2011

Από το σύνολο των κλινών των δημόσιων νοσοκομείων της χώρας (μη συμπεριλαμβανομένων των ψυχιατρικών, του Αρεταίειου και των στρατιωτικών όπως έχει αναφερθεί), το 80% των κλινών αφορά Γενικά νοσοκομεία, το 3% Γενικά νοσοκομεία – Κέντρα Υγείας και το 17% Πανεπιστημιακά νοσοκομεία.

Σχήμα 4: Δυναμικότητα Πανεπιστημιακών, Γενικών Νοσοκομείων και Γενικών Νοσοκομείων – Κέντρων Υγείας, 2011

Με βάση την παραπάνω κατηγοριοποίηση των μονάδων υγείας (μικρά, μεσαία, μεγάλα και νοσοκομεία-κέντρα υγείας) και αναλύοντας τα διαθέσιμα οικονομικά στοιχεία των επιμέρους μονάδων, ένα ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει έγκειται στο γεγονός ότι τα μεγάλα νοσοκομεία της χώρας παρουσιάζουν χαμηλότερο κόστος ανά νοσηλευθέντα σε σχέση με τα μικρά ή μεσαία σε μέγεθος νοσοκομεία (βλ. Σχήμα 5).

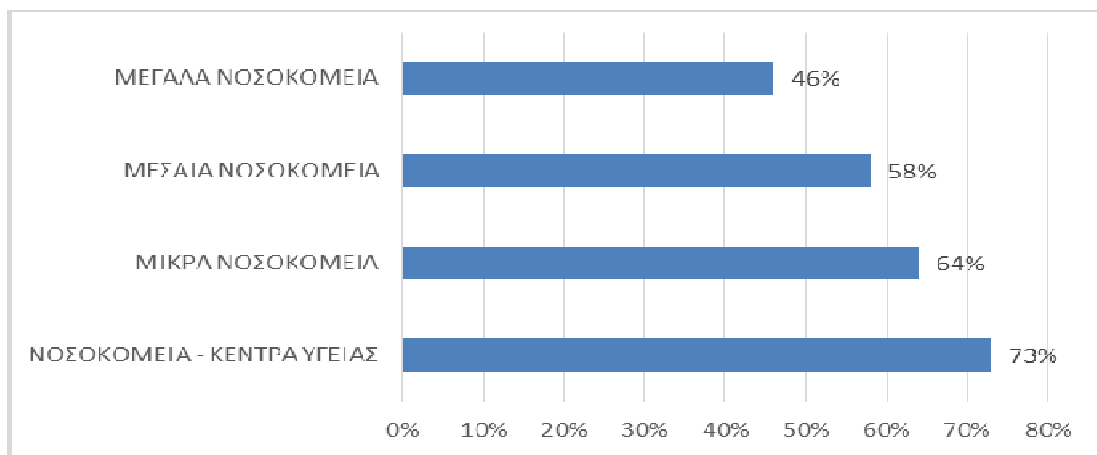
Σχήμα 5: Κόστος ανά νοσηλευθέντα και ημέρα νοσηλείας βάσει μεγέθους νοσοκομείου ΕΣΥ (2011)

Πηγή: ESY.net (2011), Ίδιοι υπολογισμοί

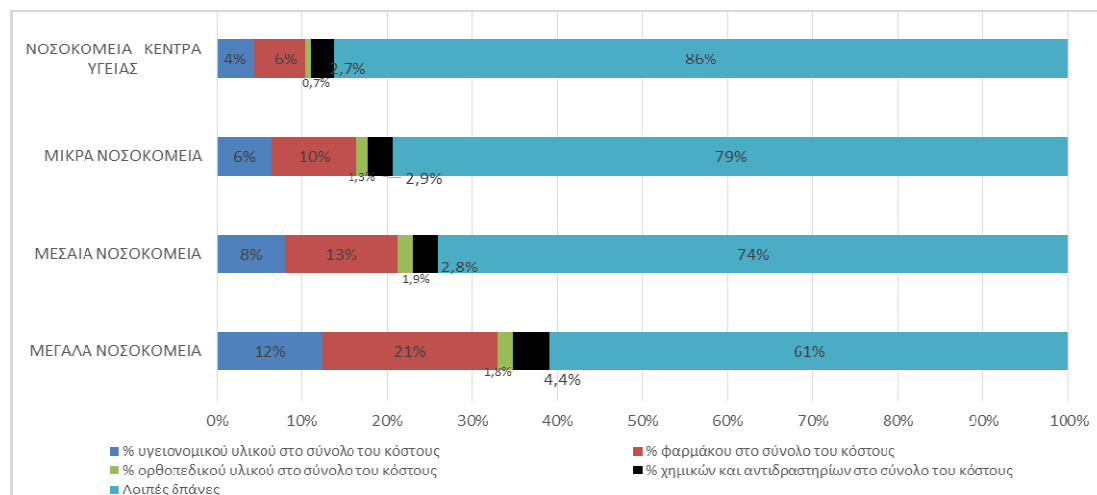
Δεδομένου ότι για τον υπολογισμό των παραπάνω δεικτών έχει συνυπολογισθεί και το κόστος μισθοδοσίας, είναι προφανές ότι η υπερβάλλουσα προσφορά ανθρώπινου δυναμικού σε σχέση με τη ζήτηση νοσηλευτικών υπηρεσιών στα μικρότερα κυρίως νοσοκομεία έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους ανά ασθενή σε μη αποδεκτά επίπεδα για το ΕΣΥ. Αυτό φαίνεται και στο Σχήμα 6 που ακολουθεί, όπου παρουσιάζεται η ποσοστιαία κατανομή του κόστους μισθοδοσίας επί του συνόλου του λειτουργικού κόστους με βάση το μέγεθος της νοσοκομειακής μονάδας.

Σχήμα 6: Ποσοστιαία κατανομή μισθοδοσίας επί του συνόλου του κόστους με βάση το μέγεθος του νοσοκομείου ΕΣΥ (2011)

Πηγή: ESY.net (2011). Ίδιοι υπολογισμοί

Παράλληλα, από την ανάλυση των επιμέρους κατηγοριών κόστους προκύπτει σημαντική διαφοροποίηση ως προς τη βαρύτητα της κάθε κατηγορίας κόστους σε σχέση με το μέγεθος ενός νοσοκομείου. Ειδικότερα, όσο μεγαλύτερο μέγεθος έχει ένα νοσοκομείο, τόσο υψηλότερη είναι η ποσοστιαία κατανομή του φαρμακευτικού και υγειονομικού υλικού ως προς το σύνολο του λειτουργικού κόστους του νοσοκομείου. Η ίδια θετική συσχέτιση ισχύει σε μικρότερο βαθμό και για το ορθοπεδικό υλικό, ενώ, αντίθετα, όσον αφορά τα αντιδραστήρια φαίνεται πως τόσο για τα μικρά όσο και για τα μεσαία νοσοκομεία η ποσοστιαία κατανομή είναι περίπου ίση και μόνο στα μεγάλα νοσοκομεία φαίνεται να αυξάνεται σημαντικά (βλ. Σχήμα 7).

Σχήμα 7: Ποσοστιαία κατανομή κατηγοριών κόστους με βάση το μέγεθος του νοσοκομείου, 2011

Πηγή: ESY.net (2011). Ίδιοι υπολογισμοί

Στον Πίνακα 1 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι δείκτες απόδοσης νοσοκομείων του ΕΣΥ με βάση το μέγεθος (δυναμικότητα κλινών) της νοσοκομειακής μονάδας. Από την ανάλυση των σχετικών δεικτών, συμπεραίνουμε τα εξής:

- Ο δείκτης πληρότητας –όπως αναμενόταν– είναι σημαντικά υψηλότερος στα μεγάλα νοσοκομεία λόγω κύρους ιατρικού προσωπικού, εύρους υπηρεσιών και μεγέθους τεχνολογίας που διαθέτουν. Σε κάθε περίπτωση, ποσοστά πληρότητας κάτω από 60% υποδηλώνουν χαμηλή αποδοτικότητα πόρων.

- Η μέση διάρκεια νοσηλείας δεν δικαιολογεί τόσο μικρές διαφοροποιήσεις μεταξύ μεγάλων και μικρών νοσοκομείων, καθώς στα μεγάλα νοσοκομεία η διάρθρωση των περιστατικών (case mix) οδηγεί σε σημαντική επιμήκυνση της παραμονής των ασθενών για νοσηλεία. Αντίθετα, τα μικρά και μεσαία νοσοκομεία νοσηλεύουν ήπια περιστατικά και ως εκ τούτου η μέση διάρκεια νοσηλείας θα έπρεπε να είναι σαφώς χαμηλότερη.

- Οι δείκτες παραγωγικότητας και αποδοτικότητας φαίνεται να έχουν άμεση συσχέτιση με το μέγεθος του νοσοκομείου του ΕΣΥ, βαίνοντας αυξανόμενοι όσο αυξάνεται η δυναμικότητα κλινών ενός νοσοκομείου.

- Τέλος, όσον αφορά το κόστος λειτουργίας (ημερήσιο αλλά και ανά νοσηλευθέντα) των νοσοκομειακών μονάδων του ΕΣΥ φαίνεται να κινείται αντιστρόφως ανάλογα με το μέγεθος ενός νοσοκομείου, όσο δηλαδή αυξάνεται το μέγεθος τόσο μειώνεται το μέσο κόστος νοσηλείας. Προφανώς, οι οικονομίες κλίμακας στα ελληνικά νοσοκομεία έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην τελική διαμόρφωση του κόστους νοσηλείας σε σχέση με την επίπτωση που έχει το case mix των περιστατικών που νοσηλεύονται.

Πίνακας 1: Δείκτες απόδοσης νοσοκομείων ΕΣΥ βάσει μεγέθους (2011)

Μέγεθος νοσοκομείου βάσει δυναμικότητας κλινών	Μέση διάρκεια νοσηλείας	Ποσοστό κάλυψης	Δείκτης Παραγωγικότητας	Δείκτης Αποδοτικότητας	Κόστος/ νοσηλευθέντα	Κόστος / ημέρα νοσηλείας	Κόστος φαρμάκου/ νοσηλευθέντα
Μεγάλα νοσοκομεία >400 κλίνες	3,9	78,7	7403	2896	2.290 €	590 €	470€
Μεσαία νοσοκομεία 250-400 κλίνες	3,4	66,6	7120	2537	2.435 €	714 €	320€
Μικρά νοσοκομεία <250 κλίνες	3,4	60,2	6443	2390	2.337 €	686 €	234€
Νοσοκομεία – Κέντρα Υγείας	3,5	43,6	4553	1674	2.948 €	843 €	178€
Μέσος όρος χώρας	3,7	70,5	7027	2651	2.345€	641€	378€

Πηγή: ESY.net (2011). Ίδιοι υπολογισμοί

Σημ.: Ο δείκτης παραγωγικότητας εκφράζεται ως Ποσοστό Κάλυψης Κλινών/ΜΔΝ. Ο δείκτης αποδοτικότητας εκφράζεται ως Προσωπικό/Κλίνες * Δείκτη Παραγωγικότητας.

5. Συμπεράσματα – Προτάσεις

Με βάση την παραπάνω ανάλυση είναι προφανές ότι στη χώρα μας το μέγεθος ενός νοσοκομείου έχει άμεση συσχέτιση με τους δείκτες λειτουργικής και οικονομικής αποδοτικότητας. Τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν οδηγούν στο γενικό συμπέρασμα πως όσο μεγαλύτερο από πλευράς δυναμικότητας κλινών είναι ένα νοσοκομείο, τόσο καλύτερη εικόνα από πλευράς δεικτών νοσηλευτικής δραστηριότητας (πληρότητα, μέση διάρκεια νοσηλείας κ.λπ.) και οικονομικής αποδοτικότητας (κόστος ανά νοσηλευθέντα, ημερήσιο κόστος νοσηλείας κ.λπ.) παρουσιάζει, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν διαφοροποιήσεις ακόμα και μεταξύ ομοειδών σε μέγεθος νοσοκομείων. Οι παράγοντες που συνηγορούν προς την κατεύθυνση αυτή είναι πολλοί και μάλλον θα πρέπει να αναζητηθούν μεταξύ άλλων:

- Στις οικονομίες κλίμακας που απολαμβάνουν τα μεγάλα νοσοκομεία όσον αφορά τις προμήθειες φαρμακευτικού και υγειονομικού υλικού, αντιδραστηρίων κ.λπ.
- Στην αποδοχή και το κύρος που απολαμβάνουν τα μεγάλα νοσοκομεία της χώρας (π.χ. πανεπιστημιακά, νοσοκομεία αναφοράς Αττικής και μεγάλων αστικών κέντρων), τα οποία προσελκύουν μεγάλο μέρος των ζητούμενων νοσηλευτικών υπηρεσιών.
- Στον προσανατολισμό των υπηρεσιών των μικρών νοσοκομείων που λειτουργούν κατά βάση ως πρωτοβάθμιες μονάδες υγείας και λιγότερο ως μονάδες νοσηλείας, το οποίο δημιουργεί συνθήκες απαξίωσης της λειτουργίας και σταδιακής απομείωσης των διαθέσιμων πόρων (εξοπλισμού, προσωπικού κ.λπ.).
- Στις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται στις τοπικές κοινωνίες μεταξύ ιατρών μικρών, κατά βάση, νοσοκομείων και ασθενών, η οποία φαίνεται να οδηγεί σε μια πιο χαλαρή συμπεριφορά του ιατρικού σώματος επιτρέποντας, για παράδειγμα, την επιμήκυνση της μέσης διάρκειας νοσηλείας σε σχέση με τις διεθνείς πρακτικές, την υπερσυνταγογράφηση, την ενίσχυση της προκλητής ζήτησης κ.λπ.
- Στην υπερβάλλουσα προσφορά ανθρώπινου δυναμικού σε σχέση με τη ζήτηση νοσηλευτικών υπηρεσιών στα μικρότερα κυρίως νοσοκομεία, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους ανά ασθενή σε μη αποδεκτά επίπεδα για το ΕΣΥ.

Υπό το πρίσμα αυτό, με βάση τα συμπεράσματα της παρούσα εργασίας, στο πλαίσιο εξορθολογισμού των δαπανών στις υπηρεσίες υγείας αλλά και της εξασφάλισης της βιωσιμότητας του ΕΣΥ θα πρέπει να αναληφθούν πρωτοβουλίες που μεταξύ άλλων θα στοχεύουν:

- Στην αλλαγή χρήσης κατά βάση μικρότερων –μη αποδοτικών– νοσοκομειακών μονάδων σε συνδυασμό με την ανάπτυξη νέων, εξειδικευμένων δομών υπηρεσιών υγείας (π.χ. ξενώνες τελικού σταδίου, μονάδες βραχείας νοσηλείας, υπηρεσίες κατ' οίκον φροντίδας, κέντρα αποκατάστασης κ.λπ.).
- Στη συγχώνευση νοσοκομείων ή/και τη μείωση των νοσοκομειακών κλινών με σκοπό τη βέλτιστη χρήση των πόρων.
- Στην υλοποίηση δράσεων βελτίωσης της οργάνωσης και απόδοσης των μονάδων υγείας (π.χ. εφαρμογή του μοντέλου των κλειστών νοσηλίων, διαχείριση σε κεντρικό επίπεδο των διαδικασιών προμηθειών κ.λπ.).
- Στη συστηματική παρακολούθηση και έλεγχο των οικονομικών στοιχείων των νοσοκομείων που φαίνεται να παρουσιάζουν δείκτες κόστους σημαντικά υψηλότερους από άλλα ομοειδή νοσοκομεία.
- Στην ενίσχυση της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας με στόχο την αποσυμφόρηση των νοσοκομειακών μονάδων για χαμηλής βαρύτητας περιστατικά.

Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Athanassopoulos, A.D., Gounaris, C. & Sissouras, A. (1999). A Descriptive Assessment of the Production and Cost Efficiency of General Hospitals in Greece. *Health Care Management Science*, 2(2), pp. 97-106.
2. Βελονάκη, Β.Σ. & Καλοκαιρινού-Αναγνωστοπούλου, Α. (2006). Ιστορική εξέλιξη υγειονομικού συστήματος και νοσηλευτική στην Ελλάδα. *Ανασκόπηση ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ*, 45(4), σσ. 491-499.
3. Carr, W.J. & Feldsten P.J. (1967). The relationship of cost to hospital size. *Inquiry*, 4(2), pp. 45-65.
4. Health Evidence Network. “Are bigger hospitals better?: Summary of a HEN network member’s report”. World Health Organization.
5. Kristensen, T., Olsen, K., Kilsmark, J. & Pedersen, K. (2008). Economies of scale and optimal size of hospitals: Empirical results for Danish public hospitals. University of Southern Denmark.
6. Κυριόπουλος, Γ., Αδαμόπουλος, Α., Αθανασάκης, Κ., Ζάβρας, Δ., Καρέλα, Α., Καραδαλά, Ο., Μυλωνά, Κ., Ολλανδέζος, Κ., Ρουμελιώτου, Α., Σίμου, Ε., Σκρουμπέλος Α., Τσιάντου Β. (2011). «Η Αναδιάρθρωση των Υπηρεσιών Υγείας: Η Περίπτωση των Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων». Τομέας Οικονομικών της Υγείας, ΕΣΔΥ.
7. NHS Centre for reviews and dissemination (1996). Concentration and choice in the provision of hospital services. The relationship between volume and the scope of activity and hospital costs. CRD Report 8 (Part II).
8. Νόμος 1397/1983 (ΦΕΚ 143/τ. Α’/07-10-1983). «Ίδρυση του Εθνικού Συστήματος Υγείας».
9. Νόμος 3329/2005 (ΦΕΚ 81/τ. Α’/04-04-2005). «Εθνικό Σύστημα Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και λοιπές διατάξεις».
10. Πρόταση Υπουργείου Υγείας (2013). «Υγεία 2014-2020».
11. Σισσούρας, Α. (2012). Τα Μετέωρα Βήματα του ΕΣΥ. Εκδόσεις Καστανιώτη.
12. Shi, L. (1996). Patient and Hospital Characteristics associated with Average Length of Stay. *Health Care Management Review*, 21(2), pp. 46-61.
13. The University of British Columbia. “Evidence and perspectives on funding healthcare in Canada”.

ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΚΛΑΔΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

Μαρία ΓΟΥΛΑ

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μακρινίτσας,
airamgl@yahoo.gr

Χρήστος ΛΑΔΙΑΣ

Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικονομικής & Περιφερειακής Ανάπτυξης
caladias@otenet.gr

Όλγα ΓΙΩΤΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικονομικής & Περιφερειακής Ανάπτυξης,
opapadak5@gmail.com

Νικόλαος ΧΑΣΑΝΑΓΑΣ

Ταμείο Διοίκησης και Διαχείρισης Πανεπιστημιακών Δασών, Δασαρχείο Πετρουλίου,
n.hasanagas@gmail.com

Περίληψη

Σκοπός της έρευνας είναι η ανάλυση παραμέτρων που επηρεάζουν και συγκροτούν τις περιβαλλοντικές στάσεις, προσανατολισμούς και προφίλ των φοιτητών με βάση την αστική ή μη καταγωγή τους και η διαμόρφωση μιας τυπολογίας. Χρησιμοποιήθηκαν τυποποιημένα ερωτηματολόγια τα οποία διανεμήθηκαν και συμπληρώθηκαν από: $N_Y=101$ φοιτητές με μόνιμη κατοικία στην ύπαιθρο και $N_A=99$ φοιτητές με μόνιμη κατοικία στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα και Θεσσαλονίκη), κατά το διάστημα 2007-2013. Έγιναν διμεταβλητές συσχετίσεις με το μη παραμετρικό τεστ Spearman. Διενεργήθηκαν επίσης εις βάθος συνεντεύξεις.

Όσον αφορά στους ερωτώμενους του αστικού πληθυσμού, το ενδιαφέρον για τα τεχνικά μαθήματα τα οποία διαδραματίζουν το σημαντικότερο ρόλο στην ανάπτυξη της υπαίθρου ενισχύεται από τη συνειδητή επιλογή σπουδών και από τυχόν οικογενειακές καταβολές σχετικές με επαγγέλματα της υπαίθρου. Εμφανίζουν περιβαλλοντικά προφίλ με έντονο οικοκεντρικό χαρακτήρα και με έκδηλα στοιχεία προβληματισμού γύρω από ζητήματα Περιβαλλοντικής Πολιτικής. Οι παράγοντες που καθορίζουν τις περιβαλλοντικές τους στάσεις σχετίζονται με οικογενειακές καταβολές, το ενδιαφέρον για την τεχνολογία, ερεθίσματα ειδησεογραφίας, την ηλικία τους, το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, την συνειδητή ή μη επιλογή σπουδών και το φύλλο.

Οι ερωτώμενοι φοιτητές της υπαίθρου εμφανίζουν αρκετές ομοιότητες με τους αστούς, αλλά και ορισμένες διαφορές, όπως πιο έντονο ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα. Οι περιβαλλοντικές τους στάσεις επηρεάζονται επιπρόσθετα από την ταξική συνείδηση, την επαφή με ζωντανές τηλεοπτικές συζητήσεις και ντοκιμαντέρ, και την συμμετοχή σε διαδηλώσεις/ συγκεντρώσεις. Καθίσταται έκδηλη η επιρρέπεια των ερωτώμενων της υπαίθρου να διαμορφώνουν την περιβαλλοντική στάση τους βάση παραγόντων κοινωνικοπολιτικής υφής περισσότερο από ότι οι αστοί ερωτώμενοι.

Λέξεις-κλειδιά: περιβαλλοντικές στάσεις, φοιτητές, περιφερειακή ανάπτυξη, τεχνικά μαθήματα, κοινωνικο-πολιτικές παράμετροι

1. Εισαγωγή

Σκοπός της έρευνας είναι η ανίχνευση και η ανάλυση παραμέτρων που επηρεάζουν και συγκροτούν τις περιβαλλοντικές στάσεις, προσανατολισμούς και προφίλ των φοιτητών με γνώμονα την αστική ή μη καταγωγή τους (μόνιμη κατοικία στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα δηλ. Αθήνα και Θεσσαλονίκη ή στην ύπαιθρο, η οποία εδώ ορίστηκε όχι δημογραφικά αλλά διοικητικά-λειτουργικά, δηλ. ως τα μέρη που δεν αποτελούν πρωτεύουσες περιφερειακών ενοτήτων).

Η αναμενόμενη προστιθέμενη αξία της έρευνας αυτής για το πεδίο της Περιφερειακής Ανάπτυξης και της περιφερειολογικής ανάλυσης, έγκειται στην εξαγωγή μοντέλου-τυπολογίας χωροταξικής βάσης (σύγκριση μεγάλων αστικών κέντρων και υπαίθρου). Αυτό θα περιλαμβάνει εντοπισμό παραμέτρων που επηρεάζουν τις επιλογές των φοιτητών, όσον αφορά την σταδιοδρομία τους, βάσει των σπουδών τους και ιδίως βάσει των γνωστικών αντικειμένων που έχουν σχέση με τεχνικά έργα τα οποία είναι καθοριστικής σημασίας για την περιφερειακή ανάπτυξη. Φυσικά εξετάζεται και το ευρύτερο φάσμα σπουδαστικών επιλογών.

Ενόψει των χωροταξικών επιταγών και πολιτικών που ανακύπτουν στη δυναμική και πολυεπίπεδη διεργασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Gioti-Papadaki 2014, 2013, 2012a, 2012b, 2008, Gioti-Papadaki & Papadaki 2011, Γιώτη-Παπαδάκη κ.α. 2014), η έρευνα σε κάθε πτυχή της χωροταξίας γίνεται ολοένα και πιο επιτακτική και ουσιώδης. Κοινωνικο-πολιτικές και αναπτυξιακές διαστάσεις της χωροταξίας έχουν αναλυθεί πολύπλευρα (Leotsakos κ.α. 2014, Παπαδοπούλου κ.α. 2012). Ειδικότερες χωροταξικές προσεγγίσεις στα πεδία του Περιβάλλοντος και της Διαχείρισης Φυσικών Πόρων και της χρήσης γης έχουν επίσης συζητηθεί εκτενώς (Λαδιάς κ.α. 2013, Ladias κ.α. 2013, Λαδιάς κ.α. 2014a, Λαδιάς κ.α. 2014β, Λαδιάς κ.α. 2013). Ωστόσο, οι στάσεις των (μελλοντικών) ειδικών σε θέματα Περιβάλλοντος και η σχέση τους με χωροταξικές παραμέτρους συνιστά ακόμη ένα πρόσφορο αλλά και ιδιαίτερα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας, καθώς άπτεται και εκπαιδευτικών ζητημάτων.

Έχει διατυπωθεί η καίρια άποψη (Lozano κ.α. 2013) ότι παρόλο που τα πανεπιστήμια έχουν παίξει αξιοσημείωτο ρόλο ενδεχομένως σε άλλους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και αντίληψης και κατ' επέκταση στο μετασχηματισμό της κοινωνίας, δεν έχουν ασκήσει ιδιαίτερη επιρροή στη διαμόρφωση νοοτροπίας όσον αφορά ζητήματα αειφορίας-βιωσιμότητας. Συμπληρωματικά έχει επίσης τονιστεί η έλλειψη επαρκούς θεωρητικού υπόβαθρου όσον αφορά αυτό το ζήτημα (Karatzoglou 2013). Αυτό καθιστά την έρευνα αντίληψης περιβαλλοντικών ζητημάτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ιδιαίτερα επιτακτική.

Έχει υποστηριχθεί με ουσιώδη δεδομένα (Yu 2014) ότι η καταγωγή (αστικό κέντρο ή υπαίθρος) και το εκπαιδευτικό επίπεδο επηρεάζει τις περιβαλλοντικές στάσεις και το βαθμό γνώσης περιβαλλοντικών ζητημάτων, χωρίς όμως επέκταση σε πολύπλευρους άλλους παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις αυτές. Έχει διεξαχθεί εκτεταμένη έρευνα (Masud & Kari 2015) όσον αφορά το ρόλο της ηλικίας, του φύλου και ποικίλων κοινωνικο-οικονομικών παραμέτρων, όπως του εισοδήματος, του εκπαιδευτικού επιπέδου, της απασχόλησης και της ποιότητας ζωής, στις περιβαλλοντικές στάσεις. Δεν προτάθηκε όμως τυπολογία παραγόντων. Ορισμένοι συγγραφείς (Zsóka κ.α. 2013) επικεντρώθηκαν σε δείγμα φοιτητών και υποστήριξαν ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση επιδρά, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο, στο επίπεδο περιβαλλοντικών γνώσεων, καθώς και στη γενικότερη διαμόρφωση στάσεων όσον αφορά το περιβάλλον και την καταναλωτική συμπεριφορά. Πρότειναν επίσης και τυπολογία προτύπων συμπεριφοράς (“hedonist”, “techno-optimist”, “active environmentalist”, “familiar” και “careless”). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε η περαιτέρω εμπάθυνση ειδικά σε φοιτητές περιβαλλοντικών κλάδων.

Έχουν προταθεί επίσης (Meerah κ.α. 2010) ουσιώδη αποτελέσματα που δείχνουν ότι το επίπεδο των μαθητών όσον αφορά το θέμα του αισθήματος ατομικής περιβαλλοντικής ευθύνης και γνώσης είναι χαμηλό έως μέτριο. Ωστόσο, δεν έγινε κάποια ιδιαίτερη προέκταση όσον αφορά παράγοντες που διαμορφώνουν συγκεκριμένες στάσεις. Διεισδυτικά αποτελέσματα που εμπεριέχουν τον περιφερειακό χαρακτήρα των στάσεων σε περιβαλλοντικά-αναπτυξιακά ζητήματα έχουν παρουσιασθεί, όμως όχι όσον αφορά φοιτητές αλλά γαιοκτήμονες (Bastian κ.α. 2014) ή σε πλαίσια ευρύτερης χωροταξικής-αναπτυξιακής θεωρίας (Scott κ.α. 2013, Prager κ.α. 2015, Ives & Kendal 2013, Baur κ.α. 2013).

Η σημασία των περιφερειακών διαφορών στη διαμόρφωση περιφερειακών αντιλήψεων έχει τονισθεί (Ürey κ.α. 2009) αλλά με εστίαση κυρίως σε περιβαλλοντική εκπαίδευση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ειδικότερα στις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών. Διεισδυτική έρευνα (Vicente-Molina κ.α. 2013) ανέδειξε ως σημαντικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση περιβαλλοντικών στάσεων και συμπεριφοράς φοιτητών την παροχή κινήτρων και την αντίληψη περί αποτελεσματικότητας ή μη των περιβαλλοντικών μέτρων. Ωστόσο, δεν προτάθηκε κάποια τυπολογία παραμέτρων ούτε ελήφθη υπόψη με ιδιαίτερη έμφαση η περιφερειακή διάσταση του θέματος.

2. Μέθοδος

2.1. Συλλογή στοιχείων και επεξεργασία

Χρησιμοποιήθηκαν τυποποιημένα ερωτηματολόγια τα οποία διανεμήθηκαν και συμπληρώθηκαν από: $N_Y=101$ φοιτητές με μόνιμη κατοικία στην ύπαιθρο (οικιστικές περιοχές που δεν αποτελούν πρωτεύουσες περιφερειακών ενοτήτων) και $N_A=99$ φοιτητές με μόνιμη κατοικία στα δυο μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα και Θεσσαλονίκη), κατά το διάστημα 2007-2013. Κρίθηκε σκόπιμο να οριστεί η ύπαιθρος κατά το ως άνω διοικητικό-λειτουργικό και όχι δημογραφικό κριτήριο, διότι με την εξάπλωση των ΙΧ οχημάτων και της προσβασιμότητας των περιοχών, ο χώρος τείνει να γίνει εμπορικά-οικονομικά ενιαίος. Έτσι, οι μόνες σοβαρές διαφορές που αναμένονται να διατηρούνται είναι μάλλον πολιτικο-διοικητικής φύσης. Διενεργήθηκαν επίσης εις βάθος συνεντεύξεις.

Το δείγμα N_Y αποτελείται από 32% άντρες και 68% γυναίκες, ηλικίας 19-40 ετών με μέσο όρο 22, και εξαμήνου σπουδών 1-15 με μέσο όρο 6. Η κατανομή σε κλάδους σπουδών ήταν η ακόλουθη: 38% από το τμήμα Δασοπονίας και Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος και 32% από το τμήμα Αρχιτεκτονικής Τοπίου του ΤΕΙ Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, 8% από το τμήμα Διοίκησης Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων και 22% από το τμήμα Φυτικής Παραγωγής του ΤΕΙ Θεσσαλονίκης.

Τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά του δείγματος N_A είναι: 39% άντρες και 61% γυναίκες, ηλικία 19-60 ετών με μέσο όρο 23, εξαμήνου σπουδών 1-20 με μέσο όρο 6, με κατανομή 25%, 28%, 16% και 31% στα ως άνω τμήματα.

Παρόλο που σκοπός της έρευνας δεν ήταν η περιγραφική στατιστική και ως εκ τούτου δεν ήταν απαραίτητο να ληφθεί αντιπροσωπευτικό δείγμα με μεθόδους τυχαίας δειγματοληψίας, τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν από φοιτητές οι οποίοι ήταν παρόντες υποχρεωτικά σε εργαστήρια. Με τον τρόπο αυτό περιελήφθησαν στο δείγμα φοιτητές όλων των πιθανών χαρακτηριστικών (όχι λχ μόνο οι επιμελότεροι που ενδιαφέρονται να παρακολουθούν παραδόσεις θεωρίας) και με τη ίδια κατανομή που αναμένονται να εμφανίζονται στο σύνολο του αντίστοιχο τμήματος και εξαμήνου. Επομένως το δείγμα μπορεί να θεωρηθεί ότι πλησιάζει τις ιδιότητες του τυχαίου και αντιπροσωπευτικού δείγματος. Επιφυλάξεις ως προς τη γενικευσιμότητα πάντως πρέπει να διατηρηθούν λόγω του γεγονότος ότι από έτος σε έτος η «ποιότητα» και τα γενικότερα χαρακτηριστικά των φοιτητών που εισάγονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μπορεί να διαφοροποιούνται λόγω ενδεχόμενης μεταβολής της απαιτούμενης βαθμολογικής βάσης ή των τάσεων στην αγορά εργασίας και κατά συνέπεια των προτιμήσεων σπουδών.

Η επεξεργασία έγινε με SPSS 16 και εφαρμόστηκε έλεγχος Spearman (διμεταβλητές συσχετίσεις) σε επίπεδο σημαντικότητας 5%(*) και 1%(**). Ο έλεγχος αυτός είναι μη παραμετρικός και ως εκ τούτου εξαλείφει την επίδραση τυχόν ακραίων τιμών (δηλαδή τιμών που απέχουν αισθητά από το συνεκτικότερο νέφος τιμών).

2.2. Ειδικότερα σχόλια για τον έλεγχο του Charles Spearman

Ο έλεγχος αυτός εφαρμόζεται προκειμένου να αποδώσει ενδείξεις για την ύπαρξη εξάρτησης ή μη μεταξύ δύο μεταβλητών x και y , όπως κάνει επίσης και ο έλεγχος Pearson. Ωστόσο, ο τύπος του Spearman (1), ως μη παραμετρικός, δεν χρησιμοποιεί τις πραγματικές τιμές αλλά την ισοδιάστατη κατάταξή τους. Δηλαδή, αν έχουμε $X_1=1$, $X_2=5$, $X_3=9$, $X_4=13$, $X_5=97$, οι αντίστοιχες τιμές που τελικά θα εισαχθούν στον τύπο 1 θα είναι αντίστοιχα $\chi_1=1$, $\chi_2=2$, $\chi_3=3$, $\chi_4=4$, $\chi_5=5$. Ομοίως «εξομαλύνονται» μέσω της ισοδιάστατης αυτής κατάταξης και οι αντίστοιχες τιμές του y . Με την διεργασία αυτή εξομαλύνονται δηλαδή οι ακραίες τιμές (στη συγκεκριμένη περίπτωση λχ το $X_5=97$), οι οποίες, κατά μια άποψη, μπορεί να μας οδηγήσουν σε στρεβλωμένη εικόνα των τάσεων που επικρατούν. Επίσης, με τον τρόπο αυτόν, ο έλεγχος δεν επηρεάζεται από φαινόμενα μη γραμμικότητας (καμπύλων γραφικών παραστάσεων), με όσα πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα συνεπάγεται αυτό από άποψη ακρίβειας συμπερασμάτων.

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum (x_i - y_i)^2}{n(n^2 - 1)}, \quad (1)$$

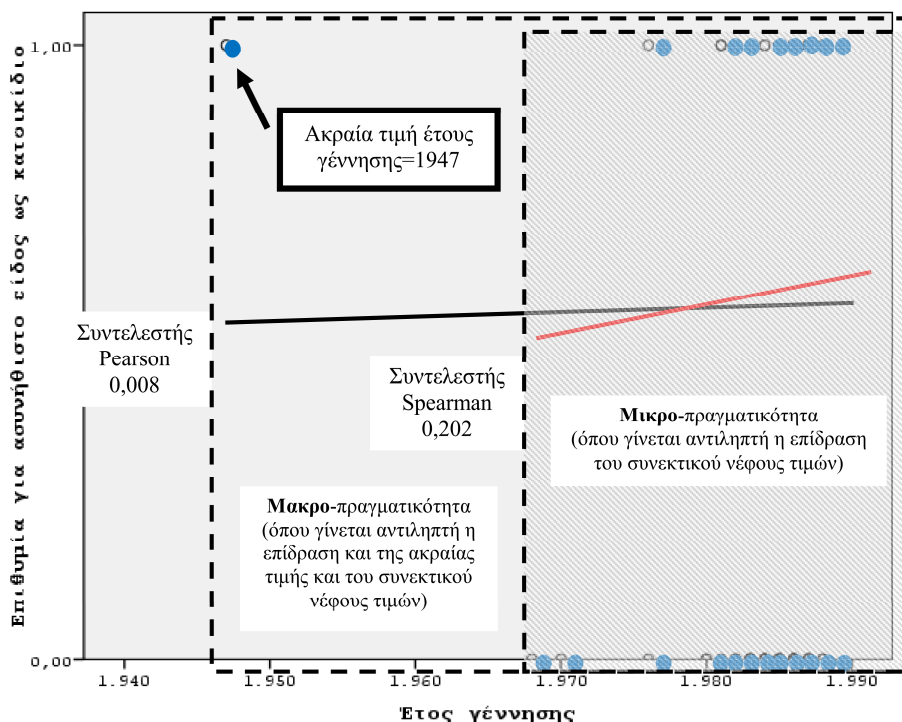
Ο αντίλογος φυσικά σε αυτή την άποψη είναι ότι η εφαρμογή του ελέγχου Pearson είναι πιο ρεαλιστική, αφού ενσωματώνει όλες τις πραγματικές τιμές (ακόμη και τις ακραίες) και μας επιτρέπει έτσι να έχουμε την συνολική εικόνα της πραγματικότητας, χωρίς αυθαίρετες στατιστικές αλλοιώσεις, και όχι μόνο ενός συνεκτικού νέφους τιμών που αποτελεί τμήμα του συνόλου και οδηγεί σε «κομψά» συμπεράσματα, τα οποία διευκολύνουν τον ερευνητή. Κατά μια άλλη θεώρηση, μπορεί να διατυπωθεί η θέση ότι ουσιαστικά ο έλεγχος Spearman προσφέρει ασφαλέστερα και πιο «συντηρητικά» συμπεράσματα σε πιο περιορισμένη (μικρο-)πραγματικότητα («συμπιέζοντας» τις ακραίες τιμές στη στενότερη κλίμακα του συνεκτικότερου νέφους τιμών), ενώ ο έλεγχος Pearson παρέχει συμπεράσματα μακροπραγματικότητας, υπό την έννοια ότι περιλαμβάνει το πλήρες σύνολο τιμών (δηλαδή ολόκληρη την καταγεγραμμένη πραγματικότητα) και όχι μόνο όσα ζεύγη τιμών βρίσκονται «κοντά» μεταξύ τους (συνεκτικό νέφος τιμών). Ο συντελεστής ρ κυμαίνεται μεταξύ +1 και -1, ανάλογα με το αν η συνάρτηση που προκύπτει μεταξύ των μεγεθών x και y είναι αύξουσα ή φθίνουσα. Κατόπιν ανάλυσης και δοκιμής του, διαφαίνεται ότι μπορεί να εφαρμοστεί και να αποδώσει ερμηνεύσιμα αποτελέσματα και για δίτιμες και για συνεχείς μεταβλητές.

Στην παρούσα έρευνα, οι περισσότερες μεταβλητές κυμαίνονται σε πλαίσια ενός περιορισμένου πλήθους διακριτών τιμών τακτικής κλίμακας. Οι περισσότερες μάλιστα είναι δίτιμες. Άρα δεν τίθεται θέμα ακραίων τιμών. Οντως, τα αποτελέσματα επαληθεύτηκαν με τον επίσης μη παραμετρικό έλεγχο Kendal και με τον παραμετρικό έλεγχο Pearson, οι οποίοι απέδωσαν σημαντικούς συντελεστές ίδιων προσήμων στις αντίστοιχες συσχετίσεις μεταβλητών. Μια εξαίρεση φάνηκε να αποτελεί το έτος γέννησης, το οποίο, ως μεταβλητή που λαμβάνει συνεχείς τιμές επάνω σε μετρική κλίμακα, ήταν δυνατό να εμφανίσει ακραίες τιμές που θα οδηγούσαν σε διαφοροποίηση αποτελεσμάτων μεταξύ Pearson και Spearman.

Πράγματι, ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα φαίνεται στο διάγραμμα 1, όπου εξαιτίας της ακραίας τιμής έτους γέννησης 1947, ο παραμετρικός έλεγχος Pearson επηρεάζεται και αποδίδει τον εξαιρετικά ασθενή συντελεστή 0,008, ο οποίος υποδηλώνει ανυπαρξία εξάρτησης μεταξύ των δυο μεταβλητών που αναγράφονται στους δυο άξονες, ενώ ο συντελεστής Spearman, «εξομαλύνοντας» την ακραία τιμή με την τεχνική της κατάταξης σε κλίμακα ίσων διαστημάτων, ανιχνεύει μια ισχυρότερη συσχέτιση μεταξύ των δυο μεταβλητών.

Κατά μια θεώρηση επομένως, η εφαρμογή του «παραποιητικού» ελέγχου Spearman φαίνεται χρήσιμη για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Άλλωστε, είναι σκόπιμο να αποσαφηνιστεί ότι στη συγκεκριμένη έρευνα, όπως κατά κανόνα συμβαίνει στις κοινωνικές έρευνες, οι συσχετίσεις δεν έχουν αξία υπολογιστική αλλά κυρίως ενδεικτική όσον αφορά τις γενικές τάσεις που φαίνονται να επικρατούν.

Διάγραμμα 1. Αδρομερής σύγκριση των ελέγχων Pearson και Spearman στο δείγμα N_A (φοιτητές αστικής προέλευσης) σε επιλεγμένες μεταβλητές

3. Αποτελέσματα και συζήτηση

3.1. Χαρακτηριστικά αστικού πληθυσμού φοιτητών

3.1.1. Τάση ειδικότερου επιστημονικού ενδιαφέροντος εντός σχολής

Στον Πίνακα 1 παρατηρούμε ότι τα μαθήματα τεχνικού ενδιαφέροντος (δασική οδοποιία, έγχειρες βελτιώσεις κλπ) κερδίζουν πρωτίστως το ενδιαφέρον όσων φοιτητών έχουν επιλέξει τη σχολή τους συνειδητά και όχι τυχαία και έχουν οικογενειακές καταβολές σχετικές με επαγγέλματα της υπαίθρου και όχι του αστικού περιβάλλοντος. Αυτό γίνεται κατανοητό αν ληφθεί υπόψη ότι τα τεχνικού ενδιαφέροντος μαθήματα είναι εκ των πραγμάτων πιο οικεία σε άτομα που έχουν έστω και μακρινή- έμμεση σχέση με ύπαιθρο.

Απεναντίας, φοιτητές που είχαν αντίστοιχες οικογενειακές καταβολές αστικού χαρακτήρα, τείνουν να αφοσιωθούν περισσότερο σε αντικείμενα φυσικο-χημικού και βιολογικού ενδιαφέροντος, καθώς αυτά τους κρατούν κατά το δυνατόν μακριά από εργασίες υπαίθρου και τους περιορίζουν σημαντικά σε εργασίες εργαστηρίου, ανοίγοντάς τους ταυτόχρονα περισσότερους ορίζοντες για μια εξαστιμένη και ενδεχομένως διεθνή σταδιοδρομία. Είναι γεγονός ότι τα φυσικο-χημικά και βιολογικά αντικείμενα είναι ραγδαιότερα εξελισσόμενα σε γνώση από τα τεχνικά έργα και προσφέρουν ανάλογες δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης και καταξίωσης. Διαφαίνεται έτσι μια σαφής τάση των οικογενειακών καταβολών των φοιτητών να επηρεάζουν σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν το περιβάλλον και ενδιαφέρονται γι' αυτό σε ακαδημαϊκά πλαίσια.

Πίνακας 1. Τάση ειδικότερου επιστημονικού ενδιαφέροντος εντός σχολής

Πληθυσμός από μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) (N _A =99)	Κύριο ενδιαφέρον για μαθήματα χαρακτήρα	
	Τεχνικού	Φυσικού-χημικού-βιολογικού
Τυχαία επιλογή κλάδου σπουδών	-,215(*)	,094
	,031	,353
Αστικό επάγγελμα πατέρα	-,211(*)	,135
	,036	,182

Πληθυσμός από μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) (N _A =99)	Κύριο ενδιαφέρον για μαθήματα χαρακτήρα	
	Τεχνικού	Φυσικού-χημικού-βιολογικού
Αγροτικό επάγγελμα πατέρα	,227(*)	-,140
	,024	,168
Αστικό επάγγελμα μητέρας	-,085	,203(*)
	,407	,045

3.1.2. Περιβαλλοντικά προφίλ

Το προφίλ του «αφοσιωμένου» σ' έναν πολυδιάστατο περιβαλλοντικό σύστημα αξιών δείχνει να αντιστοιχεί σε άτομα με δομημένη και σχετικά εναρμονισμένη ιδεολογία όσον αφορά τη στάση τους απέναντι σε περιβαλλοντικά θέματα (Πίνακας 2). Είναι ο τύπος ενός φυτοφάγου εκ πεποιθήσεως που θα ήθελε να έχει στο σπίτι του μη συνηθισμένο ζώο, ώστε να αισθάνεται ακόμη πιο κοντά του την μη δαμασμένη από τον άνθρωπο φύση, που είναι ή θα ήθελε να είναι μέλος σε φιλοζωική, περιβαλλοντική, προσκοπική ή ακόμη και κυνηγετική οργάνωση. Ωστόσο, έχει διαφωνήσει με κυνηγούς σχετικά με το αν το κυνήγι είναι κάτι «καλό» ή «κακό», πράγμα που δείχνει βαθύτερα ανήσυχο πνεύμα γύρω από περιβαλλοντικά θέματα, ιδίως σχετικά με άγρια πανίδα.

Ο «αντιφατικός» δείχνει ένα πιο επιφανειακό περιβαλλοντικό ιδεολόγημα. Είναι ο τύπος που θα ήθελε να έχει στο σπίτι του τα συνηθισμένα σαρκοφάγα ζώα, τα οποία θρέφονται εις βάρος άλλων ζώων που σφάζονται σε σφαγεία από ανθρώπους. Ωστόσο, θα ήθελε να είναι και σε μια φιλοζωική οργάνωση, προκειμένου να συμπληρώσει με αυτόν τον «τυπικό» τρόπο το φιλοζωικό προφίλ που καλλιεργεί στον εαυτό και προβάλλει πιθανώς προς τρίτους. Παράλληλα δεν θα μπορούσε να αρνηθεί την ένταξή του και σε μια οργάνωση γενικότερου περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος, η οποία σαφώς ενισχύει το αίσθημα προσέγγισης του φυσικού περιβάλλοντος. Στα πλαίσια αυτά, έχει ακούσει και τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση», που αποτελεί ένα έτοιμο εργαλείο δόμησης αισθήματος και πνεύματος γύρω από θέματα περιβάλλοντος.

Ο «προβληματιζόμενος» είναι ο τύπος που επίσης επιθυμεί σαρκοφάγα ζώα στο σπίτι του (που συντηρούνται εις βάρος ζώων που σφάζουν άνθρωποι σε σφαγεία), έχει πυροβολήσει με κυνηγετικό όπλο, ασχέτως αν δεν επιθυμεί απαραίτητα την ένταξή του σε κυνηγετικό σύλλογο ώστε να ασχοληθεί κανονικά και νόμιμα με το κυνήγι. Παράλληλα, έχει διαφωνήσει έντονα με κυνηγούς γύρω απ' το κυνήγι, ενώ έχει την τάση να πιστεύει ότι το «περιβάλλον» είναι μια κατασκευασμένη πολιτική έννοια και όχι ένα ουσιαστικό πρόβλημα. Πρόκειται για έναν τύπο που έχει κάποια περιορισμένα και περιστασιακά φιλοζωικά αισθήματα, ενώ ταυτόχρονα εκδηλώνουν ποικίλα ερεθίσματα και προβληματισμούς σχετικά με το περιβάλλον.

Πίνακας 2. Περιβαλλοντικά προφίλ

Πληθυσμός από μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) (N _A =99)	Προφίλ						
	Ο «αφοσιωμένος»	Ο «αντιφατικός»	Ο «προβληματιζόμενος»	Ο «κτητικός»	Ο «αυτόνομα σκεπτόμενος»	Ο «ζωόφιλος»	Ο «πολιτικός επικριτής»
Φυτοφάγος εκ πεποιθήσεως	,401	-,318	,002	-,102	-,204	,302	,265
«Βιοποικιλότητα»: πραγματικό πρόβλημα (=1) ή προπαγάνδα (=2);	-,193	-,409	,022	-,075	,433	,434	-,118
Επιθυμία για οικόσπιτο σαρκοφάγο ζώο (σκύλο, γάτα κλπ)	,036	,551	,361	,337	,054	-,264	-,043
Προσπάθεια να μην κοπεί δέντρο στην αυλή σας	,103	-,045	-,052	,313	,781	-,059	,283
Επιθυμία για ασυνήθιστο είδος ως κατοικίδιο (πχ πίθηκο, λύκο, αρκούδα, λιοντάρι)	,471	,188	,067	,324	,306	,180	-,492

Πληθυσμός από μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) (N _A =99)	Προφίλ						
	Ο «αφοσιωμένος»	Ο «αντιφατικός»	Ο «προβληματιζόμενος»	Ο «κτητικός»	Ο «αυτόνομα σκεπτόμενος»	Ο «ζωόφιλος»	Ο «πολιτικός επικριτής»
Έχετε πυροβολήσει με κυνηγετικό όπλο	,222	-,080	,719	-,065	-,093	-,067	-,351
Επιθυμία για συμμετοχή σε φιλοζωική οργάνωση	,543	,562	-,159	-,111	,057	-,097	,090
Επιθυμία για συμμετοχή σε περιβαλλοντική οργάνωση	,475	,546	-,347	-,279	,018	-,001	-,004
Επιθυμία για συμμετοχή σε προσκοπική/οδηγική οργάνωση	,757	-,324	-,250	-,098	-,041	-,032	,137
Είστε ή υπήρξατε κυνηγός σε κυνηγετικό σύλλογο	,548	-,500	,162	-,235	,202	-,231	-,134
Επιθυμία για εξόντωση δηλητηριώδους ζώου (πχ φιδιού, σκορπιού) στο φυσικό του περιβάλλον, χωρίς να σας απειλεί	,164	-,372	-,118	,382	-,025	-,504	,148
Επιθυμία γενικής απαγόρευσης του κυνηγιού	,247	,203	,116	,490	-,148	,564	,267
Έντονη διαφωνία με κυνήγο για το αν το κυνήγι είναι κάτι «καλό» ή «κακό»	,374	,051	,556	-,291	-,012	,124	,192
Μη παραδοχή αναγκαιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος	-,076	,017	,451	,052	,035	-,136	,560
Έχετε ακούσει ήδη τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση» ή «παιδαγωγική του περιβάλλοντος»	-,290	,308	,091	-,582	,387	,002	,152

Το προφίλ του «κτητικού» εμφανίζει επίσης ερεθίσματα που φαίνονται εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον περιστασιακά και αδόμετα έως ασύμβατα. Πρόκειται για έναν τύπο που θα επιθυμούσε να φιλοξενεί στο σπίτι σαρκοφάγα (που επίσης θρέφονται με κρέας που προέρχεται από σφαγεία) ή ασυνήθιστα ζώα, να δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για να σωθεί ένα δέντρο από τεχνικές εργασίες, θα ήθελε ακόμη και να καταργηθεί το κυνήγι (που είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος να έχει προϊόντα κρέατος δίνοντας στα ζώα αξιόλογη ευκαιρία να διαφύγουν) αλλά παρόλα αυτά θα σκότωνε ένα δηλητηριώδες ζώο, αν το έβλεπε ως περαστικός στο ελεύθερο φυσικό του περιβάλλον. Δηλαδή ο τύπος αυτός δείχνει να θαυμάζει τα έμβια στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος αλλά μόνο υπό την προϋπόθεση ότι θα κυριαρχεί σ' αυτό σαν να είναι «κτήμα» του.

Ο «αυτόνομα σκεπτόμενος» τείνει να προβληματίζεται σε σημαντικό βαθμό από την άποψη ότι το ζήτημα περί κινδύνου απώλειας της βιοποικιλότητας και ανάγκης προστασίας μπορεί να είναι περισσότερο μια προπαγάνδα παρά πραγματικό πρόβλημα αλλά ευαισθητοποιείται απέναντι στον κίνδυνο απώλειας ενός δέντρου στην αυλή του. Θα ενδιαφερόταν επίσης να φιλοξενεί σπίτι του ασυνήθιστα ζώα και έχει ακούσει τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση». Είναι ένας τύπος που αφενός μεν αμύνεται ενάντια σε οργανωμένους μηχανισμούς κινδυνολογίας και επιβολής ιδεών αλλά ταυτόχρονα δεν έχει αντίρρηση να θεωρήσει το φυσικό περιβάλλον υπό το δικό του πρίσμα και να δομήσει ένα δικό του σύστημα αξιών γύρω απ' αυτό.

Ο επόμενος τύπος είναι φυτοφάγος κατ' ιδεολογία, και παρόλο που δεν πιστεύει ότι η βιοποικιλότητα είναι σε κίνδυνο, είναι παράλληλα και κατά του κυνηγιού. Επομένως είναι και κατά των σφαγείων και γενικά κατά της βιαιότητας του ανθρώπου προς τα ζώα, ακόμη και αυτής που εκφράζεται μέσα από το κυνήγι, το οποίο δίνει στα ζώα δυνατότητες διαφυγής. Το γεγονός ότι είναι τόσο πιστός πολέμιος της βίας κατά των ζώων, χωρίς να πιστεύει στην

κινδυνολογία περί βιοποικιλότητας, υποδηλώνει ότι σέβεται τα ζώα ως άτομα και όχι απλά ως είδη. Θα μπορούσε λοιπόν να θεωρηθεί ένας σαφής τύπος «ζωόφιλου».

Ο τύπος του «πολιτικού αμφισβητία» επικεντρώνεται στην άποψη ότι η έννοια του «περιβαλλοντικού προβλήματος» συνιστά μια πολιτικά κατασκευασμένη έννοια, η οποία στερείται νέας ουσίας. Η άποψη αυτή συνιστά μια χαρακτηριστικά ριζοσπαστική τάση στο κλίμα της περιβαλλοντικής κινδυνολογίας που έχει, ορθώς ή μη, προωθηθεί ισχυρά και διάχυτα από κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς φορείς ανά τον κόσμο από τη δεκαετία του 60' και μετά. Ουσιαστικά, η αμφισβήτηση της έννοιας του «περιβαλλοντικού προβλήματος» ως νεοφανούς ζητήματος και της αναγκαιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος και κατ' επέκταση της Περιβαλλοντικής Πολιτικής ως ενός ξεχωριστού τομέα νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, συνιστά την αμφισβήτηση ενός μακροχρόνιου και βαθειά ριζωμένου πολιτικο-διοικητικού, φιλοσοφικού και ιστορικού παγκόσμιου κατεστημένου. Ο τομέας αυτός έχει επιφέρει πληθώρα πολιτικο-διοικητικών και κοινωνικο-οικονομικών αποτελεσμάτων και παρενεργειών, οι οποίες μπορούν να δημιουργούν «ευχαριστημένους» ή «δυσάρεστημένους», αλλά έχει αμφισβητηθεί από λίγους και με πολύ περιορισμένο πολιτικό λόγο. Ως εκ τούτου, η αμφισβήτηση μιας τόσο βαθειά εδραιωμένης και πολύπλευρα διαφημισμένης και επιβεβλημένης έννοιας συνιστά από μόνη της (χωρίς άλλα χαρακτηριστικά με στατιστικά σημαντική παρουσία) ένα ρηξικέλευθο και χαρακτηριστικό τύπο πολιτικού αμφισβητία.

3.1.3. Παράγοντες περιβαλλοντικών στάσεων

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, στο σύνολο των ατόμων που διαμένουν μόνιμα σε αστικά κέντρα, η ιδιότητα του εκ πεποιθήσεως φυτοφάγου τείνει να εμφανίζεται όταν έχουν ελαφρές αγροτικές καταβολές, για την ακρίβεια όταν το επάγγελμα του πατέρα τους συνδέεται με την αγροτική φύση. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι αυτά τα άτομα είναι σε θέση αφενός μεν να γνωρίζουν τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης και μεταχείρισης των ζώων σε κτηνοτροφικές μονάδες και σε σφαγεία, ενώ παράλληλα έχουν προσλάβει τα φιλοζωικά μηνύματα (προστασία ζώων, ευζωία κλπ) που κυκλοφορούν από αστικές φιλοζωικές οργανώσεις και τις γενικότερες φιλοζωικές αξίες. Αυτές βρίσκουν ιδιαίτερα πρόσφορο έδαφος να ευδοκιμήσουν στο αστικό περιβάλλον που βρίσκεται μακριά από δραστηριότητες εκμετάλλευσης ζώων για κατανάλωση κρέατος (οι αγρότες-κτηνοτρόφοι είναι κυρίως αυτοί που θεωρούν τα ζώα ως είδος εκμετάλλευσης προς διατροφή παρά οι αστοί).

Η επιθυμία για φιλοξενία σαρκοφάγου κατοικίδιου ζώου, εξάντλησης κάθε δυνατότητας για διάσωση δέντρου σε περίπτωση τεχνικών εργασιών και φιλοξενίας ασυνήθιστων ζώων στο σπίτι αυξάνονται παράλληλα με το ενδιαφέρον για την τεχνολογία. Αυτό δείχνει ότι υπάρχει στον αστικό πληθυσμό ερωτώμενων μια τάση για ισορροπημένη προσέγγιση φύσης και ραγδαία εξελισσόμενου πολιτισμού ή μια επιθυμία αντιστάθμισης της απομάκρυνσης από τη Φύση που συνεπάγονται οι τεχνολογικές εξελίξεις. Ιδίως η διάσωση του δέντρου και η επιθυμία για φιλοξενία ασυνήθιστων ζώων αυξάνεται με το ενδιαφέρον για παρακολούθηση γενικών τηλεοπτικών ειδήσεων, πράγμα που δείχνει ότι οι ειδήσεις ευνοούν την εξοικείωση με τη φύση ή καθιστούν την ανάγκη διαφυγής από τον δαιδαλώδη πολιτισμό πιο έντονη. Ιδιαίτερα το ενδιαφέρον για φιλοξενία ασυνήθιστων ζώων στο σπίτι αυξάνεται σε νεαρά άτομα. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στο έκδηλο ενδιαφέρον για καινοφανή και «εξωτικά» ερεθίσματα που συνδέεται με τις νεαρότερες ηλικίες.

Η επιθυμία για απαγόρευση του κυνηγιού καθώς και για ένταξη σε φιλοζωικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις ενισχύεται στους αστούς ερωτώμενους τόσο από την αστικής φύσης εργασία τους πατέρα όσο και από το υψηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι η ενασχόληση με τέτοιες οργανώσεις και ιδέες περί κατάργησης του κυνηγιού λαμβάνουν τη μορφή ενός εκλεπτυσμένου συστήματος αξιών. Επισημαίνεται βέβαια ότι το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, αν και φαίνεται να επηρεάζει αρνητικά την άποψη για το κυνήγι, δεν συνδέεται καθόλου με την τάση να γίνει κάποιος φυτοφάγος εκ πεποιθήσεως. Επομένως, τα φιλοζωικά αισθήματα που καλλιεργεί φαίνονται αν είναι μάλλον επιφανειακά.

Το ενδιαφέρον για ενασχόληση με τέτοιου είδους οργανωμένη περιβαλλοντική δραστηριότητα συνδέεται επίσης θετικά και με την συνειδητή επιλογή της σπουδής

περιβαλλοντικών κλάδων. Αυτό αποτελεί ένδειξη ότι οι κλάδοι αυτοί είναι πολιτικοποιημένοι στη συνείδηση των φοιτητών που τους επιλέγουν συνειδητά. Φαίνονται δηλαδή να τους επιλέγουν περισσότερο ως μέσο ή υπόβαθρο για να ασχοληθούν με τα περιβαλλοντικά «κοινά» παρά ως μέσο απόκτησης ουδέτερης επιστημονικής γνώσης. Με άλλα λόγια, τείνουν να βλέπουν τη σπουδή ως μέσο για να υπαγορεύσουν πώς πρέπει να είναι η πραγματικότητα παρά για να γνωρίσουν πώς είναι η πραγματικότητα.

Πίνακας 3. Παράγοντες περιβαλλοντικών στάσεων

Πληθυσμός από μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) (N _λ =99)	Φυτοφάγος εκλεπιοθήσως	Επιθυμία για οικόσφαιρα σαρκώδη ζώο (σκύλο, γάτα κλπ)	Προσπάθεια να μην κοιεί δέντρο στην αυλή σας	Επιθυμία για ασυνήθιστο είδος ως κατοικίδιο (πχ πίθηκο, λύκο, αρκούδα, λιοντάρι)	Επιθυμία γενικής απαγόρευσης του κυνηγιού	Επιθυμία για συμμετοχή σε φιλοζωική οργάνωση	Επιθυμία για συμμετοχή σε περιβαλλοντική οργάνωση	Είστε ή υπήρξατε κυνηγός σε κυνηγετικό σύλλογο	Μη παραδοχή αναγκαιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος	Έχετε ακούσει ήδη τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση» ή «παιδαγωγική του περιβάλλοντος»
Φύλο (άντρας=0, γυναίκα=1)	,120	,037	,125	-,039	,123	,163	,134	-,317(**)	,057	,218(*)
	,235	,714	,216	,696	,220	,104	,180	,001	,570	,029
Έτος γέννησης	-,080	,016	,119	,202(*)	-,102	,006	-,013	,135	,130	,127
	,434	,875	,240	,043	,311	,951	,898	,179	,196	,208
Εκπαιδευτικό επίπεδο μητέρας	-,038	-,002	,155	,088	,208(*)	,219(*)	,206(*)	,102	-,054	,074
	,708	,981	,128	,387	,039	,029	,041	,316	,600	,471
Εκπαιδευτικό επίπεδο πατέρα	,075	,055	,180	,078	,267(**)	,031	,221(*)	,108	,185	,053
	,470	,595	,079	,445	,008	,760	,030	,292	,071	,607
Τυχαία επιλογή κλάδου σπουδών	,052	,131	-,082	-,087	-,157	-,057	-,196(*)	-,074	,345(**)	-,131
	,611	,194	,417	,385	,118	,573	,049	,463	,000	,194
Αστικό επάγγελμα πατέρα	,073	,122	-,002	,117	,048	,263(**)	,076	-,088	,026	,282(**)
	,476	,228	,987	,248	,637	,008	,451	,384	,800	,005
Αγροτικό επάγγελμα πατέρα	,228(*)	-,136	-,064	,062	-,053	-,071	,016	-,064	-,052	-,152
	,024	,178	,528	,537	,599	,484	,875	,528	,612	,133
Ενδιαφέρον ενημέρωσης για νέα τεχνολογία (πχ κινητά τηλέφωνα, υπολογιστές, αυτοκίνητα)	-,014	,276(**)	,253(*)	,238(*)	,114	,021	-,114	,077	,163	-,038
	,890	,005	,011	,016	,255	,831	,257	,445	,105	,705
Ενδιαφέρον για γενικές τηλεοπτικές ειδήσεις	-,171	,031	,258(**)	,239(*)	-,101	-,018	,074	-,070	-,080	-,024
	,090	,760	,010	,016	,316	,859	,463	,488	,429	,811
Ενδιαφέρον για πολιτικές ειδήσεις	,046	-,071	,100	-,001	-,054	-,055	,027	-,070	-,233(*)	-,047
	,651	,485	,325	,994	,594	,583	,786	,487	,020	,643

Η επιθυμία για συμμετοχή σε κυνηγετικό σύλλογο είναι πιο μειωμένη στις γυναίκες, πράγμα που μπορεί να αποδοθεί στο ότι επικρατεί η αντίληψη ότι το κυνήγι είναι «ανδρική» δραστηριότητα και στο γεγονός ότι απαιτεί πολύ χρόνο ενασχόλησης εκτός σπιτιού. Η άποψη ότι το «περιβαλλοντικό πρόβλημα» είναι απλώς με καινοφανής έννοια αλλά παλιότερα είδη πολιτικών ζητημάτων, χωρίς νέα ουσία, τείνει να υιοθετείται από άτομα που έχουν περάσει «κατά τύχη» (και όχι «συνειδητά») στους περιβαλλοντικούς κλάδους καθώς και από άτομα που δεν παρακολουθούν πολιτικές ειδήσεις. Αυτό δείχνει ότι οι περιβαλλοντικοί κλάδοι είναι εμποτισμένοι με μια πολιτική χροιά, αφού όσοι θεωρούν ότι επέλεξαν να τους σπουδάσουν «συνειδητά», τείνουν να δομούν το «περιβάλλον» ως μια έννοια νέας πολιτικής ουσίας. Όσοι επέλεξαν «κατά τύχη» τέτοιου είδους σπουδές, τείνουν να αποδομούν το «περιβάλλον» ως

νέα ουσιώδη πολιτική κατηγορία και να σκέφτονται πιο ανεξάρτητα από το ρεύμα πολιτικής επικοινωνίας και ιδεολογίας (περί «περιβαλλοντικών κινδύνων») που επικράτησε μετά τη δεκαετία του '60. Βλέπουν στον όρο «περιβαλλοντικό πρόβλημα» μόνο μια νέα ονομασία για παλιότερα ζητήματα και στον όρο «Υπουργείο Περιβάλλοντος» απλά μια ευκαιρία για δημιουργία νέων θέσεων εξουσίας κι όχι έναν απαραίτητο εξειδικευμένο θεσμό.

Μια κλασική κριτική κατά της «περιβαλλοντικής κίνησης» είναι ότι κυρίως ένα πολιτικό-επικοινωνιακό τέχνασμα για τη μετοχέτευση του δυναμικού των δυτικών αριστεριστών στη δεκαετία του '60 και όχι για να αντιμετωπίσει νέα ουσιώδη «προβλήματα». Αυτήν ή παρόμοιες κριτικές θέσεις φαίνεται να υιοθετούν περισσότερο ή λιγότερο σιωπηρά όσοι έχουν τέτοια αποδομητική άποψη.

Το γεγονός ότι οι έχοντες τέτοια αποδομητική άποψη για την έννοια του «περιβαλλοντικού προβλήματος» αποφεύγουν να παρακολουθούν πολιτικές ειδήσεις συνηγορεί επίσης με την άποψη ότι βρίσκονται μακριά από την επικοινωνιακή επαφή με τα επικρατούντα πολιτικά ιδεολογήματα. Αυτό τους βοηθάει να διατηρούν αυτή την ανεξάρτητη αποδομητική άποψη και ταυτόχρονα την πολιτική καχυποψία για ύπαρξη περιττών όρων και θεσμών. Αντίστροφα, όποιος έχει τάση για ανάπτυξη τέτοιων αποδομητικών απόψεων, εύλογα μπορεί να εμφανίζει άπωση προς τις πολιτικές ειδήσεις, θεωρώντας αυτές ως «προπαγάνδα» που υποτιμά τη νοημοσύνη του.

Με τον όρο «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» ή «Παιδαγωγική Περιβάλλοντος» τείνουν να εμφανίζουν μεγαλύτερη οικειότητα οι φοιτήτριες παρά οι φοιτητές, πράγμα που μπορεί να αποδοθεί στο ότι οι όροι αυτοί παραπέμπουν στην γενικότερη έννοια της διαπαιδαγώγησης και της ανατροφής παιδιών.

Παρατηρείται επίσης ότι όμοια οικειότητα εμφανίζουν και τα άτομα με αστικές οικογενειακές καταβολές (αστικό επάγγελμα πατέρα). Αυτό μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι αστοί έχουν τη δυνατότητα να μην θεωρούν τόσο άμεσα τη Φύση ως αντικείμενο εκμετάλλευσης, όπως οι αγρότες που ζουν άμεσα από αυτήν και την αντιμετωπίζουν ανθρωποκεντρικά. Οι αστοί έχουν λοιπόν την «πολυτέλεια» να υιοθετούν ισχυρότερες οικοκεντρικές τάσεις, θεωρώντας την Φύση ως αγαθό με δικαίωμα αυτόνομης ύπαρξης, πράγμα που νοηματοδοτεί και την ύπαρξη μιας ειδικής «παιδαγωγικής» και «εκπαίδευσης» με σκοπό την διαμόρφωση προτύπων μιας προσήκουσας συμπεριφοράς προς την Φύση. Παράλληλα, οι αστοί ζουν σε ένα περιβάλλον δόμησης και τεχνολογίας όπου η ύπαρξη Φύσης ελαχιστοποιείται και οι κίνδυνοι για την υγεία και την ποιότητα ζωής αυξάνονται (πχ από ρύπανση υδάτων, καυσαέρια, ηχορύπανση, αντιαισθητικούς τσιμεντένιους όγκους). Ανεξάρτητα από τις πολιτικές που τελικά εφαρμόζονται, αυτό δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την πίστη στην ανάγκη προώθησης προτύπων συμπεριφοράς προστατευτικής προς την λιγιστή Φύση που υπάρχει στα αστικά κέντρα και προς το «περιβάλλον» γενικά.

3.2. Χαρακτηριστικά πληθυσμού φοιτητών μόνιμης κατοικίας υπαίθρου

3.2.1. Τάση ειδικότερου επιστημονικού ενδιαφέροντος εντός σχολής

Σε αντίθεση με τους αστούς ερωτώμενους του Πίνακα 1, στους ερωτώμενους με μόνιμη κατοικία στην ύπαιθρο (Πίνακας 4) το ειδικότερο ενδιαφέρον για τα τεχνικά μαθήματα, δεν εξαρτάται από το αν θεωρούν ότι διάλεξαν τον κλάδο που σπουδάζουν «συνειδητά» ή «κατά τύχη» αλλά από το αν έχουν ήδη καταστρώσει ή οραματιστεί έναν σχέδιο σταδιοδρομίας. Είναι γεγονός ότι το περιβάλλον της υπαίθρου είναι πρόσφορο για ανάπτυξη επιχειρηματικότητας γύρω από εργολαβίες (γεω)τεχνικών έργων (έγχειρες βελτιώσεις, διευθετήσεις χειμάρρων, αγροτικοί και δασικοί δρόμοι, θερμοκήπια, έργα πρασίνου, διαμόρφωση τοπίου κ.α.) και φυσικά γύρω από μελέτες που συνδέονται μ' αυτά (πχ μελέτες εφαρμογής, περιβαλλοντικών επιπτώσεων, τοπογραφικά διαγράμματα, μελέτες συντήρησης). Αν λειτουργήσουν ένα τεχνικό γραφείο στα χωριά από τα οποία κατάγονται, έχουν ένα προβάδισμα για σταδιοδρομία, χάρη στην εξοικειώσή τους με τις τοπικές συνθήκες και στις διασυνδέσεις τους. Αν λοιπόν κάποιος ενδιαφέρεται για σταδιοδρομία στον κλάδο του, εύλογα στρέφεται προς την ειδικότερη κατεύθυνση των τεχνικών έργων.

Παρατηρούμε ακόμη ότι ο αστικός ή αγροτικός χαρακτήρας του επαγγέλματος του πατρός είναι ένας κοινός παράγοντας με τους αστούς ερωτώμενους (για το λόγο αυτό είναι γραμμένος με πλάγια γραφή), μόνο που εδώ παίζει αντίθετο ρόλο. Σε αντίθεση με τους

αστούς ερωτώμενους, οι αστικές οικογενειακές καταβολές (θεώρηση επαγγέλματος πατέρα ως αστικού, πχ εμπορικές συναλλαγές αγροτικών προϊόντων με αστικά κέντρα, λογιστικό γραφείο) ευνοεί την έλξη των φοιτητών περιβαλλοντικών-γεωτεχνικών κλάδων από τα τεχνικά έργα, ακριβώς επειδή ενισχύει το δίκτυο διασυνδέσεων που είναι απαραίτητο για απευθείας ανάθεση έργων (λχ από δήμους), ενημέρωση για διαγωνισμούς και εύρεση εργατικού δυναμικού. Επισημαίνεται δηλαδή ότι ο ίδιος παράγοντας (αστικές οικογενειακές καταβολές) που εμφανίζει αρνητική επίδραση στους αστούς, φαίνεται να ασκεί θετική επίδραση στο πεδίο των ερωτώμενων της υπαίθρου.

Το ειδικό ενδιαφέρον για τα αντικείμενα φυσικού-χημικού-βιολογικού περιορίζεται όταν κάποιος επιθυμεί μια προβλέψιμη σταδιοδρομία του και έχει ήδη σχέδιο γι' αυτήν, καθώς τα αντικείμενα αυτά δεν έχουν αρκετή ζήτηση στην ελεύθερη αγορά (χρησιμοποιούν συνήθως για ακαδημαϊκή-ερευνητική σταδιοδρομία η οποία δεν είναι ιδιαίτερα προβλέψιμη). Επίσης, το ενδιαφέρον για τα αντικείμενα αυτά από τις ενημερωτικές-μορφωτικές εκπομπές της τηλεόρασης, καθώς σε αυτές προβάλλονται εντυπωσιακά επιτεύγματα της Φυσικής, της Χημείας και της Βιολογίας και η πιο εξιδανικευμένη μορφή αυτών των επιστημονικών πεδίων.

Πίνακας 4. Τάση ειδικότερου επιστημονικού ενδιαφέροντος εντός σχολής

Πληθυσμός από υπαίθρο (N _γ =101 άτομα)	Κύριο ενδιαφέρον για μαθήματα ενδιαφέροντος	
	Τεχνικού	Φυσικού-χημικού-βιολογικού
Έχετε ήδη σχέδιο σταδιοδρομίας	,233(*)	-,212(*)
	,018	,032
<i>Αστικό επάγγελμα πατέρα</i>	,195(*)	-,125
	,050	,212
Ενδιαφέρον για ντοκιμαντέρ	-,050	,221(*)
	,619	,025

3.2.2. Περιβαλλοντικά προφίλ

Τα περιβαλλοντικά προφίλ των ερωτώμενων φοιτητών της υπαίθρου που μορφοποιούνται στον Πίνακα 5, περισσότερο διαφέρουν παρά ταυτίζονται με αυτά των αστών φοιτητών (βλ. Πίνακα 2). Για να γίνουν πιο εμφανείς οι διαφορές, τα αντίστοιχα στοιχεία που εμφανίζονται ως σημαντικά στον Πίνακα 3, επισημαίνονται στον Πίνακα 5 με πλάγια γραφή.

Κατ' αρχήν είναι άξιο αναφοράς και ανάλυσης ότι τα εφτά προφίλ των αστών στον Πίνακα 2 συγκροτούνται συνολικά από 28 σημαντικούς θετικούς συντελεστές ενώ τα εφτά προφίλ του των φοιτητών της υπαίθρου στον Πίνακα 5 συγκροτούνται από 24. Αυτό δείχνει μια ελαφρώς πιο λεπτομερειακή δόμηση των αστικών προφίλ που θα μπορούσε να εξηγηθεί βάσει της μεγαλύτερης ποικιλίας ερεθισμάτων που προσφέρει το αστικό περιβάλλον. Ωστόσο, αυτό φυσικά και δεν σημαίνει ότι αυτή η πιο λεπτομερειακή δόμηση πρέπει να θεωρηθεί λιγότερο αντιφατική ή από κάποια άποψη «καλύτερη».

Ο πρώτος τύπος που εμφανίζεται στους φοιτητές με μόνιμη κατοικία στην υπαίθρο θα μπορούσε να ονομαστεί «ελαφρά ευαισθητοποιημένος». Ο τύπος αυτός έχει πυροβολήσει με κυνηγετικό όπλο, μολονότι δεν είναι απαραίτητα κυνηγός. Επιθυμεί να φιλοξενεί στο σπίτι τα συνήθη σαρκοφάγα ζώα, τα οποία θρέφονται με κρέας άλλων ζώων που τους προσφέρει έτοιμο ο άνθρωπος αλλά θα ήθελε ταυτόχρονα να ενταχθεί και σε μια φιλοζωική οργάνωση. Παράλληλα όμως θα ήθελε να σώσει δέντρο από τεχνικές εργασίες στο σπίτι του, αν μπορούσε, καθώς και να φιλοξενεί ασυνήθιστα ζώα. Αυτά αποτελούν ενδείξεις ενστερνισμού ορισμένων αξιών που συνδέονται με το φυσικό περιβάλλον κι επομένως έναν ορισμένο βαθμό ευαισθητοποίησης.

Ο επόμενος τύπος που εμφανίζεται είναι ο «ανθρωποκεντρικά μετεξελιγμένος». Αφενός μεν είναι φυτοφάγος εκ πεποιθήσεως, αφετέρου δε υπήρξε κυνηγός (μέλος κυνηγετικού συλλόγου) και φυσικά πυροβόλησε με κυνηγετικό όπλο, μέχρι που ήρθε σε σύγκρουση με κυνηγούς. Ωστόσο, διατηρεί ακόμη έντονες ανθρωποκεντρικές τάσεις, αφού ως περαστικός θα θελήσει να σκοτώσει δηλητηριώδες ζώο στο ελεύθερο φυσικό του περιβάλλον, με τη σκέψη και μόνο του οιονεί κινδύνου.

Ο επόμενος τύπος επιθυμεί μεν να σώσει ένα δέντρο, αν μπορεί, ή ακόμη και να απαγορευθεί το κυνήγι. Είναι επίσης ενήμερος για τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση».

Όμως, αντιστέκεται στο μαζικό πολιτικό ρεύμα που προβάλλει εδώ και δεκαετίες το «περιβαλλοντικό ζήτημα» ως ένα νέο ουσιώδες πρόβλημα και δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να αποτελεί μια προπαγανδιστική έννοια για αποπροσανατολισμό της μάζας από άλλα ζητήματα ή για ανάπτυξη νέων θέσεων εξουσίας. Αφού λοιπόν ενδιαφέρεται για φυσικές αξίες αρνούμενος όμως να ακολουθήσει το μαζικό πολιτικό ρεύμα, μπορεί δικαιολογημένα να τιτλοφορηθεί ως «αυτόνομα σκεπτόμενος».

Ο τέταρτος τύπος εμφανίζει μια απλή υπόσταση. Αφενός μεν είναι κατά ένα βαθμό εκκεντρικός ώστε να επιθυμεί ασυνήθιστα ζώα σπίτι του επιδιώκοντας έτσι εξοικείωση με ιδιαίτερες περιβαλλοντικές αξίες, αφετέρου δε είναι αποδομητικά σκεπτόμενος ώστε να αμφισβητεί το ουσιώδες νόημα του όρου «περιβαλλοντικό πρόβλημα» και το νόημα της ύπαρξης του υπουργείου περιβάλλοντος. Είναι λοιπόν ένας «εκκεντρικός αμφισβητίας».

Ο επόμενος τύπος θα μπορούσε να τιτλοφορηθεί ως «ανθρωποκεντρικός αμφισβητίας». Εμφανίζει στοιχεία ανθρώπινης επιθετικότητας που εκφράζεται μέσω πυροβολισμού κυνηγετικού όπλου και ακόμη σαφέστερα μέσω της επιθυμίας να σκοτώσει δηλητηριώδη ζώα στο ελεύθερο φυσικό τους περιβάλλον, έστω κι αν δεν κινδυνεύει άμεσα απ' αυτά. Παράλληλα, παρουσιάζεται ως ανεξάρτητος από το επικρατές πολιτικό ρεύμα, αφού αμφισβητεί την αυτόνομη ουσία του όρου «περιβαλλοντικό πρόβλημα» και την ανάγκη ύπαρξης υπουργείου περιβάλλοντος, και θεωρεί το ζήτημα της βιοποικιλότητας περισσότερο ως ένα προπαγανδιστικό τέχνασμα για δημιουργία εντυπώσεων παρά ως ουσιώδες ζήτημα.

Πίνακας 5. Περιβαλλοντικά προφίλ

Πληθυσμός από ύπαιθρο (N _γ =101 άτομα)	Προφίλ						
	Ο «ελαφρά ευαίσθητοποιημένος»	Ο «ανθρωποκεντρικά μετεξελεγμένος»	Ο «αυτόνομα σκεπτόμενος»	Ο «εκκεντρικός αμφισβητίας»	Ο «ανθρωποκεντρικός αμφισβητίας»	Ο «συμβατικός»	Ο «αντιπροπαγανδιστής»
Φυτοφάγος εκ πεποιθήσεως	,227	,487	,162	,151	-,583	-,056	,218
«Βιοποικιλότητα»: πραγματικό πρόβλημα (=1) ή προπαγάνδα (=2);	-,016	,027	-,223	-,242	,456	,211	,693
Επιθυμία για οικοδίτιο σαρκοφάγο ζώο (σκύλο, γάτα κλπ)	,489	-,230	-,387	,115	,127	,381	-,343
Προσπάθεια να μην κοπεί δέντρο στην αυλή σας	,520	-,276	,453	-,059	,090	,163	,064
Επιθυμία για ασυνήθιστο είδος ως κατοικίδιο (πχ πίθηκο, λύκο, αρκούδα, λιοντάρι)	,552	-,120	-,277	,460	-,040	,088	-,182
Έχετε πυροβολήσει με κυνηγετικό όπλο	,321	,576	,035	,069	,318	-,083	-,094
Επιθυμία για συμμετοχή σε φιλοζωική οργάνωση	,690	-,361	-,248	-,157	-,035	-,211	,091
Επιθυμία για συμμετοχή σε περιβαλλοντική οργάνωση	,727	,023	,218	-,177	-,235	-,101	,273
Επιθυμία για συμμετοχή σε προσκοπική/οδηγική οργάνωση	,252	,140	,224	-,621	,259	-,153	-,403
Είστε ή υπήρξατε κληγός σε κυνηγετικό σύλλογο	,289	,581	,133	-,115	,253	-,047	-,060
Επιθυμία για εξόντωση δηλητηριώδους ζώου (πχ φιδιού, σκορπιού) στο φυσικό του περιβάλλον, χωρίς να σας απειλεί	-,065	,313	-,150	,477	,326	-,386	-,052
Επιθυμία γενικής απαγόρευσης του κυνηγιού	,175	-,261	,350	,288	,073	-,526	,070
Έντονη διαφωνία με κυνηγό για το αν το κυνήγι είναι κάτι «καλό» ή «κακό»	,270	,517	-,538	-,034	-,170	,104	,102
Μη παραδοχή αναγκαιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος	,172	-,057	,356	,467	,338	,269	,212
Έχετε ακούσει ήδη τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση» ή «παιδαγωγική του περιβάλλοντος»	-,027	,273	,526	,110	-,106	,483	-,154

Ο «συμβατικός» τύπος είναι ενήμερος για την έννοια της «περιβαλλοντικής εκπαίδευσης» ενώ απολαμβάνει ως φυσικές αξίες τα συνήθη σαρκοφάγα κατοικίδια ζώα. Εμφανίζει δηλαδή

μια συμβατική και ευρέως αποδεκτή και συνήθη συμπεριφορά. Ο «αντιπροπαγανδιστής» διαφωνεί με την ιδέα της βιοποικιλότητας ως ουσιώδους προβλήματος και την θεωρεί απλή προπαγάνδα.

Γενικά, παρατηρούμε ότι ανάμεσα στους 28 θετικούς σημαντικούς συντελεστές του Πίνακα 3 (ερωτώμενοι φοιτητές αστικών κέντρων) και τους 24 του Πίνακα 5 (ερωτώμενοι φοιτητές υπαίθρου) υπάρχουν μόνο 6 που αφορούν κοινά χαρακτηριστικά. Γενικότερα, οι τύποι των φοιτητών της υπαίθρου φαίνονται να εμφανίζουν ορισμένες ομοιότητες αλλά και αισθητές διαφορές, κλίνοντας κυρίως προς την ανθρωποκεντρική θεώρηση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος που εξετάστηκαν εδώ.

3.2.3. Παράγοντες περιβαλλοντικών στάσεων

Παρατηρούμε ότι στους ερωτώμενους με μόνιμη κατοικία στην ύπαιθρο εμφανίζονται πολλοί κοινοί παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις τους σε σύγκριση με τους ερωτώμενους των αστικών κέντρων.

Οι κοινοί παράγοντες αυτοί (που αναγράφονται με πλάγια γραφή) είναι: το φύλο, η ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, το αν επέλεξαν τις σπουδές τους συνειδητά ή όχι, οι αστικές ή αγροτικές καταβολές (επάγγελμα πατέρα), το ενδιαφέρον για την τεχνολογία, η επαφή με την τηλεοπτική ειδησεογραφία.

Υπάρχουν ωστόσο και ορισμένοι παράγοντες που διαφέρουν στους ερωτώμενους της υπαίθρου. Αυτοί είναι: η ταξική συνείδηση (αίσθημα κοινωνικού στρώματος), η επαφή με ζωντανές τηλεοπτικές συζητήσεις (“talk show”) με «σοβαρή» θεματική και με ντοκιμαντέρ, καθώς και η συμμετοχή σε διαδηλώσεις/ συγκεντρώσεις (ασχέτως αν αυτές λαμβάνουν χώρα σε άλλο μέρος).

Ως εκ τούτου μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι μεν (οι κοινοί παράγοντες) έχουν έναν χαρακτήρα οικουμενικότερης επιρροής, ενώ οι δε (που αφορούν μόνο τους ερωτώμενους της υπαίθρου) απεικονίζουν χωρικές ιδιαιτερότητες περιφερειολογικού ενδιαφέροντος.

Αναλυτικότερα, η ταξική συνείδηση στα χωριά είναι εντονότερα διαφοροποιημένη σε σύγκριση με τις πόλεις. Στα χωριά λχ υπήρχε κάποτε πολύ εντονότερα η διαφοροποίηση «μεγαλογαιοκτήμονας-ακτήμονας», «πλούσιο σόι- φτωχό σόι». Στις πόλεις το χάσμα (ή το αίσθημα χάσματος) ήταν και είναι πιο αμβλυμένο, καθώς όλοι σχεδόν έχουν την ελπίδα ότι μπορούν να φτάσουν στο ίδιο επίπεδο (κοινωνικό, οικονομικό), ανεξαρτήτως «αφετηρίας».

Η παρακολούθηση ζωντανών τηλεοπτικών συζητήσεων στα μικρά μέρη προσφέρει την ευκαιρία για ιδιαίτερα ερεθίσματα που δεν μπορούν να βρεθούν στην περιορισμένη τοπική καθημερινότητα, σε αντίθεση με τις πόλεις όπου η πληθώρα ερεθισμάτων και διαφορετικών απόψεων εντοπίζεται σχεδόν παντού. Αυτή η διαφοροποίηση καθιστά κατανοητό τον ιδιαίτερο ρόλο που φαίνονται να παίζουν στη ύπαιθρο αυτού του είδους οι τηλεοπτικές εκπομπές. Με τον ίδιο τρόπο μπορεί να ερμηνευθεί και ο ιδιαίτερος ρόλος των ντοκιμαντέρ.

Σύμφωνα με τις μεταβλητές που εξετάστηκαν σε αυτή την έρευνα, στους κατοίκους της υπαίθρου μόνο όσοι συμμετέχουν σε διαδηλώσεις ή συγκεντρώσεις, εμφανίζουν στατιστικώς σημαντική τάση να πιστεύουν ότι η ύπαρξη του Υπουργείου Περιβάλλοντος είναι αναγκαία. Στις πόλεις, όπως φάνηκε στον αντίστοιχο Πίνακα 3, οι ερωτώμενοι που παρακολουθούν πολιτικές ειδήσεις στην τηλεόραση τείνουν στατιστικώς σημαντικά να πιστεύουν ότι η ύπαρξη του παραπάνω υπουργείου είναι αναγκαία.

Πίνακας 6. Παράγοντες περιβαλλοντικών στάσεων

Πληθυσμός από ύπαιθρο (N _Υ =101 άτομα)	Φυτοφάγος εκ πεποιθήσεως	Επιθυμία για ασυνήθιστο είδος ως κατοικίδιο (πχ πίθηκο, λύκο, αρκούδα, λιοντάρι)	Έχετε ποροβολήσει με κυνηγετικό όπλο	Επιθυμία για εξόντωση δηλητηριώδους ζώου (πχ φιδιού, σκορπιού) στο φυσικού του περιβάλλον, χωρίς να σας απειλεί	Επιθυμία για συμμετοχή σε φιλοζωική οργάνωση	Επιθυμία για συμμετοχή σε περιβαλλοντική οργάνωση	Είστε ή υπήρξατε κυνηγός σε κυνηγετικό σύλλογο	Μη παραδοχή αναγκαίοτητας Υπουργείου Περιβάλλοντος	«Βιοποικιλότητα»: πραγματικό πρόβλημα (=1) ή προπαγάνδα (=2);	Έχετε ακούσει ήδη τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση» ή «παιδαγωγική του περιβάλλοντος»
Φύλο (άντρας=0, γυναίκα=1)	-,230(*)	,040	-,293(**)	-,108	-,011	-,009	-,252(*)	,062	,009	,179
	,020	,692	,003	,279	,913	,931	,010	,536	,930	,075

Πληθυσμός από υπαιθρο (N _γ =101 άτομα)	Φυτοφάγος εκ πεποιθήσεως	Επιθυμία για ασυνήθιστο είδος ως κατοικίδιο (πχ πίθηκο, λύκο, αρκούδα, λιοντάρι)	Έχετε πυροβολήσει με κυνηγετικό όπλο	Επιθυμία για εξόντωση δηλητηριώδους ζώου (πχ φιδιού, σκορπιού) στο φυσικού του περιβάλλον, χωρίς να σας απειλεί	Επιθυμία για συμμετοχή σε φιλοξενική οργάνωση	Επιθυμία για συμμετοχή σε περιβαλλοντική οργάνωση	Είστε ή υπήρξατε κυνηγός σε κυνηγετικό σύλλογο	Μη παραδοχή αναγκαιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος	«Βιοποικιλότητα»: πραγματικό πρόβλημα (=1) ή προπαγάνδα (=2);	Έχετε ακούσει ήδη τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση» ή «παιδαγωγική του περιβάλλοντος»
Ετος γέννησης	-,087	,211(*)	-,022	-,052	,033	-,093	,099	,123	,063	-,101
	,383	,034	,829	,605	,739	,356	,320	,223	,531	,321
Εκπαιδευτικό επίπεδο πατέρα	-,029	,024	-,072	,086	,203(*)	,106	,166	-,029	-,206(*)	,029
	,773	,811	,468	,386	,040	,291	,093	,774	,037	,776
Τυχαία επιλογή κλάδου σπουδών	-,047	-,074	-,311(**)	,049	,108	,032	-,046	-,024	-,116	-,020
	,640	,464	,002	,629	,285	,749	,650	,810	,250	,848
Αγροτικό επάγγελμα πατέρα	,080	-,089	-,018	-,072	-,166	-,252(*)	,126	,167	,176	-,039
	,422	,374	,859	,471	,096	,011	,205	,094	,077	,705
Κοινωνικό στρώμα (αυτοπροσδιορισμός)	-,087	-,021	-,049	-,004	-,038	-,119	-,196(*)	,014	,093	,030
	,383	,837	,626	,965	,702	,236	,048	,892	,352	,772
Ενδιαφέρον ενημέρωσης για νέα τεχνολογία (πχ κινητά τηλέφωνα, υπολογιστές, αυτοκίνητα)	-,007	,104	-,013	,217(*)	,068	-,057	,136	,010	,053	,059
	,946	,296	,900	,028	,496	,569	,170	,924	,594	,559
Ενδιαφέρον για γενικές τηλεοπτικές ειδήσεις	,123	,008	,023	,125	-,182	-,065	,032	,138	,007	,292(**)
	,218	,935	,820	,208	,066	,518	,750	,170	,943	,003
Ενδιαφέρον για «talk show» με «σοβαρή» θεματική	,360(**)	,003	-,083	-,072	,037	,224(*)	-,072	,009	-,040	,058
	,000	,977	,405	,471	,713	,024	,473	,930	,689	,565
Ενδιαφέρον για ντοκιμαντέρ	,100	,158	,165	-,089	,048	,143	,172	-,032	-,245(*)	,025
	,314	,110	,096	,374	,627	,150	,083	,751	,012	,805
Έχετε συμμετάσχει σε διαδήλωση/συγκέντρωση	-,069	-,078	-,003	-,123	,117	,082	,157	-,303(**)	-,152	,007
	,492	,438	,972	,220	,244	,416	,117	,002	,128	,944

Περιγράφοντας τους παράγοντες που συνδέονται με την κάθε περιβαλλοντική παράμετρο-στάση στους ερωτώμενους της υπαίθρου, μπορούμε να συνοψίσουμε ως εξής:

Η ιδιότητα του φυτοφάγου εκ πεποιθήσεως τείνει να εμφανίζεται σε άντρες και σε άτομα που παρακολουθούν ζωντανές τηλεοπτικές συζητήσεις που θεωρούν «σοβαρές». Αυτό μπορεί να αποδοθεί στο ότι στα χωριά η εντατική ενασχόληση ορισμένων αντρών-κατοίκων με κηπευτικά προϊόντα επηρεάζει τη γενικότερη στάση τους σε διατροφικές αξίες. Τα τηλεοπτικά μηνύματα αφορούν συχνά επίσης συχνά διατροφικά θέματα.

Η επιθυμία για φιλοξενία στο σπίτι ασυνήθιστων ζώων ενισχύεται από τη νεαρή ηλικία, όπως και στους αστούς ερωτώμενους (βλ. Πίνακα 3).

Παρατηρούμε επίσης ότι η τάση για πυροβολισμό με κυνηγετικό όπλο, ασχέτως αν κάποιος ασχολείται με το κυνήγι ή όχι, φαίνεται να ενισχύεται από συγκεκριμένα

χαρακτηριστικά στους ερωτώμενους της υπαίθρου. Ειδικότερα οι άντρες και όσοι επέλεξαν συνειδητά τον κλάδο σπουδών που ακολουθούν, εμφανίζουν αυτή την τάση.

Το έντονο ενδιαφέρον για την τεχνολογία, υποδηλώνει έντονο αίσθημα κυριαρχίας του ανθρώπου επί του φυσικού περιβάλλοντος, πράγμα που εκφράζεται με την τάση εξόντωσης ενός δηλητηριώδους ζώου στο ελεύθερο φυσικό του περιβάλλον ακόμη κι αν δεν τους απειλεί.

Όσον αφορά την επιθυμία για συμμετοχή σε φιλοζωικές οργανώσεις, ομοίως στα χωριά, όπως και στις πόλεις, αυτή ενισχύεται από το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων. Αντίθετα, η επιθυμία για συμμετοχή σε περιβαλλοντικές οργανώσεις, ενισχύεται από τις αστικές και όχι αγροτικές καταβολές της οικογένειας (μη αγροτικό επάγγελμα πατέρα). Αυτό μπορεί να αποδοθεί στην υιοθέτηση περισσότερο οικοκεντρικών αντί ανθρωποκεντρικών αντιλήψεων.

Αναφορικά με τη συμμετοχή σε κυνηγετικούς συλλόγους, δηλαδή με την ιδιότητα του κυνηγού, όπως στις πόλεις έτσι και στην ύπαιθρο, τείνει να αποτελεί ένα ανδρικό και όχι γυναικείο χαρακτηριστικό. Ωστόσο, στην ύπαιθρο εμφανίζεται ένας σημαντικός επιπλέον παράγοντας: με το κυνήγι επιθυμούν περισσότερο να ασχοληθούν όσοι έχουν αίσθημα χαμηλού κοινωνικού στρώματος. Αυτό μπορεί να γίνει κατανοητό αν ληφθεί υπόψη ότι με το κυνήγι μπορεί κάποιος να ισχυροποιήσει τη φήμη του ως «καλός κυνηγός» αντισταθμίζοντας το αίσθημα κοινωνικής μειονεκτικότητας. Παράλληλα, το κυνήγι μπορεί να διασφαλίσει τροφή που συνιστά αυτομάτως υλική ωφέλεια.

Όπως σχολιάστηκε ήδη παραπάνω, η παραδοχή της αναγκαιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος τείνει να είναι στους ερωτώμενους της υπαίθρου συνακόλουθη με συμμετοχή σε διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις που αποτελεί ένδειξη τάσης για έκδηλη πολιτική δραστηριοποίηση, ενώ στους αστούς ερωτώμενους συνακόλουθη της παρακολούθησης πολιτικών ειδήσεων, η οποία συνιστά ένδειξη απλώς πολιτικού ενδιαφέροντος. Μεταξύ της παραδοχής αυτής της αναγκαιότητας και της πολιτικής δραστηριοποίησης μπορεί να υπάρξει αμφίδρομη σχέση αιτίας-αποτελέσματος, όπως ακριβώς και στην περίπτωση των αστών που παρακολουθούν πολιτικές ειδήσεις.

Η θεώρηση του ζητήματος της βιοποικιλότητας ως πραγματικού προβλήματος αντί προπαγανδιστικού τεχνάσματος φαίνεται να ισχυροποιείται από το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων και από την παρακολούθηση ντοκιμαντέρ. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στο ότι τόσο μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος όσο και μέσω των ενημερωτικών εκπομπών, έρχονται σε επαφή με πολιτικές πράξεις ή παραλείψεις, καθώς και με πολλά επιστημονικά ερεθίσματα και πληροφορίες που είναι πραγματικές-αξιόπιστες, και αποδεικνύουν την ύπαρξη αυτού του προβλήματος. Κατά μια άλλη εκδοχή, τόσο το εκπαιδευτικό σύστημα (συμπεριλαμβανομένου και του σώματος γνώσης που ονομάζεται «επιστημονική») όσο και πολλά ντοκιμαντέρ είναι συχνά, αν όχι πάντα, φορείς συγκεκαλυμμένων ερεθισμάτων πολιτικού χαρακτήρα και υπαγορεύουν την παραδοχή της ύπαρξης ενός τέτοιου «προβλήματος». Και μόνο η επιλογή του τι «πρέπει» και «είναι σημαντικό» να προβληθεί, συνιστά πολιτική πράξη υποκινούμενη είτε από ιδεολογία είτε από συμφέρον.

Όσον αφορά το κατά πόσο κάποιος έχει ακούσει τον όρο «περιβαλλοντική εκπαίδευση» ή «παιδαγωγική περιβάλλοντος», αυτό φαίνεται να ενισχύεται στην περίπτωση των ερωτώμενων της υπαίθρου από την παρακολούθηση τηλεοπτικών ειδήσεων γενικού ενδιαφέροντος. Αντιθέτως, οι αστοί ερωτώμενοι τείνουν να έρχονται σε επαφή με τους όρους αυτούς μέσω άλλων ερεθισμάτων και διόδων (βλ. Πίνακα 3).

4. Σύνοψη

4.1. Σχρετικά με τους ερωτώμενους του αστικού πληθυσμού

Όσον αφορά στους ερωτώμενους του αστικού πληθυσμού το ενδιαφέρον για τα τεχνικά μαθήματα τα οποία διαδραματίζουν το σημαντικότερο ρόλο στην ανάπτυξη της υπαίθρου διαπιστώθηκε ότι ενισχύεται από: α) τη συνειδητή επιλογή των σπουδών τους και β) τυχόν οικογενειακές καταβολές σχετικές με επαγγέλματα της υπαίθρου.

Εμφανίζουν περιβαλλοντικά προφίλ, τα οποία εμπεριέχουν ποικίλα στοιχεία με αρκετά έντονο οικοκεντρικό χαρακτήρα, καθώς επίσης με έκδηλα στοιχεία προβληματισμού και

κριτικής ανάλυσης γύρω από ζητήματα Πολιτικής Οικολογίας και Περιβαλλοντικής Πολιτικής.

Σχετικά με τους παράγοντες που καθορίζουν τις περιβαλλοντικές τους στάσεις, αυτοί σχετίζονται με: α) τις οικογενειακές καταβολές, β) το ενδιαφέρον για την τεχνολογία, γ) ερεθίσματα από πολιτικές και γενικές τηλεοπτικές ειδήσεις, δ) την ηλικία τους, ε) το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τους (το οποίο φαίνεται να ασκεί μάλλον επιφανειακή επιρροή), στ) και την συνειδητή επιλογή των σπουδών τους (πράγμα που αποτελεί ένδειξη πολιτικοποίησης της Επιστήμης στα συγκεκριμένα πεδία σπουδών), ζ) το φύλλο

4.2. Σχετικά με τους ερωτώμενους της υπαίθρου

Το ενδιαφέρον αυτής της ομάδας των ερωτώμενων για τα μαθήματα που σχετίζονται με τεχνικές επεμβάσεις και αναδιαμόρφωση της υπαίθρου εξαρτάται από: α) αν έχουν καταστρώσει ήδη κάποιο σχέδιο σταδιοδρομίας, β) οικογενειακές καταβολές.

Μια βασική διαφορά των ερωτώμενων της υπαίθρου από τους αστούς ερωτώμενους, έγκειται στο ότι, στους πρώτους δεν παίζει ρόλο η συνειδητή ή μη επιλογή των σπουδών για την προτίμηση στα τεχνικά μαθήματα. Αυτό δείχνει ότι ενώ οι αστοί φοιτητές τείνουν να ταυτίζουν τις σπουδές με μια συγκεκριμένη κατηγορία μαθημάτων, οι φοιτητές που κατάγονται από την ύπαιθρο τείνουν να ταυτίζουν την ευρύτερη σταδιοδρομία τους με αυτή τη συγκεκριμένη κατηγορία μαθημάτων.

Τα περιβαλλοντικά προφίλ των φοιτητών της υπαίθρου εμφανίζουν πιο έντονο ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα σε σύγκριση αυτά των αστών καθώς και έντονο προβληματισμό για θέματα Περιβαλλοντικής Πολιτικής και Πολιτικής Οικολογίας.

Οι περιβαλλοντικές τους στάσεις εξαρτώνται από: α) το φύλο, β) την ηλικία, γ) το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, δ) το αν επέλεξαν τις σπουδές τους συνειδητά ή όχι, ε) τις οικογενειακές καταβολές (επάγγελμα πατέρα),στ) το ενδιαφέρον για την τεχνολογία, ζ) η επαφή με την τηλεοπτική ειδησεογραφία. όπως ακριβώς και στους αστούς ερωτώμενους. Ωστόσο επιπρόσθετα παίζουν ρόλο: η) η ταξική συνείδηση, θ) η επαφή με ζωντανές τηλεοπτικές συζητήσεις (“talk show”) με «σοβαρή» θεματική, ι) με ντοκιμαντέρ, και κ) συμμετοχή σε διαδηλώσεις/ συγκεντρώσεις (ασχέτως αν αυτές λαμβάνουν χώρα σε άλλο μέρος). Επομένως, γίνεται έκδηλη η επιρροή των ερωτώμενων της υπαίθρου να διαμορφώνουν την περιβαλλοντική στάση τους βάση παραγόντων κοινωνικο-πολιτικής υφής περισσότερο απ’ ό,τι οι αστοί ερωτώμενοι.

4.3. Προτάσεις

Διαφαίνεται ότι οι φοιτητές που κατάγονται από την ύπαιθρο τόσο λόγω της ανθρωποκεντρικής τους τάσης όσο και λόγω του καταλληλότερου υπόβαθρου (τοπική δικτύωση και εμπειρία), είναι σε θέση να αξιοποιήσουν πιο στοχευμένα τα μαθήματα τεχνικού χαρακτήρα που τους παρέχουν οι σπουδές τους. Αυτά τα τεχνικά μαθήματα σχετίζονται άμεσα με αντίστοιχα τεχνικά έργα και επεμβάσεις αναδιαμόρφωσης ή δημιουργίας υποδομών στην ύπαιθρο, που μπορούν να οδηγήσουν στην άμβλυνση της ανισότητας μεταξύ κέντρου και περιφέρειας.

Επομένως θα ήταν σκόπιμη η θέσπιση ευρύτερης ποικιλίας τεχνικών και κοινωνικοπολιτικών μαθημάτων στους κλάδους γεωτεχνικού και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Με τον τρόπο αφενός θα αξιοποιηθεί καλύτερα το δυναμικό των φοιτητών σε αυτό τον τομέα αφετέρου θα ελαχιστοποιηθεί ενδεχόμενη επιρροή και εξάρτηση από κοινωνικοπολιτικές κατευθυντήριες δυνάμεις που διαμορφώνουν τις περιβαλλοντικές στάσεις και κοινή γνώμη γενικότερα.

Βιβλιογραφία

1. Bastian Ch.T., Coatney K.T., Meador R.D., Taylor D.T. & Meiman P.J. 2014. Priority of nature versus finances in land management attitudes of rural exurban landowners. *Landscape and Urban Planning*, 127, 65-74
2. Baur J.W.R., Tynon J.F. & Gómez E. 2013. Attitudes about urban nature parks: A case study of users and nonusers in Portland, Oregon. *Landscape and Urban Planning*, 117, 100-111
3. Gioti-Papadaki O. 2014. The beginning of Dis-integration in the European Union. *Journal of Regional & Socio-Economic Issues*. 4(1), 85-100
4. Gioti-Papadaki O. 2013. European Cohesion Policy: The choice to adopt strategies of economic transformation and smart specialization. *ERSA GR*
5. Gioti-Papadaki O. 2012a. European Cohesion Policy and the Particularity of the Island Regions. *Journal of Regional and Socio-economic Issues*. 2(2), 95-108
6. Gioti-Papadaki O. 2012b. European Environmental Policy and the Strategy 'Europe 2020'. *Regional Science Inquiry*. 4(1), 151-158
7. Gioti-Papadaki O. 2008. Urban Development and Urban Policy in the European Union, in the context of the knowledge economy. *Studies in Regional & Urban Planning*. 11b, 87-104
8. Gioti-Papadaki O. & Papadaki H. 2011. The policy of managing the migration flows to the European Union and Greece. *ERSA GR*
9. Γιώτη-Παπαδάκη Όλ., Χασάναγας Ν. & Ομπαϊντού Α. 2014. Προσαρμογή της Disneyland στην ελληνική παράδοση. Ημερίδα για την δημιουργική οικονομία και τις εξελίξεις στην Ελλάδα. 12 Δεκεμβρίου 2014. Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου
10. Ives Ch.D. & Kendal D. 2013. Values and attitudes of the urban public towards peri-urban agricultural land. *Land Use Policy*, 34, 80-90
11. Λαδιάς Χ., Ομπαϊντού Α. & Βάλη Ευ. 2013. Αγροπεριβαλλοντικά μέτρα στο πλαίσιο της προστασίας του καταναλωτή και του περιβάλλοντος δικαίου (χωροταξικές πολιτικές). Μελέτη περίπτωσης Περιφέρειας Θεσσαλίας. 11ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο του Πανεπιστημίου Πατρών με θέμα «Αγροτική οικονομία, ύπαιθρος χώρος, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη». Ιούνιος 2013.
12. Ladias C., Obaidou A., Papadopoulou E. & Hasanagas N. 2013. The problems and policies of urban noise pollutions in noise zones: The cases of Greece and Spain. Noise exposure and effects on health, Noise action plans, annoyance maps, Echopolis Conference, "EchoPolis - Days of Sound". 1-2 October, 2013. Athens.
13. Λαδιάς Χ., Χασάναγας Ν. & Ομπαϊντού Α. 2014α. Θεωρία μνημείων στα ελληνικά δεδομένα. Εφαρμογή του μοντέλου του Riegl. Ημερίδα για την δημιουργική οικονομία και τις εξελίξεις στην Ελλάδα. 12 Δεκεμβρίου 2014, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου
14. Λαδιάς Χ., Χασάναγας Ν. & Γεννιτσαρόπουλος Χ. 2013. Η Σχέση Γεωργίας- Περιβάλλοντος στο πλαίσιο της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η περίπτωση της Θεσσαλίας. 7ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του ΕΜΠ και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. με θέμα «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στα Χρόνια της Πολυδιάστατης Κρίσης». Σεπτέμβριος 2013.
15. Λαδιάς Χ., Χασάναγας Ν. & Ομπαϊντού Α. 2014β. Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα: Παράμετροι αγροτικής επιχειρηματικότητας στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. 12ο Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα: «Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη: σύγχρονες προκλήσεις». Ελληνικό Τμήμα της Ευρωπαϊκής και Διεθνούς Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (RSAI, ERSA). 27-28 Ιουνίου 2014. Αθήνα.

16. Leotsakos A., Athanasiadi E., Obaidou P.A. & Hasanagas N.D. 2014. Social policy implementation of "Kallikratis" program. Review and critique. *Socio-Economic Sustainability, Regional Development and Spatial Planning: European and International Dimensions & Perspectives*. Lesvos Conference. 4-7 July 2014. Mytilene
17. Karatzoglou B. 2013. An in-depth literature review of the evolving roles and contributions of universities to Education for Sustainable Development. *Journal of Cleaner Production*, 49, 44-53
18. Lozano R., Lozano F. J., Mulder K., Huisingh D. & Waas T. 2013. Advancing Higher Education for Sustainable Development: international insights and critical reflections. *Journal of Cleaner Production* 48, 3-9
19. Masud M.M. & Kari F.B. 2015. Community attitudes towards environmental conservation behaviour: An empirical investigation within MPAs, Malaysia. *Marine Policy*, 52, 138-144
20. Meerah T.S.M., Halim L. & Nadeson Th. 2010. Environmental citizenship: What level of knowledge, attitude, skill and participation the students own? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 5715-5719
21. Παπαδοπούλου Ε., Ομπαϊντού Α., Λαδιάς Χ. & Χασάναγας Ν. 2012. Χωροταξικές Διαστάσεις των χαρακτηριστικών των Γεωργών και της Γεωργικής Δραστηριότητας. Προβλήματα και Προοπτικές. *Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης*. 3(1), 75-85.
22. Prager K., Nienaber B., Neumann B. & Phillips A. 2015. How should rural policy be evaluated if it aims to foster community involvement in environmental management? *Journal of Rural Studies*, 37, 120-131
23. Scott A.J., Carter C., Reed M.R., Larkham P., Adams D., Morton N., Waters R., Collier D., Crean C., Curzon R., Forster R., Gibbs P., Grayson N., Hardman M., Hearle A., Jarvis D., Kennet M., Leach K., Middleton M., Schiessel N., Stonyer B. & Coles R. 2013. Disintegrated development at the rural–urban fringe: Re-connecting spatial planning theory and practice. *Progress in Planning*, 83, 1-52
24. Ürey M., Çolak K. & Okur M. 2009. Regional differences in environment education of primary education in terms of teacher conceptions. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 795-799
25. Vicente-Molina M. A., Fernández-Sáinz A. & Izagirre-Olaizola J. 2013. Environmental knowledge and other variables affecting pro-environmental behaviour: comparison of university students from emerging and advanced countries. *Journal of Cleaner Production*, 61, 130-138
26. Yu X. 2014. Is environment ‘a city thing’ in China? Rural–urban differences in environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 39-48
27. Zsóka Á., Szerényi Z M., Széchy A. & Kocsis T. 2013. Greening due to environmental education? Environmental knowledge, attitudes, consumer behavior and everyday pro-environmental activities of Hungarian high school and university students. *Journal of Cleaner Production*, 48, 126-138

Η ΞΑΝΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΜΕΓΑΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΝΚΟΡ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ, ΥΠΟ ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Γεώργιος ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ
Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας
geos@aegean.gr

Περίληψη

Το Ανκόρ υπήρξε η πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Χμέρ που ήκμασε στην χερσόνησο της Ινδοκίνας μεταξύ του 9ου και του 13ου αιώνα, σήμερα στην Καμπότζη. Οι «μεγάπολη» είναι ένας σύγχρονος όρος που αναφέρεται στα υπερμεγέθη αστικά συγκροτήματα που όμως δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο της δικιάς μας εποχής. Η πόλη του Ανκόρ αποτέλεσε μία από τις μεγαλύτερες σε πληθυσμό πόλεις στις εποχές της. Με την παρακμή του πολιτισμού των Χμέρ, παρά το μέγεθός της, χάνεται από τα μάτια του ιστορικού γίνεσθαι. Ξανανακαλύπεται μόλις πριν μερικά χρόνια (2013), εξ αιτίας την χρήσης νέων τεχνολογιών ανίχνευσης του χώρου (Lidar). Η μελέτη προσπαθεί να συμπληρώσει τα κομμάτια του παζλ, της πρώτης γνωστής και της έκτοτε χαμένης συνέχειά της, μέσω της ιστορικής γεωγραφίας τέμνοντας τον χρόνο σε καίριες στιγμές της ιστορίας της.

Λέξεις κλειδιά: Αυτοκρατορίας Χμέρ, Ανκόρ, Μεγάπολη, Lidar, Υδραυλικές αυτοκρατορίες, Ιστορική γεωγραφία.

1. Εισαγωγή

Μετά τον 19ο αιώνα, η καμπύλη ανάπτυξης του παγκόσμιου πληθυσμού υψώθηκε απότομα και σε δύο περίπου αιώνες ο πληθυσμός της γης, από το 1 δισεκατομμύριο ξεπέρασε τα 7. Η αστικοποίηση, έπαιξε καθοριστικό ρόλο σ' αυτό και οι αριθμοί έδειξαν ότι οι περισσότεροι άνθρωποι του πλανήτη κατοικούσαν στις πόλεις. Η σύγχρονη πόλη, είναι ένα τεράστιο πολεοδομικό συγκρότημα, πολυκεντρικό και ασυνεχές μία μεγάλη πόλη, που ο αστικός κοινωνιολόγος Φρανσουά Ασέρ, ονόμασε Μετάπολη. Σήμερα το μέσο ποσοστό αστικοποίησης, ξεπερνά το 50%, κυμαινόμενο μεταξύ 5% (Ρουάντα), και 90% (ΗΠΑ), ενώ στις αναπτυγμένες χώρες το ποσοστό υπερβαίνει το 75% (Σιδηρόπουλος 2015 222). Ο αριθμός των αστικών περιοχών ξεπέρασε εκείνη του αγροτικού πληθυσμού και οι προβολές δείχνουν ότι γύρω στο 2050 περισσότερο από τα δύο τρίτα του πληθυσμού της γης θα ζει σε πόλεις (UN-Habitat 2008-9).

Τον 9ο όμως αιώνα όταν ο πληθυσμός του κόσμου δεν ξεπερνούσε σε σύνολο τα 250 εκατομμύρια (2015: 7,3 τρις, ΟΗΕ), ελάχιστες είναι αυτές που έφταναν το 1 εκατομμύριο όπως η Τσανγκ-αν, Ξιάν σήμερα, η πρωτεύουσα της Δυναστείας Τάνγκ και η Βαγδάτη, και μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν η πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας των Χμέρ, το Ανκόρ

Εικ.1 Γεωγραφική Θέση Καμπότζη Ανκόρ

2. Η γεωγραφική θέση

Η Μαχεντραπαρβάτα είναι ένα δασώδες οροπέδιο βόρειο-ανατολικά της περιοχής όπου θα οικοδομηθεί αργότερα πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Χμέρ το Ανκόρ), στις πλαγιές του όρους Πνόμ Κούλεν (σήμερα στην επαρχία Σιέμ Ρίπ στην Καμπότζη), 40 χιλιόμετρα βόρεια του γνωστού συμπλέγματος των ναών του Ανκόρ Βάτ (Εικ. 1). Η περιοχή στην οποία

βρίσκονταν παλαιότερα η αυτοκρατορία των Χμέρ με σύγχρονους ορους φαίνεται να καταλαμβάνει χωρικά τον χώρο της λεγόμενης Ινδοκίνας. Ο όρος Ινδοκίνα, είναι μία «κατασκευή» από τις γαλλικές αποικιακές αρχές του Βιετνάμ, για την περιοχή, η οποία αποτέλεσε ομοσπονδία γαλλικών αποικιών και προτεκτοράτων. Η Γαλλία είναι παρούσα στην περιοχή μεταξύ των ετών 1884-1954, η οποία αποσύρεται από τη νοτιοανατολική Ασία μετά την ήττα της στον Πόλεμο της Ινδοκίνας (1946-1954). Εξ αιτίας αυτής της σχέσης Ινδοκίνα συναντάται κυρίως ως Γαλλική Ινδοκίνα. Τα σύνορα που επέβαλε η Γαλλία ως αποικιοκρατική δύναμη της περιοχής, περιλάμβαναν τις περιοχές που αντιστοιχούν στα σημερινά κράτη της Καμπότζης, του Λάος και του Βιετνάμ ενώ σε ευρύτερη κλίμακα ο όρος Ινδοκίνα, περιλάμβανε επίσης τις Μαλαισία, Μιανμάρ, Σιγκαπούρη και Ταϊλάνδη.

Το όνομα Ινδοκίνα αποτελεί συνδυασμό των λέξεων Κίνα και Ινδία παρ' ότι οι κάτοικοι δεν είναι ούτε Ινδοί ούτε Κινέζοι και η εν λόγω περιοχή εκτείνεται ανατολικά της Ινδίας και νότια της Κίνας. Τα μέρη αυτής ομοσπονδιακής αποικίας δεν ήταν ομογενή, αντιθέτως είχαν μεγάλες πολιτισμικές διαφορές καθώς επίσης και τα γεωγραφικά και φυλετικά στοιχεία των επιμέρους λαών. Σε επίπεδο πολιτισμού βέβαια, όλοι οι λαοί της ΝΑ Ασίας έχουν δεχθεί επιδράσεις σε διάφορους βαθμούς από τον κινεζικό και τον ινδικό πολιτισμό μέσα στον χρόνο. Η Καμπότζη και το Λάος έχουν επηρεασθεί κυρίως από τους Ινδούς και λιγότερο από τους Κινέζους. Αντίστροφα ο βιετναμέζικος πολιτισμός έχει δεχθεί την επίδραση κυρίως των Κινέζων και λιγότερο των Ινδών. Ο βιετναμέζικος πολιτισμός έχει δεχθεί την επίδραση κυρίως των Κινέζων και λιγότερο των Ινδών.

3. Μία γη, σοβαρά τραυματισμένη από σειρά επάλληλων σφοδρών πολεμικών συγκρούσεων

Στη σύγχρονη εποχή η περιοχή μαστιζείται από πολεμικές συρράξεις μικρότερης ή μεγαλύτερης κλίμακας που πλησιάζουν τις δύο εκατονταετίες. Οι Γάλλοι στην αρχή, οι Αμερικανοί στη συνέχεια και τέλος οι εμφύλιες συγκρούσεις. Μέσα σ' αυτό το κοινωνικο-πολιτισμικό παζλ, το 1945, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τον οποίο η Ινδοκίνα είχε καταληφθεί από την Ιαπωνία, ιδρύθηκε ένα πρώτο κρατικό μόρφωμα, η Δημοκρατία του Βιετνάμ (με πρωτοβουλία του Κομμουνιστικού κόμματος της Ινδοκίνας). Η Γαλλία, η οποία αρχικά συμφώνησε, υπαναχώρησε και αυτό ήταν η αιτία έναρξης του πολέμου της Ινδοκίνας που τελείωσε με την απελευθέρωση (1954), των ανωτέρω χωρών από την γαλλική αποικιακή αυτοκρατορία, και είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία δύο νέων αντίπαλων κρατών, το Βόρειο και το Νότιο Βιετνάμ.

Ο διαχωρισμός αυτός αμφισβητήθηκε σημαίνοντας την έναρξη, στην αρχή, μιας ένοπλης μικρής διαμάχης. Αυτό φάνηκε να είναι το πλαίσιο μιας διένεξης τοπικών συμφερόντων, όμως τα κίνητρα ήταν ευρύτερα, γεωπολιτικά και αφορούσαν τη σύγκρουση μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου, και τα οποία οδήγησαν στην γενικευμένη σύρραξη, τον πόλεμο του Βιετνάμ. Οι Ηνωμένες Πολιτείες υποστήριζαν το τότε Νότιο Βιετνάμ, και η Σοβιετική Ένωση και η σύμμαχός της, η Κίνα, στήριζαν το Βόρειο. Για τέσσερα χρόνια, 1955-1959, οι Ηνωμένες Πολιτείες από τη μία πλευρά, η ΕΣΣΔ και η Κίνα, από την άλλη, παρείχαν πάσης φύσεως υποστήριξη, γεγονός που οδήγησε το 1959, στο πραγματικό ξεκίνημα του πολέμου του Βιετνάμ. Οι έρευνες για τον πόλεμο 1954-1975 εκτιμούν τα θύματα του πολέμου μεταξύ 1,5 και 3,6 εκατομμύρια ανθρώπους. Η εκτίμηση αφορά πολίτες και στρατιώτες στο Βόρειο και Νότιο Βιετνάμ, το Λάος και την Καμπότζη (Hirschman 1995, Kiernan κ.α 2006, Rummel 2014).

Η δεύτερη σύρραξη του 1955 στην περιοχή, εμπλέκει μια σειρά πολύ περισσότερων εθνών από ότι το όνομα μαρτυρά (πόλεμος του Βιετνάμ), δίδοντας σχεδόν παγκόσμιο χαρακτήρα. Οι σύμμαχοι του Νότιου Βιετνάμ οι Αμερικανοί, οι Αυστραλοί, οι Νεοζηλανδοί και η πλειονότητα των τοπικών ασιατικών εθνών (Ταϊλάνδη, Ταϊβάν, Φιλιππίνες, Νότια Κορέα), ενώ με τους συμμάχους των Βορειοβιετναμέζων αναμείχθηκαν, Σοβιετικοί, Κινέζοι και Βορειοκορεάτες. Παρά λοιπόν την κοινή εντύπωση ότι ο πόλεμος του Βιετνάμ αφορούσε αποκλειστικά το ίδιο το Βιετνάμ, ο πόλεμος επεκτάθηκε άμεσα στο Λάος και την Καμπότζη, και οι συνέπειες σ'αυτές τις χώρες υπήρξαν δραματικές. Καθώς Αμερικανοί και Νοτιοβιετναμέζοι επιχειρούσαν από και προς το έδαφος της Καμπότζη, αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η χώρα να πληγεί με περισσότερο από το 350% των βομβών που έπεσαν στην Ιαπωνία κατά τον Β' Παγκόσμιο! Παρόμοιες συνέπειες είχε ο πόλεμος και για το Λάος.

Εικ 2. Λατρευτικό σύμπλεγμα Ανγκόρ Βατ
Κεντρικό συγκρότημα

Πέραν των συγκρούσεων σ'ολη την χερσόνησο, ένας εσωτερικός επίσης πόλεμος λαμβάνει χώρα στην ίδια την Καμπότζη που συνδέεται με τους Ερυθρούς Χμέρ, μία ριζοσπαστική αριστερή πολιτικο-στρατιωτική κίνηση που πρωτοεμφανίζεται το 1951. Αυτή μετά από χρόνια εμφύλιο πόλεμο πήρε την εξουσία και διοίκησε την Καμπότζη από το 1975 ως το 1979. Όταν το 1979 οι Βιετναμέζοι εισέβαλαν στην χώρα και τους εκδίωξαν από την εξουσία, είχαν αφήσει πίσω τους περίπου 1,7 εκατομμύριο θύματα (περισσότερο από το 20% του πληθυσμού). Να σημειωθεί ότι οι Ερυθροί Χμέρ συνέχισαν να διεκδικούν την εξουσία, με ανταρτοπόλεμο μέχρι το 1990. Με την αποχώρηση των Βιετναμέζικων δυνάμεων το 1989 και την αποστολή δύναμης του ΟΗΕ άρχισε σιγά σιγά να οικοδομείται η σύγχρονη Καμπότζη, οπότε και η σταδιακή ανάνηψη της χώρας σε όλα τα επίπεδα, ένα εκ των οποίων και η ιστορία της όπου και η αυτοκρατορία των Χμέρ, η πόλη του Ανκόρ (Μαχετραπαρβάτα αρχικά), (Εικ. 2), και φυσικά το Ανκόρ Βατ το οποίο είναι το σημείο εκκίνησης της παρούσας μελέτης.

4. Φύση, πολιτικές αλλαγές και νάρκες

Όπως μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό αυτή η παρατεταμένη χρονική περίοδος εκτάκτου ανάγκης, που επέβαλλαν οι διαδοχικοί πόλεμοι, επηρέασαν βαθιά την Ινδοκίνα. Η επιτακτική εστίαση στα περί του πολέμου απομάκρυνε τα του πολιτισμού, η περιοχή αποξενώθηκε. Ένα περιβάλλον πολέμου δεν είναι ο κατάλληλος χώρος για να αναζητήσουν οι αυτόχθονες την πολιτισμική τους κληρονομία αλλά ούτε και οι ειδικοί του πολιτισμού και οι επιστήμονες. Η επιστροφή σε ένα μη εξανθρωπισμένο πλέον περιβάλλον, οργανωμένο και σχεδιασμένο από τον άνθρωπο, εξ αιτίας της ανεξέλεγκτης φυσικής ανάπτυξης είχε καθοριστική επίδραση στην περιοχή.

Συνακόλουθο των παραπάνω συνθηκών ήταν γιγάντωση της τροπικής χλωρίδας που πήρε το πάνω χέρι στα μνημεία. Ο Χέρτζοκ συγγραφέας συνεργάτης του φιλόσοφου Μπερνάρ Ανρί Λεβί σε ένα άρθρο με τον τίτλο «Ναοί του Ανκόρ: ένας καλός λόγος για να μισήσετε την φύση», (Hertzog 2010), αποδεχόμενος την επικράτηση του φυσικού επί του ανθρώπινου περιβάλλοντος, καταλήγει σχεδόν μοιρολατρικά, ότι τελικά παραμένει μόνον η μνήμη, η καλύτερη προστασία της ανθρώπινης κληρονομιάς. Η φύση στο Ανκόρ, «έθαψε» κυριολεκτικά την περιοχή αφήνοντας ένα ελάχιστο ποσοστό των έργου του ανθρώπου, σε κοινή θέα. Η αδηφάγος φύση βέβαια δεν κάλυψε απλά και μόνο το σύνολο της περιοχής αλλά και μεμονωμένα τα ίδια τα μνημεία. Η γιγάντωσή της ήταν τέτοια που πολύ συχνά οι ρίζες σαν πλοκάμια υπερμεγέθων μαλακίων, περιέσφιζαν θανάσιμα τα κτίρια και εν τέλει τα συνέθλιψαν μεταβάλλοντας σε σωρούς από πέτρες (Hertzog 2010), (Εικ. 3). Στον ίδιο χρόνο όμως η φύση αποτέλεσε και την δεξαμενή διαφύλαξης των αρχαιολογικών θησαυρών, αυτής της εξαιρετικής σημασίας για τη μελέτη του πολιτισμού των Χμέρ (UNESCO 1992).

Εχθρός του Ανκόρ, δεν ήταν μόνο η φύση, αλλά και το "έτος μηδέν" των Ερυθρών Χμέρ, που επιβλήθηκε από το 1975 έως το 1979. Στην πολιτική ιστορία η συγκεκριμένη έννοια, αναφέρεται στην εφαρμογή και υλοποίηση των ριζοσπαστικών επαναστατικών ιδεών στην διάρκεια της Γαλλικής επανάστασης. Η ιδέα είναι ότι όλος ο πολιτισμός και οι παραδόσεις της κοινωνίας πρέπει να καταστραφούν και η νέα κουλτούρα πρέπει να τις αντικαταστήσει, ξεκινώντας από το μηδέν. Στο όνομα αυτής της αρχής το καθεστώς των Ερυθρών Χμέρ με τη σειρά του, κατέστρεψε συστηματικά αντικείμενα που ήταν ιερά τόσο για τους Βουδιστές αλλά και για την πολιτισμική κληρονομιά του λαού, για αιώνες (Sarah 2012).

Τελευταίος αλλά όχι ο υποδεέστερος παράγοντας υπήρξαν οι νάρκες, ήταν αυτός που ολοκλήρωσε το έργο της «απο-ανθρωποποίησης». Ο πόλεμος έσπειρε χιλιάδες νάρκες στην Μαχεντραπαρβάτα, όπως παντού. Οι σύγχρονοι πόλεμοι, αφήνουν πίσω τους μία τραγική κληρονομιά, τα ναρκοπέδια. Ξεχασμένα, ναρκοπέδια πλαισιώναν την οργιώδη τροπική βλάστηση της ζούγκλας της Καμπότζης. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι βασικοί συντελεστές της σημερινής ξανα-ανακαλύψης της Μαχεντραπαρβάτα, ξεκίνησαν να ερευνούν την περιοχή με μοτοποδήλατα, από τον φόβο των ξεχασμένων ναρκών.

5. Ο από μηχανής θεός: LIDAR

Ο πόλεμος υπήρξε στον ίδιο χρόνο και η ευκαιρία να γίνει εκ νέου γνωστή η ύπαρξη της Μαχεντραπαρβάτα διά μέσου κυρίως του εξαιρετικού μνημειακού συγκροτήματος του Ανκόρ Βατ. Με το τέλος της μακράς περιόδου των πολέμων, άρχισε στη αρχή ένα διστακτικό ενδιαφέρον για την περιοχή που για να μετατραπεί σε συστηματική αναζήτηση χρειαζόνταν ένας από μηχανής θεός.

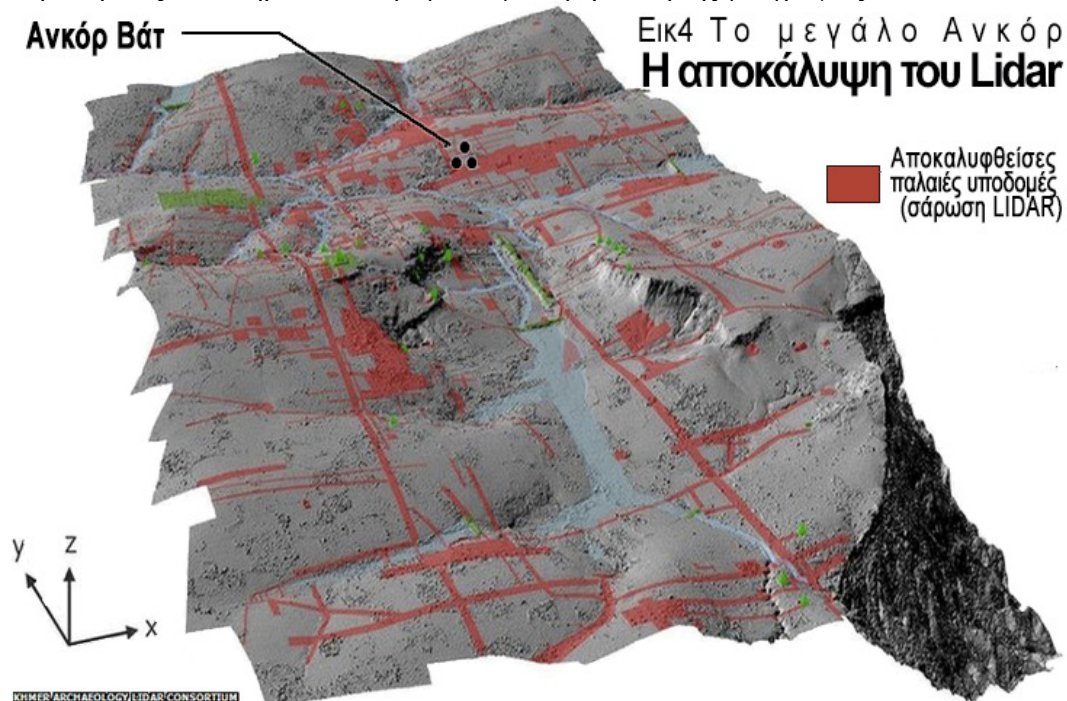
Πρόσφατα δημοσιεύτηκε ότι η τεχνολογία LIDAR ήταν η αιτία να έρθει στο φως η χαμένη πόλη της Μαχεντραπαρβάτα (Mahendraparvata = Όρος του μεγάλου Ίντρα, Ίντρα [Indra]= ο πατέρας των θεών της αρχαίας Ινδίας). Τι σημαίνει το όνομα LIDAR; Το LIDAR είναι κάτι σαν το RADAR. Τα δύο ονόματα έχουν στενή σχέση μεταξύ τους. Το RADAR είναι ευρέως γνωστό και ταυτισμένο με μία σειρά υπηρεσίες όπως ο έλεγχος της ταχύτητα από την τροχαία, τα συστήματα καθοδήγησης των έξυπνων όπλων, την παρακολούθηση της μετεωρολογικής δραστηριότητας κλπ. Η λέξη RADAR είναι ένα αρκτικόλεξο της αγγλικής πρότασης: Ανίχνευση με Ηλεκτρομαγνητικά Κύματα και Μέτρηση Αποστάσεως του (RADio Detection And Ranging). Μία δεκαετία αργότερα από την ανάπτυξη του RADAR (1960), έκανε την εμφάνισή της μία παρεμφερής τεχνική το LIDAR (LIght Detection And Ranging). LIDAR και RADAR χρησιμοποιούν ίδια προσέγγιση και τεχνικές για τον εντοπισμό της θέσης και της κίνησης αντικειμένων. Οι διαφορές μεταξύ τους αφορούν για το πώς κάθε μία τεχνολογία λειτουργεί και που εφαρμόζεται. Και οι δύο τεχνολογίες χρησιμοποιούν την ενέργεια που ανακλάται από τα αντικείμενα για να καθοριστεί το σχήμα τους. Αυτό όμως που διαφοροποιεί κυρίως τα δύο είδη είναι ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιεί την ενέργεια το καθένα. Και στα δύο, μια μετάδοση ενέργειας αποστέλλεται από μια πηγή σαν σήμα. Όταν το σήμα χτυπά ένα αντικείμενο, αυτό αντανακλά μέρος της ενέργειας. Αυτή η ανακλώμενη ενέργεια, επιστρέφει στη αρχική πηγή και χρησιμοποιείται για να καθορίσει την απόσταση, το μέγεθος και όποια άλλα χαρακτηριστικά του αντικειμένου. Η χρήση της ενέργειας και

RADAR είναι διαφορετική ως προς το μέγεθος αλλά και ως προς τη φύση. Το RADAR, στέλνει παλμούς ενέργειας αρκετά μεγάλου μήκους κύματος, χρησιμοποιώντας ραδιοκύματα, ενώ το LIDAR, χρησιμοποιεί ενέργεια με μικρότερα μήκη κύματος. Ποια είναι αυτή η ενέργεια; Το φως. Υπολογίζοντας την διάρκεια και την ταχύτητα μπορεί να υπολογιστεί η ακριβής απόσταση από το σημείο παρατήρησης και στον ίδιο χρόνο μπορεί να σχηματιστεί η τρισδιάστατη τοπογραφία των επιφανειών με μεγάλη ακρίβεια.

6. Γιατί όμως ήταν το φως του LIDAR και όχι τα ραδιοκύματα του RADAR που ανάκλυψαν την Μαγεντραπαρβάτα;

Το LIDAR εκπέμποντας κύματα φωτός μικρής συχνότητας, μπορεί να διαπερνά την βλάστηση αφήνοντας στα μάτια του ερευνητή μόνο αυτό που είναι απαραίτητο, το ανάγλυφο και τα οικοδομήματα. Η εν λόγω δυνατότητα του LIDAR, έδωσε τα στοιχεία ώστε να διαπιστωθεί (Evans κ.α. 1013), ότι το Ανκόρ υπήρξε αν όχι το μεγαλύτερο, σίγουρα ένα από τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα του κόσμου πριν από Βιομηχανική Επανάσταση, κάτι σαν τις σημερινές μεγαπόλεις, συγκεντρώνοντας το 0,1 % του παγκόσμιου πληθυσμού από το 1010 ως το 1220. Η ύπαρξη του αρχαίου αυτού αστικού δικτύου ήταν γνωστή αρχικά από επιγραφές. Γάλλοι αρχαιολόγοι που αρχικά εργάζονταν στην Καμπότζη, παρ' ότι το αναζήτησαν δεν μπόρεσαν να επιβεβαιώσουν την ύπαρξή του. Οι λόγοι ήταν η μεγάλη έκταση που αυτό εκτεινόταν γύρω από τα ευρήματα, η ελαττωμένη δυνατότητα πρόσβασης εξ αιτίας του ορεινού χαρακτήρα της περιοχής και τέλος της ύπαρξης ναρκών που είχαν εγκατασταθεί από τους Ερυθρούς Χμέρ. Μέσω των πρώτων αρχαιολογικών εργασιών έγινε κατανοητό ότι αποτελεί κάτι που είναι χωρίς προηγούμενο για τον προ-βιομηχανικό κόσμο. Όμως σημαντικά τμήματά του για μία συνολική και ολοκληρωμένη ανάγνωση, παρέμεναν αχαρτογράφητα.

Το LIDAR ήταν αυτό που έβαλε τέλος σ' αυτές τις πρώτες βασικές υποθέσεις. Μέσω της χρήσης του, έγινε εφικτή η πρώτη αναγκαία και ικανή συνθήκη για την μελέτη του γεωγραφικού χώρου, «η οριζόντια σάρωση». Αυτή η προσέγγιση δίνει την δυνατότητα σάρωσης του χώρου χωρίς να αφήνεται τίποτα εκτός ελέγχου με αποτέλεσμα την ανίχνευση τόσο των εστιών πυκνής δραστηριότητας, όσο και των κενών τα οποία αποτελούν απαραίτητο εξ ίσου σημαντικό παράγοντα για την μελέτη της γεωγραφίας.

Μετά από έναν αιώνα εξαντλητικών «αναποτελεσματικών» αρχαιολογικών ερευνών κατέστη εφικτή η συμπλήρωση δρόμου προς δρόμο, του χάρτη της χαμένης πόλης που Ανκόρ. Αλλά ακόμα παρέμεναν σημαντικά κενά. Το 2012 τελικά διεθνής ομάδα, με επικεφαλής τον Αυστραλό καθηγητή Ντάμιαν Έβανς διευθυντή του Κέντρου Έρευνας Ρόμπερ Κρίστου (Robert Christie Research Centre), στο Πανεπιστήμιό του Σίδνευ, κατέληξε

στην επιλογή της τεχνολογίας του LIDAR και κατάφερε να χαρτογραφήσει 370 τετραγωνικά χιλιόμετρα γύρω από Ανκόρ με πρωτοφανή λεπτομέρεια σε μία επιχείρηση που διήρκεσε λίγο λιγότερο από δύο μόνον εβδομάδες. Ένα πραγματικό κατόρθωμα δεδομένης της πυκνότητας της ζούγκλας και των ναρκών. Το μυστικό, εκτός των άλλων, γι' αυτή την πολύ ταχεία αποκάλυψη μιας τόσο μεγάλης περιοχής ήταν φυσικά η ιδιαιτερότητα της τεχνολογίας του LIDAR. Η συσκευή τοποθετήθηκε σε ένα ελικόπτερο. Ένα εκατομμύριο ακτίνες λέιζερ κάθε τέσσερα δευτερόλεπτα σάρωνε την επιφάνεια του εδάφους καταγράφοντας την παραμικρή διακύμανση της υψομετρίας του αναγλύφου αγνοώντας/διαπερνώντας την πυκνή ζούγκλα. Στην εμβληματική επιστημονική ανακοίνωση που προέκυψε (Evans κ.α. 1013), τονίζονται τα αποτελέσματα της σάρωσης, η οποία είναι η πρώτη του είδους της στην Ασία, αποκαλύπτοντας ότι εν τέλει, ένας πολύ μεγαλύτερος χώρος σχετίζεται το γνωστό σύμπλεγμα ναών του Ανκόρ (Εικ.4).

Δεν ήταν όμως το μόνο αποτέλεσμα χρήσης του LIDAR, ότι έκανε εφικτή την συμπλήρωση των κενών που αναδείκνυε το μέγεθος της χαμένης δραστηριότητας στην περιοχή, *Μαχεντραπαρβάτα*. Πέρα λοιπόν από τα του δομημένου περιβάλλοντος που αποκαλύφθηκαν, αποκαλύφθηκαν και οι ανθρωπογενείς αλλαγές στο τοπίο, και μάλιστα σε τεράστια κλίμακα. Τίποτα στην επιφάνεια του δάσους μετά από την σάρωση, δεν φαίνονταν να είναι τυχαίο. Ενώ ένα μεγάλο μέρος της πόλης ήταν θαμμένο κάτω από το έδαφος, αυτό άφηνε σαφές αποτύπωμα στην επιφάνεια του εδάφους με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο. Όλες οι κινήσεις, οι δραστηριότητες των ανθρώπων πριν από εκατοντάδες χρόνια, φαίνονταν να παραμένουν χαραγμένες στο έδαφος. Ασήμαντες λακκούβες και σαμαράκια πήραν άλλη διάσταση μέσα από εικόνες LiDAR, αναδεικνύοντας χαμένα αστικά ίχνη που σχετίζονταν με το Ανκόρ Βάτ (Fletcher κ.α. 2008).

7. Η πραγματική ημερομηνία της σημερινής ανακάλυψης της περιοχής

Η ιστορία της ξανα-ανακάλυψης της πρωτεύουσας της Αυτοκρατορίας των Χμέρ, δεν άρχισε με το LIDAR. Στα μέσα του 19ου αιώνα εν μέσω γεωγραφικών ανακαλύψεων, των μεγάλων αρχαιολογικών αποστολών, γέννησης των εθνικών γεωγραφικών εταιρειών, ένας νέος Γάλλος φιλόλογος καθηγητής, ο Ανρί Μουώ (Henri Mouhot), ο οποίος αφού ταξίδεψε στην Ευρώπη χρησιμοποιώντας μια νέα τότε τέχνη, την νταγκεροτυπία (ο άμεσος πρόγονος της φωτογραφίας, που αναπτύχθηκε από τον Louis Daguerre εξ ου και το όνομα), αφοσιώθηκε στη μελέτη των Φυσικών Επιστημών, και το 1856 παντρεύτηκε μία απόγονο ενός Σκοτσέζου εξερευνητή, του Μάνγκο Πάρκ (Mungo Park). Επηρεασμένος από το βιβλίο "Το Βασίλειο και οι άνθρωποι του Σιάμ» (Bowring James 1857), αποφάσισε να ταξιδέψει στην Ινδοκίνα με στόχο τη συλλογή νέων ζωολογικών δειγμάτων. Αφού απέτυχε να χρηματοδοτήσει την αποστολή του από το γαλλικό κράτος, στράφηκε στην Βασιλική Γεωγραφική Εταιρεία και την Ζωολογική Εταιρεία του Λονδίνου η οποίες του προσέφεραν υποστήριξη. Το 1858, ο Μουώ, αποπλέει από το Λονδίνο και για τα επόμενα τρία χρόνια ταξιδεύει ανακαλύπτοντας εξωτικά έντομα πολλά από αυτά φέρουν το όνομά του. Δυστυχώς για τον ίδιο, η ιστορία θα θυμάται όχι την εντομολογική του έρευνα αλλά διότι έφερε στο το συγκρότημα του Ανκόρ Βάτ.

Το 1860, στο τέλος του 2ου ταξιδιού του, έφτασε στο Ανκόρ. Μία περιοχή που τα ευρήματα έδειχναν να ξεπερνά τα 400 τετραγωνικά χιλιόμετρα, και περιείχε πολλές τοποθεσίες με αρχαίες αναβαθμίδες, δεξαμενές, πόλεις περιτριγυρισμένες από νερά, παλάτια και ναούς, το πιο σημαντικό από τα οποία ήταν το Ανκόρ Βάτ. Ο Μουώ ως συνεπής εξερευνητής κατέγραψε για την περιοχή, τριών εβδομάδων λεπτομερείς παρατηρήσεις στα ταξιδιωτικά του ημερολόγια. Οι σημειώσεις και τα σχέδια που αφορούσαν τις ανακαλύψεις του, ενσωματώθηκαν αργότερα σε ένα έργο με το όνομα «Ταξίδι στα βασίλεια του Σιάμ, της Καμπότζης και του Λάος» που εκδόθηκε μετά το θάνατό του (Mouho 1868). Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι παρά την εξαιρετική εντύπωση που προκάλεσε στον ίδιο τον Μουώ το Ανκόρ και τα γραφόμενά του στον υπόλοιπο κόσμο, αυτό που μπόρεσε να δει, ήταν μόνο οι μεγάλοι ναοί από πέτρα, και μάλιστα πολλοί από αυτούς ήταν σε κατάσταση κατάρρευσης με λιγοστούς μοναχούς και χωρικούς. Την τεράστια μητρόπολη που κάποτε περιέβαλλε τους ναούς, την είχε καταβροχθίσει ζούγκλα.

Πολλά χρόνια αργότερα, το 1979, ένας πανεπιστημιακός αντιλήφθηκε πρώτος και εισήγαγε ένα νέο καίριο ποιοτικό στοιχείο, για το Ανκόρ, το τεραστίων διαστάσεων υδραυλικό σύστημα διαχείρισης, χαρακτηρίζοντάς τη ως «υδραυλική πόλη». Ο ερευνητής

είναι ο Μπερνάρ-Φιλίπ Γκρολιέ (Bernard-Philippe Groslier), αρχαιολόγος της Γαλλικής Σχολής Ασιατικών Σπουδών (EFEO). Δυστυχώς, ο Γκρολιέ δεν μπόρεσε να συνεχίσει την ερευνά του λόγω του εμφυλίου πολέμου της Καμπότζης. Μία δεκαετία μετά, το 1992 ένας άλλος αρχαιολόγος ο Κριστόφ Ποτιέρ (Christophe Pottier) της EFEO, που του ανατέθηκε το έργο να αποκαταστήσει τους κατεστραμμένους και ληηλατημένους ναούς, άρχισε να επικεντρώνει την προσοχή του και να δίνει προτεραιότητα στην έρευνα εκτός των τειχών του συγκροτήματος του Ανκόρ Βάτ. Περιήλθε το μισό του συνόλου της περιοχής του Ανκόρ, άλλοτε με πεζοπορία και άλλοτε με μοτοποδήλατο, χαρτογραφώντας την περιοχή, ναούς, δεξαμενές, φράγματα... Στο τέλος, ο Εβανς μία ακόμα δεκαετία μετά, με τη βοήθεια του LIDAR, θα ανακοινώσει τα γνωστά αποτελέσματα.

8. Η ταυτότητα του Ανκόρ Βατ

Το, Ανκόρ Βάτ το οποίο ήταν αυτό λόγω μνημειακού μεγέθους αυτό κυρίως που αναδύονταν μέσα στην τροπική ζούγκλα και από το οποίο βασικά όλα ξεκίνησαν, ήταν θρησκευτικό συγκρότημα στην περιοχή της παλαιάς πρωτεύουσας Μαχεντραπαρβάτα, της αυτοκρατορίας των Χμέρ. Οικοδομήθηκε περί το 1150, από τον Σουριαβαρμάν ΙΙ, έναν από τους σημαντικότερους βασιλείς των Χμέρ και αποτελεί κατά τα φαινόμενα το μεγαλύτερο λατρευτικό συγκρότημα στον κόσμο. Περί τα τέλη του 12ου αιώνα, κατά την μέγιστη ακμή του, το Ανκόρ Βάτ ήταν μικρό μέρος μιας πολυπληθούς μητρόπολης που εκτεινόταν σε 1.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα, το Ανκόρ. Οι πληροφορίες που διαθέτουμε για την πόλη του Ανκόρ προέρχονται αποκλειστικά από τις επιγραφές που κοσμούν το μνημείο. Η Επιγραφική είναι αρχαιογνωστική επιστήμη που μελετά τις κάθε είδους επιγραφές γραμμένες σε λίθο. Μαζί με τη Νομισματική αποτελούν τις άμεσες πηγές για την τεκμηρίωση και γνώση της Ιστορίας. Αποτελεί κύριο εργαλείο της αρχαιολογίας, και είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ιστορία των αρχαίων χρόνων, όπου το σώμα των επιγραφών είναι πολύ μεγαλύτερο σε σχέση με τις γραπτές. Για το Ανκόρ οι επιγραφές αποτελούν την μοναδική πηγή και από τις οποίες μαθαίνουμε ότι ανήκει στην αυτοκρατορία των Χμέρ. Αυτή ιδρύθηκε στις αρχές του 9ου αιώνα από τον βασιλιά, Τζαγιαβαρμάν ΙΙ, η αρχική της θέση ήταν στην Μαχεντραπαρβάτα (μετά το 802 μΧ).

Το συγκρότημα του Ανκόρ Βάτ που αποτελεί μέρος της πόλης του Ανκόρ, στο οποίο εισέρχεται κάποιος από μια προβλήτα και έχει μορφή νησίδας, 1.500 X 1.300 μέτρων (1.9 km²), περιτριγυρισμένη από τάφρο πλάτους 200 μέτρων. Είναι μια ορθογώνια κατασκευή επάλληλων αυλών που περικλείονται η μία μέσα στην άλλη, όπου δεσπόζουν τέσσερις πύλες αυστηρά προσανατολισμένες. Το μνημείο αυτό καθεαυτό καλύπτει έναν χώρο 220 X 180 μέτρα (21.600 m²), περιτριγυρισμένο από διαδρόμους με ανάγλυφα ιστορικού και θρησκευτικού περιεχομένου. Στις γωνίες υψώνονται πύργοι και στους άξονες ανοίγονται πύλες με θεότητες που χορεύουν. Στο εσωτερικό μια δεύτερη στεγασμένη περίφραξη με κίονες (120 X 100 m), περιβάλλει την κεντρική συμπαγή κατασκευή 40 X 40 m. (1.600 m²), η οποία δεσπόζει σε όλο το συγκρότημα με τους 5 πύργους από το ύψος των 40 m.

Το εντυπωσιακό χαρακτηριστικό που αποτέλεσε και το σήμα κατατεθέν της αυτοκρατορίας των Χμέρ, στην οποία το Ανκόρ έπαιξε κεντρικό ρόλο, ήταν η μεγάλη κλίμακας χρήσης υδραυλικής μηχανικής. Μέχρι τη στιγμή που η βασιλική πρωτεύουσα μεταφέρθηκε νότια προς Ανκόρ γύρω στο τέλος του 9ου αιώνα, οι μηχανικοί Χμέρ είχαν καταφέρει να αποταμιεύσουν και να διανέμουν τις τεράστιες ποσότητες του «πολύτιμου» νερού των μουσώνων, χρησιμοποιώντας ένα πολύπλοκο εγγειοβελτιωτικό δίκτυο από τεράστια κανάλια και ταμιευτήρες νερού. Η αξιοποίηση των μουσώνων εκτός της ασφάλειας σε επίπεδο επισιτισμού του λαού είχε και ένα άλλο αποτέλεσμα τον εξαιρετικό πλουτισμό της άρχουσας τάξης. Αυτός ο πλούτος, χρησίμευσε «κυρίως» στην οικοδόμηση των περίφημων ναών στη πόλη του Ανκόρ. Ο χρυσός που κοσμήι για παράδειγμα στον ναό του Πρί Κάν (Preah Khan), σε επικαιροποιημένη αξία ξεπερνούσε τα 3,3 δισεκατομμύρια δολάρια.

Το Ανκόρ αποτελεί ένας από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Νοτιοανατολικής Ασίας. Η τέχνη των Χμέρ, όπως αυτή αναπτύχθηκε στο Ανκόρ άσκησε βαθιά επιρροή σε ένα μεγάλο μέρος αυτής της περιοχής. Η αρχιτεκτονική των Χμέρ οφείλει τις ρίζες της σε μεγάλο βαθμό στον ινδικό πολιτισμό, από τον οποίο όμως χειραφετείται αναπτύσσοντας την δικιά της ταυτότητα, μία μίξη νέων αυθεντικών στοιχείων και δανείων

από την παράδοση γειτονικών πολιτισμών, με αποτέλεσμα μία νέα πρωτότυπη καλλιτεχνική δημιουργία σε επίπεδο τέχνης και αρχιτεκτονικής.

Στην αρχή του ένατου αιώνα, τα κράτη, που κάλυπταν ολόκληρη την επικράτεια της σημερινής Καμπότζης ενώθηκαν από τον βασιλιά Τζαγιαβαρμάν ΙΙ, και ο οποίος έθεσε τα θεμέλια της αυτοκρατορίας των Χμέρ, που με αυτό τον τρόπο κατέστη ηγέτιδα δύναμη στη Νοτιοανατολική Ασία για σχεδόν πέντε αιώνες. Μία από τις περιοχές της αυτοκρατορίας που βρίσκονταν στο κέντρο της σημερινής Καμπότζης, βόρεια της Μεγάλης Λίμνης (Tonle Sap), μισό αιώνα αργότερα ο γιος του Τζαγιαβαρμάν, ο Γιασουβαρμάν (Yashovarman), ίδρυσε την πόλη Γιασονταπούρα (Yashodapura), η οποία πήρε στη συνέχεια το όνομα Ανκόρ (από τα σανσκριτικά "nagara" = πρωτεύουσα), και έγινε από τότε ίσως η σημαντικότερη πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας των Χμέρ μέχρι το δέκατο πέμπτο αιώνα από τις διάφορες που επιλέχθηκαν και έπαιζαν αυτό ρόλο μέσα στο χρόνο.

Η δομή της πρώτης πόλης που κτίστηκε γύρω στο 880, ακολούθησε το κλασικό σχήμα των πόλεων Χμέρ. Οι πόλεις αυτές περιβάλλονταν από οχυρωματικό τείχος συνοδευόμενο στο μήκος του από τάφρο, και διέθεταν "κρατικό ναό" στο κέντρο, κατασκευασμένο από πλίνθους και πέτρα και παλάτι από ξύλο. Οι ιδιωτικές κατοικίες εντός αλλά και εκτός των οχυρώσεων ήταν κατασκευασμένες αποκλειστικά από ξύλο. Ένα άλλο βασικό στοιχείο της πρωτεύουσας Χμέρ, η μεγάλη δεξαμενή νερού, κτίζεται την ίδια περίοδο. Στη δεύτερη πρωτεύουσα του Ανκόρ, που χτίστηκε περί το 960 οι διάδοχοι στην εξουσία, δεν σταματούν να οικοδομούν τους δικούς τους ναούς και βασιλικά παλάτια και οχυρώσεις που τα πλαισιώνουν. Αυτή η δραστηριότητα συνεχίστηκε με τους ίδιους ρυθμούς μέχρι το 1113 όταν έρχεται στην εξουσία το Σουργιαβαρμάν ΙΙ (Suryavarman II) οπότε αρχίζει η τελευταία σημαντική οικοδομική φάση για την περιοχή.

Αυτός είναι ο κατασκευαστής του πιο σημαντικότερου μνημείου των Χμέρ, το Ανκόρ Βάτ, αφιερωμένο στον Βισνού. Τον θάνατο του Σουργιαβαρμάν ΙΙ (Suryavarman II) το 1150, ακολούθησε μια περίοδο εσωτερικών αλλά και εξωτερικών συγκρούσεων που είχε σαν αποτέλεσμα την άλωση του Ανκόρ από τους Τσάμπα (Cham) το 1177. Η κατάσταση αποκαταστάθηκε από Τζαγιαβαρμάν VII (Jayavarman VII), ο οποίος προς τιμή των στρατιωτικών επιτυχιών του, έκτος του ότι ίδρυσε μία νέα πρωτεύουσα, στο Ανκόρ Θόρν, ξεκίνησε μια νέα χωρίς προηγούμενο οικοδομική εκστρατεία.

9. Τι κρύβεται πίσω από την εικόνα της μεγάλης πόλης;

Παράλληλα με την σημαντική οικοδόμηση των περιλαμβρων Κρατικών ναών και παλατιών θα πρέπει να μην λησμονείται ένα σημαντικό γεγονός στο οποίο όφειλαν την ύπαρξή τους οι περιλαμβροι ναοί. Αυτή ήταν η σύλληψη, η κατασκευή και λειτουργία του

συστήματος διαχείρισης των υδάτινων πόρων της της περιοχής που υποστηρίζονταν από μεγάλες δεξαμενές και οι οποίες ήταν εν τέλει αυτές που επέτρεψαν την ανάπτυξη της οικονομικής ευημερίας των διαδοχικών πρωτευουσών των Χμέρ.

Το Ανκόρ Βάτ είναι μία από τις αρχαίες “υδραυλικές πόλεις”, ένα αστικό συγκρότημα που κατάφερε να αναπτύξει ένα εξαιρετικά παραγωγικό σύστημα άρδευσης προσαρμοσμένο στις φυσικές συνθήκες της περιοχής (Molyvann 2003) (Εικ.5).

Κατασκευάστηκε ένας μεγάλος ταμιευτήρας νερού, για να εξασφαλιστεί η βέλτιστη αποταμίευση νερού για την καλλιέργεια του ρυζιού. Με τη βοήθεια της βαρύτητας, ο ταμιευτήρας συνέλεγε τις μέγιστες ποσότητες νερού από μία μεγάλη γεωγραφική έκταση, με στόχο την δημιουργία μόνιμων ορυζώνων. Κατά τις περιόδους των μουσώνων, ο ταμιευτήρας γέμιζε με νερό, επιτρέποντας την καλλιέργεια ρυζιού κατά την ξηρή περίοδο. Ακόμη και αν η εποχή των μουσώνων παρείχε λίγη βροχή, ο σχεδιασμός του ταμιευτήρα επέτρεπε στα χωράφια ρυζιού να γεμίζουν με νερό όταν χρειάζονταν, χρησιμοποιώντας μια μηχανική διαδικασία για την υπέρβαση τυχόν απρόβλεπτων ελλείψεων ύδρευσης. Το υδραυλικό σύστημα ήταν ένα πραγματικό εργοστάσιο ρυζιού που παρήγαγε τρεις σοδειές κάθε έτος.

Εντυπωσιάζει το έργο των των μηχανικών του Ανκόρ όταν γίνεται αντιληπτό ότι στην κυριολεξία το σύνολο της περιοχής του Ανκόρ, ήταν τεχνητό. Τα εκατοντάδες χιλιόμετρα καναλιών και αναχωμάτων στηρίζονταν στις λεπτές διαφορές της φυσικής κλίσης του εδάφους για να εκτρέπουν το νερό από τους ποταμούς προς τα φράγματα. Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες των μουσώνων, τα κανάλια υπερχείλισης περισυνέλεξαν την περίσσεια νερού. Μετά την εξασθένηση των βροχών, τον Οκτώβριο-Νοέμβριο, αρδευτικά κανάλια διένειμαν τα αποθέματα του νερού. Τα φράγματα βοηθούσαν συμπληρωματικά την αναπλήρωση της υγρασίας του εδάφους, αφήνοντας το νερό να ενυδατώσει επαρκώς το έδαφος. Στα γύρω χωράφια, η εξάτμιση των υδάτων σχημάτιζε υπόγεια ύδατα για την τροφοδοσία των καλλιεργειών (UNSW 2007).

Η υδραυλική όμως διαχείριση ως διαχείριση ενός πόρου ζωτικής σημασίας όπως το νερό, υπήρξε αντικείμενο ευρύτερου προβληματισμού (Witfogel 1957). Στην “υδραυλική πόλη” έρχεται να προστεθεί και ένας άλλος χαρακτηρισμός, αυτός του «υδραυλικού δεσποτισμού», παρά του ότι αναφέρεται αρχικά στους προϊστορικούς πολιτισμούς, χαρακτηρίζει επίσης την αυτοκρατορία των Χμέρ ως μία αυτοκρατορία μονοπωλίου των υδάτων. Δηλαδή παρατηρείται η δημιουργία ενός κεντρικού συντονισμού και μίας εξειδικευμένης γραφειοκρατίας που στόχο έχει την διαχείριση των υδάτινων πόρων, με πιθανώς παράλληλο στόχο την διακυβέρνηση μέσω του έλεγχου πόρων ζωτικής σημασίας (Σιδηρόπουλος 2014).

10. Απαντήσεις στο ερώτημα της κατάρρευσης

Η ξανανακάλυψη της πόλης ήταν αποτέλεσμα μιας κοπιώδους πολυετούς έρευνας αλλά το ίδιο και η προσπάθεια των ερευνητών να απαντήσουν για την παρακμή, η οποία παραμένει ζήτημα εικασιών. Τι ήταν αυτό που έκανε χαθεί το Ανκόρ για περισσότερα από τετρακόσια χρόνια; Οι μελετητές έχουν καταλήξει σε έναν μακρύ κατάλογο πιθανών ύποπτων αιτιών. Τα αίτια φαίνονται να είναι άλλοτε τυχαία (κλίμα, περιβάλλον, αστοχίες υλικού), και άλλοτε ζήτημα σχεδιασμού (πολιτικο-θρησκευτικές αποφάσεις, μετακινήσεις...).

Στις αιτίες που μπορούσαν να αποσταθεροποιήσουν το καθεστώς συγκαταλέγονται γεγονότα όπως ότι οι βασιλείς Χμέρ, μπορούσαν να παντρεύονται αρκετές συζύγους, με αποτέλεσμα μια όχι αυτονόητη διαδοχή δημιουργώντας συνεχείς δολοπλοκίες από τους πρίγκιπες που διεκδικούσαν την εξουσία.

Η εικόνα επίσης του πλούτου που αναδύονταν από την κοινωνία των Χμέρ, ήταν ένας άλλος παράγοντας. Η ευημερία του Ανκόρ το καθιστούσε ένα περιζήτητο τρόπαιο και ίσως υπήρξε και μία από τις ισχυρές πιθανότητες κατάρρευσής του. Υπάρχουν αναφορές σε γείτονες διεκδικητές λαούς (Αγιουτάγια το 1431), που επιβεβαιώνουν την εκδοχή της κατάκτησης-ληηλασίας.

Η θρησκεία που στο Ανκόρ ήταν κεντρικής σημασίας για την καθημερινή ζωή αποτέλεσε ακόμα μία υπόθεση την παρακμής. Το Ανκόρ ήταν μία βασιλική - τελετουργική πόλη. Οι βασιλείς της θεωρούσαν ότι ήταν οι κοσμοκράτορες του Ινδουισμού και οικοδομούσαν ναούς προς τιμής τους. Ο Θεραβάντα Βουδισμός (παλαιότερο παραδοσιακό σκέλος του βουδισμού), σταδιακά επισκίασε τον Ινδουισμό τον 13ο και 14ο αιώνα. Μια τέτοια στροφή θα επίσης μπορούσε να είναι η αιτία καθοριστικής εξασθένησης του καθεστώτος της βασιλείας. Στα τρία

μεγαλύτερα συγκροτήματα ναών, Πρί Κάν, Ανκόρ Βάτ και Μπαγιόν, οι εργαζόμενοι (ιερείς, χορευτές, εργαζόμενοι στους ναούς), ανέρχονταν στους 300.000, το μισό δηλαδή του πληθυσμού του συνόλου της πόλης. Ένα νέο δόγμα κοινωνικής ισότητας, όπως ο Θεραβάντα Βουδισμός, θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια εξέγερση με καταστροφικά αποτελέσματα.

Εκδοχή κατάρρευσης, θα μπορούσε επίσης να είναι απλά, η αποχώρηση της βασιλικής Αυλής από το Ανκόρ. Οι διαδοχικοί ηγεμόνες είχαν την συνήθεια ανέγερσης νέων συγκροτημάτων ναών και την εγκατάλειψη των παλαιότερων και η τάση για ένα νέο ξεκίνημα θα μπορούσε να καταδικάσει την προηγούμενη πόλη, σε όφελος των περιοχών όπου άρχισαν να αναπτύσσονται από το θαλάσσιο εμπόριο μεταξύ της Νοτιοανατολική Ασία και την Κίνα. Ίσως δηλαδή η πτώση ήταν μία κεντρική κίνηση οικονομικής πολιτικής που, από τον 16ο αιώνα, ακολούθησε η εξουσία των Χμέρ προς την περιοχή του ποταμού Μεκόνγκ που παρείχε ευκολότερη πρόσβαση στη Θάλασσα της Νότιας Κίνας.

Όλα τα παραπάνω είναι υποθέσεις που προκύπτουν από την μελέτη και ανάλυση των 1.300 περίπου επιγραφών. Ο πολιτισμών των Χμέρ δεν άφησε ούτε μια λέξη κειμένου, που να μπορεί να εξηγήσει μεταξύ άλλων και την κατάρρευση του βασιλείου τους. Είναι η τεχνολογία που έφερε στο φως την megáπολη του Ανκόρ, η οποία προστρέχει και πάλι για να ερμηνεύσει την πτώση.

Πέραν των προαναφερμένων εκδοχών παρακμής, η πιο σοβαρή υπόθεση εκφράστηκε από τον Γάλλο αρχαιολόγο Γκρολιέ, ο οποίος υποστήριξε ότι η κατάρρευση ήταν αποτέλεσμα του ίδιου του σύνθετου υδραυλικού συστήματος και πιθανότατα προκλήθηκε λόγω της υπερλειτουργίας του. Παρατήρησε ότι το δίκτυο δρόμων, τα κανάλια και οι δεξαμενές άρδευσης που κατασκευάστηκαν μεταξύ 9ου και 16ου αιώνα, αποδείχθηκαν πολύ μεγάλα για να μπορούν να είναι διαχειρίσιμα. Υποστήριξε ότι οι εκτενείς εκχερσώσεις για την δημιουργία ορυζώνων, για τις ανάγκες του ενός εκατομμύριου ανθρώπων της πόλης του Ανκόρ, δημιούργησε σοβαρά οικολογικά προβλήματα, όπως η διάβρωση και η υποβάθμιση της επιφάνειας του εδάφους (Groslier 1973, Groslier 1979). Ο υπερπληθυσμός και σήμερα αλλά και μέσα στην ιστορία, για μια περιοχή, σε σχέση με τους διαθέσιμους πόρους, μπορεί να έχει δραματικά αποτελέσματα. Ο επιστημονικός κόσμος αμφισβήτησε την άποψη Γκρολιέ, διότι τα στοιχεία του στηρίζονταν κυρίως στο κεντρικό συγκρότημα του Ανκόρ Βάτ. Η τεχνολογία όμως που δεν παύει να εξελίσσεται, επανήλθε με μία εξελιγμένη μορφή RADAR ανταγωνιστική του LIDAR. Χρησιμοποιώντας αυτή τη φορά εικόνες, Συνθετικής Απεικόνισης (Synthetic-aperture radar, SAR), σε σχέση με τη παλαιότερη τεχνολογία RADAR Αναλογικής Απεικόνισης. Έγινε εφικτή η παραγωγή υψηλής ανάλυσης εικόνων ανίχνευσης επιφανειακών δομών μόλις 20cm σε ύψος που μπορούσαν να διακρίνουν ανεπαίσθητες διαφορές στην βλάστηση. Η ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου της Νέας Νότιας Ουαλίας (UNSW), μελέτησε έκταση περίπου 3.000 km², επιβεβαιώνοντας την υπόθεση Γκρολιέ, συσχετίζοντας τις φωτογραφίες με τους υφιστάμενους χάρτες των εκτεταμένων αρχαιολογικών ερευνών. Αποκαλύφθηκαν λοιπόν πάνω από 1.000 τεχνητές λίμνες και τουλάχιστον 74 ακόμη νέες θέσεις αρχαιολογικού ενδιαφέροντος στην περιοχή του Ανκόρ, αποκαλύπτοντας ερείπια που καλύπτουν έκταση 1000 km² (UNSW 2007).

Στα ίδια συμπέρασμα συνέκλιναν, από άλλη οπτική γωνία, και τα αποτελέσματα της σάρωσης με το LIDAR. Ο χάρτης που προέκυψε από την σάρωση LIDAR για το Ανκόρ, αποκάλυψε καταστροφικές ζημιές από τις πλημμύρες στο ζωτικής σημασίας δίκτυο ύδρευσης. Μεγάλα τμήματα της τοιχοποιίας του υπερχειλιστή του φράγματος λείπουν, και αυτό μαρτυρά πιθανή κατάρρευσή του σε κάποια πλημμύρα. Ο υπερχειλιστής αποτελούσε βασικό στοιχείο στην λειτουργία το συστήματος των υδάτων. Οι ποσότητες των οποίων μεγάλωναν ολοένα και περισσότερο και είναι περισσότερο από πιθανό ότι οι μηχανικοί των Χμέρ έδιναν μια μάχη χωρίς τέλος για να τιθασεύσουν το φαινόμενο, μέχρι κάποια απρόβλεπτη μοιραία στιγμή.

Παράλληλα με τις ανωτέρω διαπιστώσεις, φαίνεται ότι η ακραία διακύμανση του κλίματος υπήρξε ο πυροκροτητής της παρακμής (Evans κ.α. 2013). Η νοτιοανατολική Ασία στο τέλος της εποχής του Μεσαίωνα είδε δραματικές κλιματικές αλλαγές. Δείγματα στους δακτυλίους των δένδρων στην γεωγραφική περιφέρεια, καταγράφουν αιφνίδιες διακυμάνσεις μεταξύ ακραίων ξηρών και υγρών περιόδων, ωθώντας την είσοδο του Ανκόρ σε μία περίοδο παρακμής από την οποία ποτέ δεν ανέκαμψε. Η αυτοκρατορία των Χμέρ δεν ήταν ο πρώτος πολιτισμός που κατέρρευσε εξ αιτίας των κλιματικών αλλαγών (Stone 2009). Αιώνες νωρίτερα, στην άλλη άκρη του κόσμου μια παρόμοια απώλεια εξ αιτίας της ασταθούς

περιβαλλοντικής ισορροπίας αποτέλεσαν οι πόλεις-κράτη των Μάγια στο Μεξικό και την Κεντρική Αμερική .

11. Συμπερασματικά

Είναι ενδιαφέρον ότι ακόμα και πολύ σημαντικά κοινωνικο-πολιτισμικά μορφώματα με ισχυρό αποτύπωμα στον χώρο, όπως αυτοκρατορίες, μπορούν να εξαφανισθούν από τον ρου της ιστορίας. Ο πολιτισμός των Χμέρ και πιο συγκεκριμένα το Ανκόρ, μία από τις μεγαλύτερες πόλεις στην εποχή του, “κατάφερε να χαθεί” για πάνω από πεντακόσια χρόνια, και την οποία η συγκυριακά σύγχρονη τεχνολογική εξέλιξη, κατάφερε όχι χωρίς δυσκολία να επαναφέρει στο παγκόσμιο πολιτισμικό στερέωμα.

Η αποκάλυψη του Ανκόρ αποτέλεσε μία πολιτισμική έκπληξη στα μάτια του σύγχρονου κόσμου. Στην αρχή ήταν μερικοί διάσπαρτοι ημικατεστραμένοι ναοί τους οποίους όσο οι συγκυρίες επέτρεπαν να ερευνώνται, τόσο αποκάλυπταν την λαμπρότητά τους και μεγάλωναν τον ζωτικό χώρο γύρω τους. Πρώτα δηλαδή είναι ναοί, ύστερα αποκαλύπτεται ότι δεν είναι απλώς μεμονωμένα μνημεία, αλλά μέρη ενός μεγάλου ενιαίου συστήματος ναών, ύστερα ότι υπάρχουν πολλά τέτοια διαφορετικά λατρευτικά συμπλέγματα (Ανκόρ Βατ, Ανκόρ Τόμ, Μπαυγιόν, Πρέ Κά...), και ύστερα ότι και αυτά, είναι μέρος ενός ακόμα μεγαλύτερου ενιαίου αστικού συστήματος (η Μαχεντραπαρβάτα, το μεγάλο Ανκόρ, η πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας Χμέρ), ενώ παράλληλα αποκαλύπτονταν ότι αυτή η μέγαπολη είχε έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα: ότι αποτελούσε ένα πολύπλοκο και σύνθετο σύστημα διαχείρισης υδάτων, ήταν μία υδραυλική πόλη.

Οι τεχνικές δυνατότητες επέτρεψαν (LIDAR, RADAR...), ευτυχώς να αποκαλυφθεί εκ νέου αυτή η κρυμμένη πόλη του Ανκόρ και έδωσαν την δυνατότητα της ανασύστασης της ιστορικής γεωγραφίας της. Αλλά παράλληλα με τη συνειδητοποίηση της έκτασης και της δομής του τεράστιου αυτού φαινομένου ως εξαιρετικό επίτευγμα του παγκόσμιου πολιτισμού, γέννησε και μία σειρά ερωτήματα, για το πώς ένας τόσο υψηλής αισθητικής και τεχνικών δυνατοτήτων πολιτισμός, μπορούσε να καταρρεύσει και να κρυφτεί για αιώνες από τα μάτια της ανθρωπότητας.

Το Ανκόρ αφού προβληματίζει αναφορικά με τα όρια των αντανάκλαστικών των κοινωνιών. Οι Χμέρ είναι ένας πολιτισμός που μετέτρεψε τον κόσμο του σε μία μνημειακή επένδυση, και η οποία δεν αφορά τόσο την αυθεντικότητα και την έκταση της τέχνης αλλά κυρίως την τεχνογνωσία διαχείρισης των υδάτινων πόρων. Το εν λόγω υδραυλικό σύστημα, υπήρξε κατά τα φαινόμενα ένας θαυμαστός μηχανισμός που ρύθμιζε τον ίδιο τους το κόσμο. Αυτό το γεγονός όμως κατέληξε να είναι ένας βασανιστικός φαύλος κύκλος, για τους άρχοντες του βασιλείου, όταν πλέον μπορούσαν να το συντηρήσουν, σε ολοένα και μικρότερο βαθμό. Το Ανκόρ φαίνεται κατά συνέπεια, να καταδικάστηκε από αυτό το ίδιο το σήμα κατατεθέν του, δηλαδή το σύνθετο δίκτυο διαχείρισης υδάτων. Στην πράξη γίνεται φανερό ότι η εστίαση στην λειτουργία του θαυμαστού υδραυλικού συστήματος, ήταν η αιτία μιας ανεπαρκούς διαφύλαξης του περιβάλλοντος, έτσι ώστε οι ανθρώπινες ανάγκες μπορούσαν να καλυφθούν οριακά από κάποιο συγκεκριμένο διάστημα και μετά, αλλά κυρίως ήταν αδύνατο να διασφαλιστούν στο μέλλον. Με άλλα λόγια οι φυσικοί του πόροι υφίσταντο εκμετάλλευση με ρυθμούς μεγαλύτερους από αυτούς με τους οποίους ανανεώνονταν, γεγονός που είχε αποτέλεσμα την περιβαλλοντική υποβάθμιση, την μη βιώσιμη ανάπτυξή τους, το οποίο εν τέλει οδήγησε και στην κατάρρευση του πολιτισμού τους.

Βιβλιογραφία

1. Evans H Damian, κ.α Uncovering archaeological landscapes at Angkor using lidar, PNAS 2013 110 (31) 12595-12600; published ahead of print July 11, 2013.
2. Fletcher R, Pottier C, Evans D, Kumu M., The water management network of Angkor, Cambodia, *Antiquity*, V82, Issue 317, Setp 2008, pp 658-670
3. Groslier B-F, Pour une géographie historique du Cambodge, *Les Cahiers d'outre-mer* (Paris, CNRS) 104, 1973, p. 337-379.
4. Groslier B-F, La cité hydraulique angkoriennne : exploitation ou surexploitation du sol ?, *BEFEO* 66, 1979, p. 161-202.
5. Hertzog Gilles (2010) Temples d'Angkor: une bonne raison de haïr la nature, *La regle du Jeu*, <http://laregledujeu.org/hertzog/2010/01/11/27/temples-dangkor-une-bonne-raison-de-hair-la-nature> (πρόσβαση Απρ 2015)
6. Hirschman Charles et al., Vietnamese Casualties During the American War: A New Estimate, *Population and Development Review*, December 1995,
7. Kiernan, Ben, Owen, Taylor. "Bombs over Cambodia". *The Walrus* (October 2006): 62–69).
8. Kumu Matti, Water management in Angkor: Human impacts on hydrology and sediment transportation, *Journal of Environmental Management* 90 (2009) 1413-1421.
9. Molyvan Vann (2003), *Modern Khmer Cities*, Reyum publishing, Cambodia).
10. Mouho Henri (1868) *Voyage dans les royaumes de Siam, de Cambodge, de Laos et autres parties centrales de l'Indo-Chine*, Hachette, Paris)
11. Rummel, R. J. "Statistics of Vietnamese Democide", Lines 777–785, <http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.TAB6.1B.GIF>, accessed 24 Nov 2014.
12. Sarah Thomas, Prosecuting the Crime of Destruction of Cultural Property, *GenocideWatch.org*. Genocide Watch. Retrieved December 28, 2012.
13. Stone Richard, "Divining Angkor," *Cultural Heritage*, *National Geographic Magazine*, July 2009, 4.
14. UNESCO (1992), *Angkor, Culture*, World Heritage Center, <http://whc.unesco.org/en/list/668> (Μάιος 2014)
15. UNSW (University Of New South Wales), Angkor - Medieval 'Hydraulic City' -- Unwittingly Engineered Its Environmental Collapse, *ScienceDaily*. *ScienceDaily*, 12 September 2007. www.sciencedaily.com/releases/2007/09/070905145001.htm (20 Απρ 2014)
16. Wittfogel Karl (1957). *Oriental despotism; a comparative study of total power*. New York: Random House).
17. Σιδηρόπουλος Γ. (2014), *Ατακτοι γλώσσαι, Συνοπτικό Λεξικό Ανθρωπογεωγραφίας*, Σταμούλης, Αθήνα.

ΟΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2000-2012

Χρήστος ΓΕΝΙΤΣΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΕΙ Στερεάς Ελλάδας
xgenitsaropoulos@teiste.gr

Χαΐδω-Χαρούλα ΜΠΕΛΕΧΑ

ΤΕΙ Στερεάς Ελλάδας
mpelecha@teiste.gr

Περίληψη

Ένα από τα βασικότερα και διαχρονικά προβλήματα της ελληνικής περιφέρειας είναι η ύπαρξη, χωρικά, ασύμμετρης οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την άνιση κατανομή του εισοδήματος καθώς και την ύπαρξη διαφορετικών ρυθμών μεταβολής περιφερειακών οικονομικών δεικτών, όπως είναι η απασχόληση και η ανεργία.

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια εφαρμοσμένη έρευνα που έχει στόχο την εκτίμηση των ανισοτήτων στην διανομή του εισοδήματος στη χώρα μας την περίοδο 2000-2012 ενώ δίνεται έμφαση στην εκτίμηση των επιπτώσεων της ύφεσης το διάστημα 2009-2012. Για το σκοπό αυτό, υπολογίζονται οι δείκτες μέτρησης οικονομικών ανισοτήτων, Theil και Hoover και στη συνέχεια συγκρίνονται για το διάστημα πριν την ύφεση (2000-2008) και μετά την ύφεση (2009-2012). Επιπλέον, από τη σύγκριση ελέγχεται η στατιστική σημαντικότητα των διαφορών (t-test) μεταξύ αυτών των δυο χρονικών περιόδων ανά Νομό με σκοπό να διαπιστωθεί κατά πόσο η ύφεση επέτεινε ή όχι αυτές τις ανισότητες. Σημειώνεται ότι πηγή των στατιστικών στοιχείων που χρησιμοποιούνται είναι η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.).

Η δομή της εργασίας είναι η ακόλουθη. Στο πρώτο μέρος, γίνεται μια εισαγωγή στην έννοια του περιφερειακού προβλήματος στην Ελλάδα καθώς και μια σύντομη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο των δεικτών μέτρησης οικονομικών ανισοτήτων και ειδικότερα των δεικτών Hoover και Theil. Στο τρίτο μέρος, παρουσιάζονται οι δείκτες ανισότητας για την περίοδο 2000-2012 ενώ γίνεται και σύγκριση των περιόδων πριν την ύφεση (2000-2008) και μετά την ύφεση (2009-2012) τόσο για το σύνολο της χώρας όσο και σε επίπεδο Νομών. Τέλος, γίνεται η εξαγωγή των βασικών σημείων και των συμπερασμάτων της έρευνας.

Λέξεις κλειδιά: Εισοδηματικές ανισότητες, δείκτες ανισοτήτων, περιφερειακή ανάπτυξη.

1. Εισαγωγή

Το περιφερειακό πρόβλημα στην Ελλάδα είναι σημαντικό και αναφέρεται ουσιαστικά στις ανισορροπίες στην ανάπτυξη της ελληνικής περιφέρειας και κατ' επέκταση στην κοινωνική και οικονομική ευημερία του πληθυσμού της. Ως αποτέλεσμα της ασύμμετρης ανάπτυξης είναι οι ανεπτυγμένες περιφέρειες να αναπτύσσονται με ρυθμούς ταχύτερους από εκείνους των λιγότερο αναπτυγμένων. Φυσικά, η περιφερειακή πολιτική που ασκείται έχει στόχο την εξομάλυνση αυτών των ανισορροπιών ενώ η διαχρονική σύγκλιση ή απόκλιση των επιπέδων των οικονομιών των περιφερειών της χώρας αποτελεί μέτρο αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας της εφαρμοζόμενης αναπτυξιακής πολιτικής.

Οι σύγχρονες πολιτικές που ακολουθούνται, στο πλαίσιο άσκησης περιφερειακής πολιτικής, λαμβάνουν υπόψη τους ως καθοριστικό παράγοντα, για την επίτευξη της ισόρροπης ανάπτυξης, την αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και κατ' επέκταση την κατά τόπους εξειδίκευση και την αξιοποίηση του ενδογενούς παραγωγικού δυναμικού. Ωστόσο, το περιφερειακό πρόβλημα στην Ελλάδα είναι δομικό χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας και έχει μονιμοποιηθεί. Ο σημαντικότερος παράγοντας αυτού του φαινομένου είναι η υπερσυγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων και πληθυσμού σε

Αθήνα και Θεσσαλονίκη καθώς αυτές οι πόλεις συγκεντρώνουν περίπου το 50% του μόνιμου πληθυσμού. Ένας δεύτερος παράγοντας είναι η γήρανση του πληθυσμού των λιγότερο αναπτυγμένων Νομών δεδομένου ότι το παραγωγικό δυναμικό των νεότερων ηλικιών αποτελεί κρίσιμο στοιχείο για την αυτοδύναμη οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής.

Σε ερευνητικό επίπεδο, τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, εξαιτίας προφανώς και της σημαντικότητας του προβλήματος, έχουν γίνει πολλές προσπάθειες για την εκτίμηση και την αξιολόγηση του μεγέθους των περιφερειακών οικονομικών ανισοτήτων. Ενδεικτικά, οι σχετικές έρευνες αφορούν είτε τη χρήση απλών μεθόδων με μια μεταβλητή όπως για π.χ. το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Γλυτσός 1988) είτε την εφαρμογή πιο σύνθετων σταθμισμένων ή αστάθμητων δεικτών (Λιαργκόβας κ.α. 2003, Πετράκος 2004, Παπαδασκαλόπουλος-Χριστοφάκης 2004, Ξανθός κ.α. 2012, Τσιώτας-Πολύζος 2012).

Βιβλιογραφικά λοιπόν, προκύπτει ότι το πρόβλημα της μη ισόρροπης ανάπτυξης στην ελληνική περιφέρεια είναι υπαρκτό και διαχρονικό. Ωστόσο, η παρούσα εργασία δεν έχει στόχο να εκτιμήσει μόνο το μέγεθος των περιφερειακών ανισοτήτων αλλά προσπαθεί να αξιολογήσει τις επιπτώσεις που επέφερε σε επίπεδο περιφερειακής οικονομίας η ύφεση της ελληνικής οικονομίας την περίοδο μετά το 2009.

2. Μεθοδολογία

Η οικονομική ανισότητα και ειδικότερα η εισοδηματική ανισότητα προσδιορίζει ουσιαστικά τον τρόπο διανομής του εισοδήματος είτε μεταξύ του πληθυσμού μιας χώρας είτε μεταξύ των χωρών. Προκειμένου να εκτιμηθεί το μέγεθος των ανισοτήτων χρησιμοποιούνται εξειδικευμένοι δείκτες μέτρησης των οικονομικών ανισοτήτων, όπως για παράδειγμα είναι οι δείκτες Hoover (H) και Theil (T). Με την επισήμανση βέβαια, ότι ενώ διάφορες θεωρίες προσπαθούν να εξηγήσουν τα αίτια των ανισοτήτων, οι δείκτες μέτρησης των ανισοτήτων απλά παρέχουν ένα σύστημα αποτύπωσης των παρατηρούμενων εισοδηματικών διαφορών.

Για να χρησιμοποιηθεί και να γίνει αποδεκτός ένας συγκεκριμένος δείκτης για τη σύγκριση των επιπέδων ανισότητας θα πρέπει να ικανοποιεί κάποια αξιώματα ή επιθυμητές ιδιότητες. Οι απαραίτητες ιδιότητες ή αξιώματα για να γίνει αποδεκτός ένας δείκτης είναι οι εξής: α) Συμμετρία (symmetry): Αυτό σημαίνει ότι ο δείκτης ανισότητας δεν επηρεάζεται από αντιμεταθέσεις εισοδημάτων μεταξύ των μελών του πληθυσμού, β) Ανεξάρτητος από το μέσο ή τις μονάδες μέτρησης (mean or scale independence): Ο δείκτης, πρέπει να μένει ανεπηρέαστος από τις αντιμεταθέσεις μεταξύ των τιμών του εισοδήματος καθώς επίσης, δεν πρέπει να επηρεάζεται από το συνολικό ύψος του εισοδήματος και από ισόποσοστιαίες μεταβολές του, γ) Ανεξάρτητος από το μέγεθος του δείγματος (population independence): Με βάση αυτή την ιδιότητα ο δείκτης δεν πρέπει να επηρεάζεται από τον αριθμό των ατόμων που συμμετέχουν στην οικονομία. Οπότε πρέπει να είναι ανεξάρτητος από το δείγμα που λαμβάνουμε και παραμένει αμετάβλητος όταν ο πληθυσμός αυξάνεται κατά την ίδια αναλογία και δ) Αρχή των μεταβιβάσεων (principle of transfers): Σύμφωνα με αυτή την αρχή ο δείκτης δεν επηρεάζεται από τις μεταβολές μεταξύ των μελών του δείγματος, οι οποίες δεν μεταβάλλουν τη σχετική τους θέση. Όταν, λοιπόν, ικανοποιούνται τα παραπάνω τότε γίνεται δυνατή αφενός η σύγκριση των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ διαφορετικών χωρών, και αφετέρου είναι εφικτή η διαχρονική σύγκριση καθώς δεν είναι απαιτείται η μετατροπή του εισοδήματος σε σταθερές τιμές (Atkinson 1970, Foster 1983, Clements 2001, Novotny 2007, Πολύζος 2011).

Ο δείκτης Theil (T)

Ο δείκτης Theil, στηρίζεται στην αρχή της εντροπίας, είναι μια στατιστική συνάρτηση η οποία χρησιμοποιείται για την μέτρηση οικονομικών ανισοτήτων και ειδικότερα χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό των περιφερειακών ανισοτήτων στην κατανομή του περιφερειακού εισοδήματος (ή προϊόντος) ανά κάτοικο.

Η γενική μορφή του δείκτη είναι:

$$T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{x_i}{\mu} \ln \frac{x_i}{\mu}, (1)$$

Όπου:

x_i : η αριθμητική τιμή της i παρατήρησης της μεταβλητής X (π.χ. εισόδημα)

\ln : η συνάρτηση του νεπέριου λογαρίθμου

μ : η μέση τιμή των (n) παρατηρήσεων (x_i)

Ο δείκτης Theil λαμβάνει τιμές $0 \leq T \leq \ln(n)$. Πιο συγκεκριμένα, όταν λαμβάνει την τιμή μηδέν (0) τότε υπάρχει τέλεια ισότητα ενώ όταν λαμβάνει τιμή $\ln(n)$ τότε παρατηρείται η μεγαλύτερη δυνατή ανισότητα.

Ενώ, ο υπολογισμός του Theil στην πράξη γίνεται με την παρακάτω εξίσωση:

$$T = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \ln \frac{E_i}{A_i} \left(\frac{E_i}{E_{total}} - \frac{A_i}{A_{total}} \right), \quad (2)$$

Όπου:

$i=1, 2, \dots, 51$.

E_i : εισόδημα Νομού (i)

A_i : πληθυσμός Νομού (i)

E_{total} : το συνολικό εισόδημα της Ελλάδας

A_{total} : ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας

Ο δείκτης Hoover (H)

Ο δείκτης Hoover (ή Robin Hood Index) είναι ένας απλός δείκτης μέτρησης ανισοτήτων ο οποίος υπολογίζεται λαμβάνοντας υπόψη τις απόλυτες σχετικές αποκλίσεις μεταξύ της συμμετοχής κάθε Νομού (μερίδιο) στο συνολικό εισόδημα και της αντίστοιχης συμμετοχής στον συνολικό πληθυσμό.

Για τον υπολογισμό του χρησιμοποιούμε την παρακάτω εξίσωση:

$$H = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left| \frac{E_i}{E_{total}} - \frac{A_i}{A_{total}} \right|, \quad (3)$$

Ο δείκτης Hoover λαμβάνει τιμές από 0 έως και 1 (100%). Ειδικότερα, όταν λαμβάνει την τιμή μηδέν (0) τότε έχουμε την απόλυτη ισότητα ενώ όταν λαμβάνει την τιμή 1 (ή 100%) έχουμε τη μέγιστη δυνατή ανισότητα.

Γενικά, τόσο για το δείκτη Theil όσο και τον Hoover η αναλογία E_i/E_{total} προσδιορίζει τη συμμετοχή κάθε περιοχής στο συνολικό εισόδημα με $E_{total} = \sum_{i=1}^n E_i$ ενώ η αναλογία A_i/A_{total} προσδιορίζει τη συμμετοχή κάθε περιοχής στο συνολικό πληθυσμό με $A_{total} = \sum_{i=1}^n A_i$.

3. Αποτελέσματα

Με βάση τα παραπάνω και χρησιμοποιώντας τις εξισώσεις (2) και (3) γίνεται η εκτίμηση των δεικτών Theil και Hoover αντίστοιχα για την περίοδο 2000-2012. Να σημειωθεί ότι τα στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται προέρχονται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. και αφορούν το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Εγχ. Π.) κατά Νομό (NUTS III)¹ καθώς και τον υπολογιζόμενο πληθυσμό τους στην αρχή των ετών της περιόδου 2000-2012.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 1, προκύπτει ότι οι εισοδηματικές ανισότητες κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου έχουν διευρυνθεί. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ότι στην αρχή της δεκαετίας του 2000 ο δείκτης Hoover κινούνταν περίπου 0,11 ενώ από το 2010 και έπειτα κινείται κοντά στο 0,13. Παρόμοια, ο δείκτης Theil αρχικά κινούνταν περίπου στο 0,031 ενώ τα τελευταία έτη της εξεταζόμενης περιόδου λαμβάνει τιμές γύρω από το 0,40. Παράλληλα, στο Διάγραμμα 1, απεικονίζεται η αύξηση της ανισότητας κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου ενώ διαφαίνεται ότι οι δείκτες "σταθεροποιούνται" τα έτη μετά την ύφεση, δηλαδή την περίοδο 2009-2012.

Επίσης, από τον Πίνακα 1 προκύπτει με βάση τον ετήσιο ρυθμό μεταβολής των δεικτών ότι το 2001 μειώθηκε η εισοδηματική ανισότητα σε σχέση με το 2000. Στη συνέχεια, την περίοδο 2002-2007 προκύπτουν συνεχώς αυξητικοί ρυθμοί μεταβολής των δεικτών για να

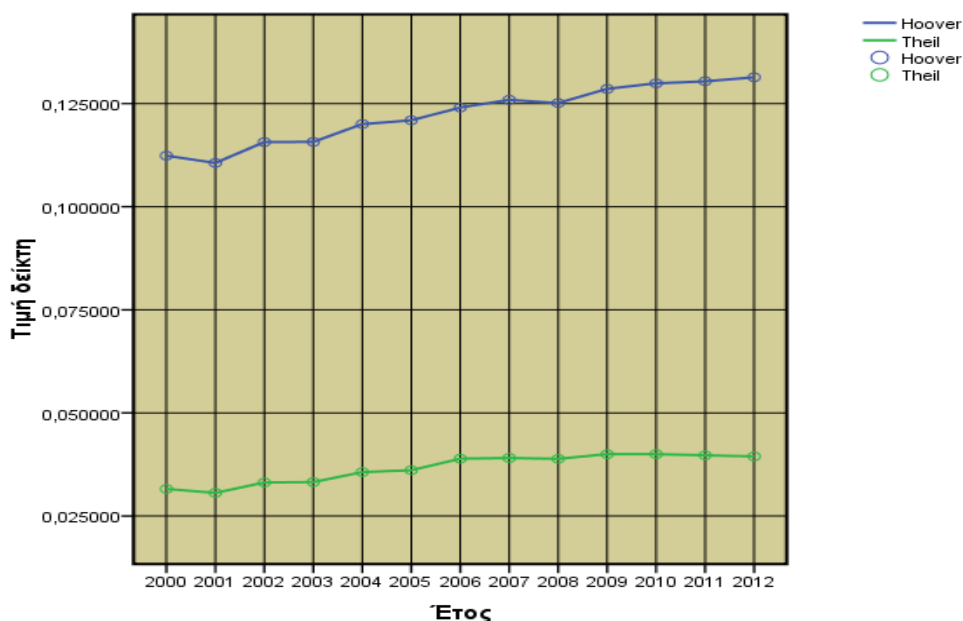
¹ Για τα έτη 2011 και 2012 τα στοιχεία είναι προσωρινά.

μειωθεί ξανά το 2008. Την περίοδο 2009-2012 ο δείκτης Hoover είχε θετικό ρυθμό μεταβολής ενώ ο Theil είχε θετικό ρυθμό τα έτη 2009 και 2010 ενώ τα έτη 2011 και 2012 παρουσιάζει μια μικρή μείωση. Προκειμένου να συγκριθούν οι εισοδηματικές ανισότητες πριν και μετά την ύφεση εκτιμήθηκε ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής (%) για να προκύψουν τα ακόλουθα: α) Ο δείκτης Hoover την περίοδο 2000-2008 είχε μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής 1,37% ενώ την περίοδο 2009-2012 είχε 1,23% και β) ο δείκτης Theil έχει 2,71% και 0,40% αντίστοιχα. Κατά συνέπεια, φαίνεται ότι κατά τη διάρκεια της ύφεσης 2009-2012 ο ρυθμός αύξησης των εισοδηματικών ανισοτήτων επιβραδύνεται σε σχέση με την περίοδο πριν την ύφεση.

Πίνακας 1: Οι δείκτες Hoover και Theil για το χρονικό διάστημα 2000-2012.

Έτος	Δείκτες Ανισότητας		Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής (%)	
	Hoover (H)	Theil (T)	Hoover (H)	Theil (T)
2000	0,112371	0,031565	-	
2001	0,110613	0,030601	-1,56%	-3,05%
2002	0,115676	0,033121	4,58%	8,24%
2003	0,115716	0,033235	0,03%	0,34%
2004	0,120046	0,035636	3,74%	7,22%
2005	0,120958	0,036102	0,76%	1,31%
2006	0,124057	0,038892	2,56%	7,73%
2007	0,125924	0,039063	1,50%	0,44%
2008	0,125132	0,038855	-0,63%	-0,53%
2009	0,128573	0,039995	2,75%	2,93%
2010	0,129928	0,040001	1,05%	0,02%
2011	0,130425	0,039719	0,38%	-0,70%
2012	0,131392	0,039460	0,74%	-0,65%

Διάγραμμα 1: Σύγκριση δεικτών Hoover και Theil για το χρονικό διάστημα 2000-2012.

Στη συνέχεια, προκειμένου να γίνει σύγκριση των περιόδων πριν και μετά την ύφεση γίνεται εκτίμηση περιγραφικών στατιστικών μέτρων (βλ. Πίνακα 2) και προκύπτει ότι: α) ο δείκτης Hoover, πριν την ύφεση, λαμβάνει μέση τιμή 0,119, τυπική απόκλιση 0,0056 και συντελεστή μεταβλητότητας 4,71% ενώ μετά την ύφεση η μέση τιμή αυξάνεται στο 0,1301, η τυπική απόκλιση μειώνεται στο 0,0012 ενώ ο συντελεστής μεταβλητότητας μειώνεται στο 0,92% και β) ο δείκτης Theil πριν την ύφεση, λαμβάνει μέση τιμή 0,0352, τυπική απόκλιση

0,0033 και συντελεστή μεταβλητότητας 9,37% ενώ μετά την ύφεση η μέση τιμή αυξάνεται στο 0,0398, η τυπική απόκλιση μειώνεται στο 0,00025 ενώ ο συντελεστής μεταβλητότητας μειώνεται στο 0,62%. Από τα παραπάνω και λαμβάνοντας υπόψη τον αρνητικό ρυθμό μεταβολής του δείκτη Theil για τα έτη 2011 και 2012 (βλ. Πίνακα 1) προκύπτει ότι η μεταβλητότητα των εισοδηματικών ανισοτήτων για το σύνολο της χώρας μειώνεται γεγονός που καταδεικνύει ότι η ύφεση έχει ως επίπτωση την δημιουργία συγκλίσεων των εισοδηματικών ανισοτήτων στην ελληνική περιφέρεια χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει την εξάλειψη των ανισοτήτων.

Πίνακας 2: Σύγκριση των δεικτών Hoover και Theil για την περίοδο 2000-2012.

Χρονική Περίοδος	Περιγραφικά μέτρα	Δείκτης Hoover	Δείκτης Theil
Πριν την ύφεση 2000-2008	Μέση τιμή	0,1190	0,0352
	Τυπική απόκλιση	0,0056	0,0033
	Συντελεστής Μεταβλητότητας (C.V.) %	4,71%	9,37%
Μετά την ύφεση 2009-2012	Μέση τιμή	0,1301	0,0398
	Τυπική απόκλιση	0,0012	0,00025
	Συντελεστής Μεταβλητότητας (C.V.) %	0,92%	0,62%

Επομένως, δημιουργείται το ερώτημα κατά πόσο οι διαφορές στις τιμές των δεικτών που παρουσιάζονται πριν και μετά την ύφεση για το σύνολο της χώρας είναι σημαντικές ή όχι. Για αυτό το λόγο έγινε σύγκριση των μέσων τιμών για τις περιόδους 2000-2008 και 2009-2012 με τον παραμετρικό έλεγχο t (t-test). Να σημειωθεί, ότι πραγματοποιήθηκε έλεγχος κανονικότητας με το test Shapiro-Wilk και προέκυψε ότι ισχύει η υπόθεση της κανονικής κατανομής. Από τον αμφίπλευρο έλεγχο προκύπτει τόσο για τον δείκτη Hoover όσο και τον δείκτη Theil ότι διαφέρουν στατιστικά σημαντικά οι μέσοι όροι του δείκτη πριν και μετά την ύφεση και πιο συγκεκριμένα οι μέσες τιμές των δεικτών ανισοτήτων μετά την ύφεση είναι υψηλότερες σε σχέση με το διάστημα πριν την ύφεση. (Hoover: $t=3.839$, $\beta.ε.=11$ $p=0,003<1\%$ και Theil: $t=4,16$, $\beta.ε.=8,22$, $p=0,003<1\%$).

Στη συνέχεια, επιχειρείται η εκτίμηση των επιπτώσεων της ύφεσης στις εισοδηματικές ανισότητες σε επίπεδο Νομού. Ειδικότερα, γίνεται διαχρονική σύγκριση της σχετικής θέσης κάθε Νομού λαμβάνοντάς υπόψη τη συμμετοχή τους (μερίδιο) τόσο ως προς το συνολικό εισόδημα όσο και ως προς τη συμμετοχή τους στο συνολικό πληθυσμό. Για το σκοπό αυτό υπολογίζονται, ανά έτος, οι σχετικές αποκλίσεις του δείκτη Hoover ξεχωριστά για κάθε Νομό, δηλαδή $Abs(D_i)/2 = Abs [(E_i/\Sigma E)-(A_i/\Sigma A)]/2$ με $i=1,2,...,51$. (βλ. εξίσωση 3). Ακολούθως, ελέγχεται στατιστικά η διαφορά των μέσων όρων (t-test), των δύο περιόδων δηλαδή της περιόδου πριν την ύφεση (2000-2008) και της περιόδου μετά την ύφεση (2009-2012). Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στους Πίνακες 3 και 4 που ακολουθούν.

Πιο συγκεκριμένα, στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται οι εισοδηματικές ανισότητες πριν και μετά την ύφεση για τους Νομούς στους οποίους ο μέσος όρος των αποκλίσεων Hoover μετά την ύφεση είναι μεγαλύτερος από τον μέσο όρο τους πριν την ύφεση. Με βάση τα στοιχεία, προκύπτει ότι για εικοσιπέντε (25) συνολικά Νομούς ο μέσος όρος του δείκτη εισοδηματικής ανισότητας την περίοδο της ύφεσης, δηλαδή το διάστημα 2009-2012 είναι υψηλότερος σε σχέση με το διάστημα πριν την ύφεση.

Ωστόσο, για να προκύψουν πιο ασφαλή συμπεράσματα είναι απαραίτητο να ελεγχθεί η στατιστική σημαντικότητα των διαφορών των μέσων όρων αυτών των δυο περιόδων. Από τον αμφίπλευρο έλεγχο στατιστικής σημαντικότητας (t-test) προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια της ύφεσης οι εισοδηματικές ανισότητες είναι υψηλότερες σε σχέση με την περίοδο πριν την ύφεση στους παρακάτω δώδεκα (12) Νομούς: Αττικής, Θεσσαλονίκης, Αχαΐας, Κέρκυρας, Εύβοιας, Ιωαννίνων, Λάρισας, Ηρακλείου, Μαγνησίας, Φθιώτιδας², Ημαθίας και Ρεθύμνου. Αυτό σημαίνει ότι οι πιο πάνω Νομοί συνεχίζουν να βελτιώνουν τη θέση τους και να

² Οριακή περίπτωση καθώς το $p=0.049$ (βλ. Πίνακα 3)

αποκλίνουν από την ισοκατανομή του περιφερειακού εισοδήματος, ακόμη και σε περίοδο ύφεσης.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί πρώτον, ότι οι περισσότεροι Νομοί βρίσκονται επί του Οδικού Άξονα Αθηνών- Θεσσαλονίκης (Αττική, Εύβοια, Φθιώτιδα, Μαγνησία, Λάρισα, Ημαθία και Θεσσαλονίκη). Δεύτερον, οι Νομοί Αττικής, Θεσσαλονίκης, Αχαΐας, Ηρακλείου, Λάρισας, Εύβοιας, Μαγνησίας, Ιωαννίνων και Φθιώτιδας παρουσιάζουν κατά κανόνα και τις υψηλότερες θέσεις πληθυσμιακών συγκεντρώσεων.

Συνεπώς, η απόσταση και η προσιτότητα μιας περιοχής από τα αναπτυγμένα οικονομικά κέντρα, όπως είναι κυρίως η Αθήνα και δευτερευόντως η Θεσσαλονίκη, καθώς επίσης και η πληθυσμιακή τους συγκέντρωση φαίνεται ότι αποτελούν σημαντικούς παράγοντες των περιφερειακών οικονομικών ανισοτήτων.

Πίνακας 3: Εισοδηματική ανισότητα πριν και μετά την ύφεση ανά Νομό. (Μέσος όρος αποκλίσεων Hoover μετά την ύφεση μεγαλύτερος από το μέσο όρο πριν την ύφεση).

a/a	Νομοί	Μέσος όρος πριν την ύφεση (2000-2008)	Μέσος όρος μετά την ύφεση (2009-2012)	Διαφορά Μέσων όρων (Πριν-Μετά)	Παρατηρούμενο επίπεδο σημαντικότητας (p-value)
1	Αττική	0,054372	0,061741	-0,007369	0,003 **
2	Θεσσαλονίκη	0,005362	0,007005	-0,001643	0,001**
3	Αχαΐα	0,002372	0,003389	-0,001017	0,001**
4	Κέρκυρα	0,000693	0,001657	-0,000964	0,001**
5	Εύβοια	0,000434	0,001289	-0,000855	0,001**
6	Ιωάννινα	0,002021	0,002777	-0,000756	0,001**
7	Λάρισα	0,001624	0,002316	-0,000692	0,003**
8	Ηράκλειο	0,001340	0,001839	-0,000500	0,007**
9	Μαγνησία	0,001502	0,001841	-0,000339	0,016*
10	Φθιώτιδα	0,001057	0,001381	-0,000323	0,049*
11	Ημαθία	0,001723	0,002007	-0,000284	0,034*
12	Ρέθυμνο	0,000249	0,000505	-0,000256	0,008**
13	Ροδόπη	0,001319	0,001503	-0,000184	0,084
14	Κορινθία	0,000994	0,001175	-0,000181	0,352
15	Ξάνθη	0,001301	0,001415	-0,000113	0,226
16	Θεσπρωτία	0,000204	0,000285	-0,000081	0,138
17	Φλώρινα	0,000120	0,000193	-0,000073	0,170
18	Κοζάνη	0,000188	0,000259	-0,000071	0,225
19	Δράμα	0,001550	0,001604	-0,000053	0,353
20	Φωκίδα	0,000370	0,000411	-0,000042	0,160
21	Λασιθί	0,000417	0,000448	-0,000032	0,426
22	Χανιά	0,000525	0,000549	-0,000024	0,662
23	Κιλκίς	0,001299	0,001314	-0,000015	0,786
24	Αρκαδία	0,000206	0,000217	-0,000011	0,840
25	Καρδίτσα	0,002130	0,002133	-0,000003	0,964

*Στατιστικά σημαντική σε επίπεδο 5%. **Στατιστικά σημαντική σε επίπεδο 1%.

Τέλος, στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται οι εισοδηματικές ανισότητες πριν και μετά την ύφεση για τους Νομούς στους οποίους ο μέσος όρος των αποκλίσεων Hoover μετά την ύφεση είναι μικρότερος από τον μέσο όρο τους πριν την ύφεση. Με βάση τα στοιχεία, προκύπτει ότι συνολικά για είκοσι έξι (26) Νομούς ο μέσος όρος του δείκτη εισοδηματικής ανισότητας την περίοδο της ύφεσης είναι μικρότερος σε σχέση με το διάστημα πριν την ύφεση.

Από τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας (t-test) προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια της ύφεσης οι εισοδηματικές ανισότητες είναι χαμηλότερες σε σχέση με την περίοδο πριν την ύφεση στους παρακάτω δεκατέσσερις (14) Νομούς: Βοιωτίας, Έβρου, Δωδεκανήσων, Μεσσηνίας, Λέσβου, Ηλείας, Πιερίας, Ζακύνθου, Άρτας, Σάμου, Λευκάδας, Χίου, Καστοριάς και Ευρυτανίας. Αυτό σημαίνει ότι οι πιο πάνω Νομοί χειροτερεύουν τη θέση τους, έναντι των υπολοίπων Νομών, ως προς τη συμμετοχή τους στο εθνικό εισόδημα κατά τη διάρκεια της ύφεσης.

Αναζητώντας τα αίτια που δημιουργούν τη σημαντική συρρίκνωση του δείκτη εισοδηματικής ανισότητας για τους παραπάνω Νομούς παρατηρούμε ότι αυτοί παρουσιάζουν χαμηλές πληθυσμιακές συγκεντρώσεις καθώς για παράδειγμα οι Νομοί Άρτας, Καστοριάς, Χίου, Σάμου, Λευκάδας, Ζακύνθου και Ευρυτανίας κατέχουν τις τελευταίες θέσεις πληθυσμιακής συγκέντρωσης. Επίσης, σημαντικός παράγοντας είναι η απόσταση και η δυσκολία πρόσβασης με τα αναπτυγμένα οικονομικά κέντρα όπως είναι για παράδειγμα οι νησιωτικές περιοχές των Δωδεκανήσων, της Χίου, της Σάμου και της Λέσβου καθώς επίσης και οι ηπειρωτικοί Νομοί της Άρτας, της Καστοριάς, του Έβρου και της Ευρυτανίας. Τέλος, σημαντική μείωση της εισοδηματικής ανισότητας παρατηρείται στο Νομό Βοιωτίας γεγονός που οφείλεται στον παραγωγικό προσανατολισμό του Νομού καθώς εκεί συγκεντρώνεται μεγάλος όγκος βιομηχανικής και μεταποιητικής δραστηριότητας (Οινόφυτα, Οινόη, Σχηματάρι, Θήβα). Αυτό σε συνδυασμό με τα σοβαρά πλήγματα που έχει υποστεί ο δευτερογενής τομέας της ελληνικής οικονομίας κατά τη διάρκεια της ύφεσης οδηγούν το Νομό Βοιωτίας σε αυτό το αποτέλεσμα του δείκτη.

Πίνακας 4. Εισοδηματική ανισότητα πριν και μετά την ύφεση ανά Νομό. (Μέσος όρος αποκλίσεων Hoover μετά την ύφεση μικρότερος από το μέσο όρο πριν την ύφεση).

a/a	Νομοί	Μέσος όρος πριν την ύφεση (2000-2008)	Μέσος όρος μετά την ύφεση (2009-2012)	Διαφορά Μέσων όρων (Πριν-Μετά)	Παρατηρούμενο επίπεδο σημαντικότητας (p-value)
1	Αιτωλοακαρνανία	0,002992	0,002985	0,000007	0,924
2	Κυκλάδες	0,002179	0,002168	0,000011	0,954
3	Τρίκαλα	0,001864	0,001843	0,000021	0,733
4	Γρεβενά	0,000544	0,000520	0,000024	0,389
5	Κεφαλληνία	0,000087	0,000052	0,000035	0,173
6	Αργολίδα	0,000647	0,000606	0,000041	0,520
7	Πρέβεζα	0,000735	0,000689	0,000046	0,449
8	Ευρυτανία	0,000320	0,000270	0,000051	0,007 **
9	Χαλκιδική	0,000631	0,000572	0,000059	0,214
10	Λακωνία	0,001221	0,001161	0,000060	0,395
11	Καστοριά	0,000988	0,000919	0,000069	0,024 *
12	Πέλλα	0,002188	0,002085	0,000103	0,367
13	Άρτα	0,001197	0,001092	0,000105	0,028 *
14	Σάμος	0,000440	0,000319	0,000121	0,026 *
15	Λευκάδα	0,000277	0,000141	0,000135	0,001**
16	Χίος	0,000563	0,000394	0,000169	0,002 **
17	Καβάλα	0,001254	0,001079	0,000174	0,102
18	Σέρρες	0,003924	0,003747	0,000177	0,115
19	Ζακύνθος	0,000352	0,000168	0,000184	0,002 **
20	Πιερία	0,002012	0,001787	0,000226	0,002 *
21	Ηλεία	0,003291	0,003060	0,000231	0,022 *
22	Λέσβος	0,001281	0,000990	0,000292	0,013 *

a/a	Νομοί	Μέσος όρος πριν την ύφεση (2000-2008)	Μέσος όρος μετά την ύφεση (2009-2012)	Διαφορά Μέσων όρων (Πριν-Μετά)	Παρατηρούμενο επίπεδο σημαντικότητας (p-value)
23	Μεσσηνία	0,002233	0,001850	0,000383	0,001 **
24	Δωδεκάνησα	0,000624	0,000153	0,000471	0,037 *
25	Έβρος	0,002097	0,001446	0,000651	0,001 **
26	Βοιωτία	0,001630	0,000729	0,000901	0,018*

*Στατιστικά σημαντική σε επίπεδο 5%. **Στατιστικά σημαντική σε επίπεδο 1%.

4. Συμπεράσματα

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει καταρχήν, ότι το περιφερειακό πρόβλημα είναι διαχρονικό αλλά και δομικό χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας. Ειδικότερα, για το σύνολο της χώρας οι εισοδηματικές ανισότητες διευρύνονται την περίοδο που εξετάζουμε καθώς οι μέσες τιμές των δεικτών ανισοτήτων μετά την ύφεση (2009-2012) είναι πιο υψηλές σε σχέση με το διάστημα πριν την ύφεση (2000-2008).

Επίσης, από τα αποτελέσματα που αναφέρονται σε επίπεδο Νομών προκύπτουν τα ακόλουθα: Πρώτον, κατά τη διάρκεια της ύφεσης οι εισοδηματικές ανισότητες είναι υψηλότερες σε σχέση με την περίοδο πριν την ύφεση στους Νομούς: Αττικής, Θεσσαλονίκης, Αχαΐας, Κέρκυρας, Εύβοιας, Ιωαννίνων, Λάρισας, Ηρακλείου, Μαγνησίας, Φθιώτιδας, Ημαθίας και Ρεθύμνου. Κατά συνέπεια, οι πιο πάνω Νομοί συνεχίζουν να βελτιώνουν τη θέση τους, έναντι των υπολοίπων Νομών, ως προς τη συμμετοχή τους στο συνολικό εισόδημα ακόμη και σε περίοδο ύφεσης. Δεύτερον, κατά τη διάρκεια της ύφεσης οι εισοδηματικές ανισότητες είναι χαμηλότερες σε σχέση με την περίοδο πριν την ύφεση στους Νομούς: Βοιωτίας, Έβρου, Δωδεκανήσων, Μεσσηνίας, Λέσβου, Ηλείας, Πιερίας, Ζακύνθου, Άρτας, Σάμου, Λευκάδας, Χίου, Καστοριάς και Ευρυτανίας. Αυτό σημαίνει ότι οι πιο πάνω Νομοί χειροτερεύουν τη θέση τους, έναντι των υπολοίπων Νομών, ως προς τη συμμετοχή τους στο συνολικό εισόδημα κατά τη διάρκεια της ύφεσης ενώ η θέση των υπολοίπων Νομών δεν διαφοροποιείται σημαντικά πριν και μετά την ύφεση.

Κλείνοντας, οι σημαντικότερες αιτίες που δημιουργούν τις εισοδηματικές ανισότητες στην ελληνική περιφέρεια είναι: α) η πληθυσμιακή συγκέντρωση στα μεγάλα αστικά κέντρα, β) η απώλεια δημογραφικής βάσης, παραγωγικού δυναμικού και κατά συνέπεια οι χαμηλές πληθυσμιακές συγκεντρώσεις ορισμένων περιοχών, γ) η γεωγραφική θέση των Νομών και η προσιτότητα τους με τα αναπτυγμένα οικονομικά κέντρα, όπως είναι κυρίως η Αθήνα και δευτερευόντως η Θεσσαλονίκη και δ) η οικονομική διάρθρωση και ο παραγωγικός προσανατολισμός κάθε περιοχής.

Βιβλιογραφία

1. Atkinson A., (1970). On the Measurement of Inequality. *Journal of Economic Theory* 2: 244–63.
2. Γιώτη-Παπαδάκη Ο., (2011). Εισαγωγή στην Οικονομική Γεωγραφία. Εκδόσεις Κριτική. Αθήνα.
3. Clements K. (2001) "Henri Theil, 1924–2000", *International Journal of Forecasting*, 17:141-142.
4. Γλυτσός Ν., (1988). Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα: Δημογραφικά και Οικονομικά χαρακτηριστικά. Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Μελετών.
5. Foster J. (1983) "An Axiomatic Characterization of the Theil Measure of Income Inequality", *Journal of Economic Theory*, 31: 105-121.
6. Κόνσολας Ν., (1997). Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική. Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήσης.
7. Λιαργκόβας Π., Γιαννιάς Δ., Φωτόπουλος Γ., (2003) . Συγκλίσεις και αποκλίσεις της ποιότητας ζωής στην Ελλάδα 1960-2000. *Αειχώρος τόμος 2, τεύχος 1*.
8. Norman G., (2010). Likert scales, levels of measurement and the "laws" of statistics. *Advances in health sciences education: theory and practice* 2010 Dec; 15(5):625-32.
9. Novotny, J. (2007). On the measurement of regional inequality: Does spatial dimension of income inequality matter? *Annals of Regional Science* 41 (3): 563–580
10. Ξανθός Γ., Λαδιάς Χ., Γενιτσαρόπουλος Χ., (2012). Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα. Μια πρόταση για την αποτύπωσή τους». 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, Βόλος. Βιβλίο Πρακτικών. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας και Εκδόσεις Γράφημα, σ.σ.1167-1172.
11. Παπαδασκαλόπουλος Α.,(2000). Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
12. Πετράκος Γ., (2004). Περιφερειακές Ανισότητες και περιφερειακή πολιτική στην Ελλάδα. *Αειχώρος τόμος 3 τεύχος 1*.
13. Παπαδασκαλόπουλος, Α., & Χριστοφάκης, Μ. (2004). Οι περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990. *Επιθεώρηση οικονομικών επιστημών*, 65-88.
14. Πολύζος Σ., (2011). Περιφερειακή Ανάπτυξη. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
15. Τσιώτας Α., Πολύζος Σ. (2012). Ανάλυση των περιφερειακών ανισοτήτων στα επίπεδα ανεργίας στην Ελλάδα με τη χρήση του δείκτη Theil. *Αειχώρος τεύχος 17*.

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΕΦΟΔΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΛΥΣΙΔΑΣ & ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αικατερίνη ΚΟΚΚΙΝΟΥ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας
k.kokkinou@aegean.gr

Περίληψη

Την τελευταία δεκαετία υφίσταται μία ραγδαία αλλαγή στον τρόπο δραστηριοποίησης των επιχειρήσεων, όπου το επιχειρηματικό περιβάλλον και ο ανταγωνισμός κάνει αναγκαία την ελαχιστοποίηση του κόστους παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων, τη βέλτιστη χρήση κρίσιμων παραγωγικών πόρων, τη μείωση των αποθεμάτων, την ακριβέστερη πρόβλεψη της ζήτησης, τη σμίκρυνση των χρόνων παράδοσης, καθώς επίσης και τη δυνατότητα επικοινωνίας ακριβούς ημερομηνίας παράδοσης. Στο νέο αυτό περιβάλλον όμως, οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν καινούργιες προκλήσεις, αναπτύσσοντας την προσαρμοστικότητα τους με στόχο να εξασφαλίσουν την επιβίωση και ανάπτυξή τους στις μεταβαλλόμενες ανάγκες. Το άρθρο αυτό στοχεύει στην ανάλυση των επιπτώσεων της αποτελεσματικής διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας στη ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της ανάπτυξης των επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, το άρθρο αναφέρεται στο σχεδιασμό και τη διαχείριση όλων των ενεργειών-δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τις διαδικασίες Διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας και τις ανταγωνιστικές και αναπτυξιακές τους επιπτώσεις.

Λέξεις Κλειδιά: Εφοδιαστική Αλυσίδα, Αποτελεσματικότητα, Αποδοτικότητα

1. Εισαγωγή

Η Διαχείριση Logistics και Εφοδιαστικής Αλυσίδας είναι μία νέα επιστήμη (Σιφνιώτης, 1997, Αγγελόπουλος, 2001), η οποία σήμερα ασκεί μία τεράστια επίδραση στην Ελληνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία. Αποτελεί έναν από τους κυριότερους οικονομικούς (και όχι μόνο) παράγοντες που επηρεάζουν το σύνολο των συναλλαγών κάθε αγοράς, απασχολεί ένα σημαντικό αριθμό εργαζόμενων και επηρεάζει άμεσα και έμμεσα το κόστος λειτουργιών κάθε επιχειρηματικής πρωτοβουλίας. Η Διοίκηση Logistics αναφέρεται σε έναν από τους σημαντικότερους τομείς της Διοίκησης Λειτουργιών (Operations Management) και αφορά στο σχεδιασμό, οργάνωση, λειτουργία, παρακολούθηση και έλεγχο των πόρων μιας επιχείρησης (άνθρωποι, μηχανήματα και πληροφορίες) που απαιτούνται για την ικανοποίηση της ζήτησης. Μπορεί να θεωρηθεί ως η τέχνη και η επιστήμη της διοίκησης, της τεχνικής μεθοδολογίας και των τεχνικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με το σχεδιασμό, τον προσδιορισμό των απαιτήσεων, την απόκτηση, την διατήρηση και την εισαγωγή στην Εφοδιαστική διάθεση των παραγωγικών πόρων και μέσων, που υποστηρίζουν τους στόχους, τη στρατηγική, την τακτική και τον έλεγχο μιας επιχείρησης (ΣΕΒ, 2012, 2013, ΕΕ, 2011).

Συγκεκριμένα, η Διαχείριση Εφοδιαστικής Αλυσίδας ενοποιεί και ολοκληρώνει το σχεδιασμό, τις προμήθειες, την παραγωγή, την αποθήκευση, τη μεταφορά και τις πωλήσεις τόσο μέσα στις επιχειρήσεις όσο και μεταξύ αυτών. Ο αντικειμενικός σκοπός της Διαχείρισης της Εφοδιαστικής Αλυσίδας είναι η αύξηση της συνολικής κερδοφορίας κατά μήκος της αλυσίδας που συνεπάγεται την αύξηση της κερδοφορίας όλων των εταίρων της. Αυτό επιτυγχάνεται με την κατανόηση και ικανοποίηση των πελατειακών αναγκών στον απαιτούμενο χρόνο, και με την προσφορά προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας και ανταγωνιστικού κόστους [Βιδάλης (2007) και Τριανταφυλλάκης (2005)].

Η εφοδιαστική αλυσίδα αποτελεί το βασικότερο πεδίο εφαρμογής των logistics, τα οποία αποτελούν το βασικότερο ζητούμενο για την ορθολογικοποίηση και την επιτυχία των διαδικασιών της εφοδιαστικής αλυσίδας. Ο όρος logistics αποτελεί πολυσήμαντη και πολυσύνθετη έννοια, καλύπτοντας μια τεράστια γκάμα διαδικασιών σχεδιασμού, υλοποίησης και ελέγχου. Τα βασικά στοιχεία των logistics είναι η διοίκηση και ο στρατηγικός σχεδιασμός της επιχείρησης, η βέλτιστη αξιοποίηση των έμψυχων (ανθρώπινων) και των άψυχων (υλικών) πόρων της, η παραγωγή, η αποθήκευση και η διανομή των αγαθών, από την πρώτη

ύλη μέχρι το έτοιμο προϊόν και από την παραγωγή στο ράφι. Θεωρητικά τα logistics εξυπηρετούν την κερδοφορία μιας επιχείρησης, εξασφαλίζοντας τη συνεχή διαθεσιμότητα των προϊόντων και των λοιπών πόρων της, επιτρέποντας παράλληλα την ομαλή ροή επιτέλεσης των διαδικασιών που αναφέρθηκαν παραπάνω. Τα logistics αποσκοπούν στην παραγωγή προϊόντων με όσο το δυνατόν χαμηλότερο κόστος, στη διατήρηση των προϊόντων με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, στην πλήρη αξιοποίηση των υλικών μέσων της επιχείρησης, στη μεταφορά των προϊόντων με το χαμηλότερο δυνατό κόστος και τις μικρότερες δυνατές καθυστερήσεις και τελικά στην επίτευξη κερδοφορίας και οικονομίας κλίμακος για την επιχείρηση. Αν και αφορούν σε κάθε είδους επιχειρηματικό τομέα και κάθε είδους επιχείρηση, εκεί που βρίσκουν κατεξοχήν πρόσφορο έδαφος εφαρμογής είναι οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην εφοδιαστική αλυσίδα (εμπορικές, μεταφορικές, παραγωγικές, εταιρίες αποθήκευσης κ.ά.), ανεξαρτήτως του τομέα της οικονομίας στον οποίο ανήκουν (ΣΕΒ, 2012, 2013).

2. Διοίκηση Εφοδιαστικής Αλυσίδας και Αποτελεσματικότητα

Σήμερα, ως αποτέλεσμα των οικονομικών, κοινωνικών και τεχνολογικών αλλαγών, η διαχείριση της εφοδιαστικής αλυσίδας μετατράπηκε γρήγορα και αναγνωρίστηκε ως μία ξεχωριστή μορφή οικονομικής δραστηριότητας, η οποία κλήθηκε να αντιμετωπίσει και να επιλύσει ζητήματα ειδικής φύσεως. Ως αποτέλεσμα δε της σταθερής, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, τάσης απελευθέρωσης των αγορών –τόσο στο εσωτερικό των περισσότερων εθνικών οικονομιών όσο και στο επίπεδο του διεθνούς εμπορίου– αλλά και του διαρκώς αυξανόμενου διεθνούς ανταγωνισμού, η επίλυση των ειδικών αυτών ζητημάτων, κατά το βέλτιστο δυνατό τρόπο, κατέστη αναγκαία (ΣΕΒ, 2012, 2013, ΕΕ, 2011).

Οι επιχειρήσεις επενδύουν σε δράσεις Διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας για να δημιουργήσουν νέες παραγωγικές διαδικασίες, αλλά και για να αναπτύξουν και να διατηρήσουν την ικανότητα τους για υιοθέτηση και εκμετάλλευση πληροφοριών οι οποίες είναι διαθέσιμες από εξωτερικούς από την επιχείρηση φορείς. Δεδομένου ότι ο κύκλος ζωής των προϊόντων και των υπηρεσιών μειώνεται και η εμφάνιση νέων τεχνολογιών γίνεται με συνεχώς ταχύτερους ρυθμούς, οι επιχειρήσεις καινοτομούν σε δράσεις Διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας πιο συχνά [Βιδάλης (2007) και Τριανταφυλλάκης (2005)]. Οι βασικοί παράγοντες που υποκινούν τις επιχειρήσεις να αναλάβουν επενδυτικά σχέδια σε δράσεις Διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας είναι:

- Οι επιχειρήσεις προσπαθούν να επιτύχουν την μείωση του κόστους παραγωγής του τρέχοντος συνόλου προϊόντων τους και της ανάπτυξης των νέων προϊόντων για να συμβάλουν στην αύξηση της αποδοτικότητας της επιχείρησης. Το κίνητρο αυτό αποτελεί το «αυτόνομο ή κίνητρο κέρδους». Το κίνητρο για την ανάληψη μιας κερδοφόρας επένδυσης όπου δίνει την δυνατότητα στην επιχείρηση να μειώσει το κόστος της, να ενισχύσει την σχετική θέση της στον κλάδο και την αγορά της και να αυξήσει τα κέρδη της.

- Η αναζήτηση στρατηγικού πλεονεκτήματος έναντι των ανταγωνιστών με την αύξηση του μεριδίου αγοράς μέσω της ανάπτυξης μιας αποδοτικότερης παραγωγικής διαδικασίας, έτσι ώστε η επιχείρηση να έχει την ευκαιρία να κατακτήσει μεγαλύτερο τμήμα της αγοράς και να περιορίσει ή αποκλείσει τους ανταγωνιστές της. Το κίνητρο αυτό καλείται «κίνητρο απειλής ή κίνητρο ανταγωνισμού». Το κίνητρο για στρατηγικό πλεονέκτημα που συνίσταται στην απόκτηση στρατηγικού πλεονεκτήματος, μέσω της εισαγωγής και εκμετάλλευσης βελτιωμένων διαδικασιών που μπορεί να αυξήσει το μερίδιο της επιχείρησης στην αγορά.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, απαραίτητα χαρακτηριστικά των εφοδιαστικών αλυσίδων που ανταγωνίζονται μέσα στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον είναι η ευελιξία και η ταχεία προσαρμοστικότητα τους στις δυναμικά μεταβαλλόμενες συνθήκες (Ελληνική Εταιρία Logistics, 2014).

3. Ανάλυση της Διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας στην Ελλάδα

Σήμερα, η αποδοτική διοίκηση της εφοδιαστικής αλυσίδας αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την επιχειρηματικότητα με αξιοσημείωτη αναπτυξιακή δυναμική. Η πλεονεκτική γεωγραφική θέση της χώρας μας αποτελεί τη βασική προϋπόθεση ώστε να διαδραματίσει κομβικό σημείο στην παγκόσμια σκηνή. Ιδιαίτερα ο τομέας των logistics τα τελευταία χρόνια έχει αποκτήσει έντονα στοιχεία τεχνολογικής διείσδυσης η αξιοποίηση των οποίων

υπόσχεται περιορισμό του λειτουργικού κόστους και καλύτερη εκμετάλλευση των υπάρχοντων αποθηκευτικών χώρων (Ελληνική Εταιρία Logistics, 2014).

Η Διοίκηση Εφοδιαστικής Αλυσίδας αποτελεί βασική διάσταση της επιχειρηματικής πρακτικής στη σύγχρονη ελληνική οικονομία, κυρίως ως αποτέλεσμα παραγόντων, όπως:

- Η εισβολή στην Ελλάδα μεγάλων πολυεθνικών, στον οποίων τα οργανογράμματα περιλαμβάνονταν θέσεις με δραστηριότητες και λειτουργίες Logistics.

- Η επέκταση των ελληνικών επιχειρήσεων, οι οποίες αναγκάστηκαν να εφαρμόσουν αρχές και διαδικασίες Logistics

- Η ανάπτυξη επιχειρήσεων που προσέφεραν "υπηρεσίες σε τρίτους" και η εμφάνιση εταιρειών πληροφορικής που ανέπτυξαν ολοκληρωμένα

- Η εμφάνιση και δραστηριοποίηση εταιριών μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που είχαν ως στόχο την ανάπτυξη και διάδοση των Logistics και των επιχειρηματικών τους εφαρμογών.

Αναφορικά με τον κλάδο των logistics καταγράφεται ότι η Ελλάδα πλεονεκτεί λόγω της γεωγραφικής της θέσης, καθώς θα μπορούσε να αποτελέσει κόμβο υποδοχής εμπορευμάτων αφού βρίσκεται στην διασταύρωση 4 μεγάλων γεωπολιτικών περιοχών (προς τα Δυτικά η Ε.Ε., προς Βορρά οι χώρες της πρώην Ανατολικής Ευρώπης, ανατολικά η ταχύτατα αναπτυσσόμενη Τουρκία και νότια ο αραβικός κόσμος). Ωστόσο, σημειώνεται, ότι από την αγορά λείπουν οι σύγχρονες υποδομές, οι απλές και αποτελεσματικές διαδικασίες διεκπεραίωσης και το εθνικό marketing των εν λόγω υπηρεσιών, με αποτέλεσμα η εφοδιαστική αλυσίδα να μην έχει αναπτυχθεί όσο θα μπορούσε. Σύμφωνα με στοιχεία μελέτης του ΣΕΒ (2013), στην Ελλάδα, η συνολική αξία παραγωγής στον Τομέα ανέρχεται, το 2009, σε 6,4 δις ευρώ, ο συνολικός κύκλος εργασιών σε 7,8 δις. ευρώ, μέγεθος που αντιστοιχεί στο 1,2% του συνόλου σε επίπεδο ΕΕ και στηρίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό στις μεταφορές εμπορευμάτων. Η προστιθέμενη αξία του Τομέα αγγίζει τα 3,2 δις. ευρώ, αποτελεί δηλαδή το 1,4% της συνολικής προστιθέμενης αξίας του Τομέα στην ΕΕ. Εντούτοις, ο κλάδος υπολογίζεται ότι παράγει το 12% - 14% του ΑΕΠ κι εκτιμάται ότι απασχολεί το 5,4% του εργατικού δυναμικού (Euro2day, 2013). Σύμφωνα με την ίδια πηγή, οι επιχειρήσεις του Τομέα των logistics ανέρχονται, το 2009, σε 32.623, εκ των οποίων ποσοστό 75% δραστηριοποιούνται στις μεταφορές και το υπόλοιπο στην αποθήκευση. Η συνολική απασχόληση του Τομέα ανέρχεται, για το ίδιο έτος, σε 53.831 εργαζόμενους, εκ των οποίων ποσοστό 41,2% απασχολούνται στον τομέα των μεταφορών και οι λοιποί στον τομέα της αποθήκευσης (ΣΕΒ, 2012, 2013).

Ωστόσο, παρά την σπουδαιότητα της, η επιχειρηματική δραστηριότητα σε δράσεις διοίκησης εφοδιαστικής αλυσίδας στην Ελλάδα φαίνεται να παίρνει τη μορφή μιας ατομικής ή οικογενειακής προσπάθειας σε κλάδους με χαμηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης, χαμηλή κερδοφορία και αυξημένη διείδυση εισαγωγών με κύριο χαρακτηριστικό την χαμηλή παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα σε δραστηριότητες Διοίκησης Εφοδιαστικής Αλυσίδας.

Συνολικά, η εγχώρια προσφορά υπηρεσιών εφοδιαστικής αλυσίδας χαρακτηρίζεται από τα ακόλουθα στοιχεία (ΣΕΒ, 2012, 2013, ΕΕ, 2011):

- Στο σύνολο των υπηρεσιών εφοδιαστικής αλυσίδας, οι υπηρεσίες μεταφοράς καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο τμήμα της αγοράς.

- Παρατηρείται υψηλός κατακερματισμός και έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των δραστηριοποιούμενων επιχειρήσεων, βασισμένος, κυρίως, στις τιμές των προσφερόμενων υπηρεσιών. Στον Τομέα δεν παρατηρούνται τάσεις συγκέντρωσης, εκτός από τους κλάδους διακίνησης και αποθήκευσης, με χαμηλά, όμως, ποσοστά, βάσει των διεθνών benchmarks.

- Η ζήτηση για υπηρεσίες εφοδιαστικής αλυσίδας υψηλού επιπέδου και χαμηλού κόστους έχει συμβάλλει στη σταδιακή αύξηση του βαθμού καθετοποίησης των προσφερόμενων υπηρεσιών. Εμφανίζεται μέσος βαθμός καθετοποίησης από τις εταιρείες εφοδιαστικής αλυσίδας (το φαινόμενο είναι πιο έντονο στις μεγάλες επιχειρήσεις του Τομέα), οι οποίες προσφέρουν υψηλό αριθμό υπηρεσιών εφοδιαστικής αλυσίδας (είτε εντός του κλάδου, είτε και υπηρεσίες που ανήκουν σε διαφορετικούς κλάδους), με στόχο την αύξηση του επιπέδου εξυπηρέτησης.

- Ο βαθμός εξειδίκευσης των εταιρειών εφοδιαστικής αλυσίδας, με βάση την κατηγορία του διαχειριζόμενου είδους, χαρακτηρίζεται σχετικά χαμηλός, εκτός από τις περιπτώσεις ειδών που απαιτούν διαχείριση σε ιδιαίτερες συνθήκες θερμοκρασίας και υγρασίας.

- Στο πεδίο των Υποδομών και Πόρων, παρατηρείται έλλειψη οργανωμένων logistics parks / hubs (με υποδομές πρόσβασης και ασφάλειας) στην Ελλάδα. Επίσης, υπάρχει υπερπροσφορά αποθηκευτικών χώρων, συγκεντρωμένων, γεωγραφικά, στις περιοχές της Αττικής και Θεσσαλονίκης, από τους οποίους πολλοί είναι χαμηλών προδιαγραφών σε εξοπλισμό και συστήματα: α) χαμηλό ποσοστό υιοθέτησης ολοκληρωμένων (integrated) συστημάτων και τεχνολογιών εφοδιαστικής αλυσίδας, β) χαμηλός βαθμός επικοινωνίας σε πραγματικό χρόνο και διασύνδεσης μεταξύ των συστημάτων Shipper και των παροχών υπηρεσιών εφοδιαστικής αλυσίδας ο μέσο προς χαμηλό επίπεδο χρήσης αυτοματοποιημένων συστημάτων και τεχνολογιών διαχείρισης υλικών (handling)

- Το ποσοστό ευαισθητοποίησης των ελληνικών επιχειρήσεων σε θέματα “πράσινης εφοδιαστικής αλυσίδας” είναι χαμηλό.

- Η δυσπιστία των ελληνικών επιχειρήσεων σχετικά με τη χρησιμότητα ορισμένων προηγμένων τεχνολογικών εφαρμογών, αλλά και η αβεβαιότητα για το εάν οι επενδύσεις σε συστήματα / τεχνολογίες θα αποφέρουν κέρδος και αξία έχουν ως αποτέλεσμα η πλειονότητα των επιχειρήσεων του κλάδου (με εξαίρεση τις μεγάλες επιχειρήσεις και τις πολυεθνικές) να έχουν μέσο προς χαμηλό βαθμό χρήσης σύγχρονων συστημάτων και τεχνολογιών.

- Ο βαθμός εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων του τομέα της Εφοδιαστικής Αλυσίδας χαρακτηρίζεται ως χαμηλός.

- Η οικονομική κρίση και ύφεση, εκτός από το μέγεθος, έχει επηρεάσει την κερδοφορία και κατ’ επέκταση την αποδοτικότητα του Τομέα. Τα περιθώρια κερδοφορίας των επιχειρήσεων του Τομέα είναι χαμηλά τόσο σε όλους τους κλάδους (με εξαίρεση τον κλάδο διαμεταφορών) όσο και στις κυρίαρχες επιχειρήσεις (βάσει κύκλου εργασιών), κάτι το οποίο συνάδει με τα αποτελέσματα των μεγάλων διεθνών εταιρειών.

- Η έλλειψη χρηματοδότησης από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και η παράλληλη πίεση για αποπληρωμή των υποχρεώσεων (δανείων) αποτελούν τα σημαντικότερα προβλήματα των εταιρειών του τομέα της Εφοδιαστικής Αλυσίδας, με αποτέλεσμα την αύξηση των προβλημάτων ρευστότητας στις επιχειρήσεις, κάτι το οποίο επιτείνεται λόγω και του υψηλού μέσου όρου ημερών είσπραξης των απαιτήσεων, και τη μείωση των επενδύσεων σε πάγιο εξοπλισμό (ΓΓΕΤ, 2014).

Συμπερασματικά, οι κύριες αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας συνοψίζονται στην αδύναμη εξαγωγική βάση και το υψηλό ποσοστό ανεργίας. Από την άλλη πλευρά, η ανάληψη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στη Ελλάδα, τόσο από τους Έλληνες, όσο και τους ξένους επιχειρηματίες δυσχεραίνεται από το δαιδαλώδες κανονιστικό και θεσμικό πλαίσιο, τις ανεπαρκείς υποδομές, και το υψηλό κόστος χρηματοδότησης των επιχειρήσεων. Στο κλίμα αυτό συντελούν επίσης, η ασθενής επιχειρηματική κουλτούρα, οι αναχρονιστικές διοικητικές αντιλήψεις και πρακτικές, η μείωση συμμετοχής του Β’ γενή τομέα στο ΑΕΠ, η μείωση των παραγωγικών επενδύσεων, καθώς και η απουσία δικτύων και κοινωνικών και οικονομικών διασυνδέσεων.

Η Ελλάδα, επιπλέον, υστερεί σε επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους και καινοτομική δραστηριότητα, μέσω των οποίων θα μπορούσε να ενισχυθεί η ανάπτυξη δικτύων εφοδιαστικής αλυσίδας και σημαντικά προβλήματα παρουσιάζονται στην μετάβαση από τα μικρές και μεσαίες οικογενειακές επιχειρήσεις σε «αποδοτική διαχείριση. Επίσης, η χαμηλή συμμετοχή των επιχειρήσεων στην καινοτομική δραστηριότητα οφείλεται στις γενικές δομικές αδυναμίες της ελληνικής παραγωγικής βάσης, δηλαδή μεγάλος αριθμός μικρών – μεσαίων επιχειρήσεων, κυριαρχία παραδοσιακών κλάδων παραγωγής με χαμηλή συνεισφορά σε όρους προστιθέμενης αξίας, χαμηλό επίπεδο παραγωγής εγχώριας τεχνολογίας, μεταφορά τεχνολογίας από το εξωτερικό, έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, αποφυγή ρίσκου, και επιχειρηματική κουλτούρα (ΓΓΕΤ, 2014).

4. Συμπεράσματα, Πολιτικές και Προτάσεις

Στην σημερινή διεθνή οικονομική συγκυρία, η σύγχρονη τάση να ενισχύονται οι δραστηριότητες διοίκησης εφοδιαστικής αλυσίδας συνδέονται άμεσα με την αύξηση του μεριδίου της αγοράς και την γενικότερη ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης και της οικονομίας. Στην αύξηση αυτή σημαντικός είναι ο ρόλος των επιχειρήσεων, οι οποίες κατανοούν τον ρόλο της διοίκησης εφοδιαστικής αλυσίδας στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας τους. Οι επιχειρήσεις πλέον δείχνουν να έχουν κατανοήσει ότι η ανταγωνιστικότητα τους πρέπει να βασιστεί όχι αποκλειστικά σε όρους χαμηλού κόστους και

χαμηλών τιμών των παραγόμενων προϊόντων, αλλά κυρίως σε όρους διαφοροποίησης προϊόντων και διοίκησης εφοδιαστικής αλυσίδας.

Ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα αποτελεί και η βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος αναφορικά με την ανάληψη δραστηριοτήτων διοίκησης εφοδιαστικής αλυσίδας, καθώς οι επιχειρήσεις αποτελούν τον κύριο φορέα ανάληψης τέτοιων επενδυτικών δραστηριοτήτων. Η ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου μέσω των νομοθετικών ρυθμίσεων που είναι ευνοϊκές προς την διοίκηση εφοδιαστικής αλυσίδας, σε συνδυασμό με ελαστικότερα εμπόδια στο ελεύθερο εμπόριο και τις ξένες άμεσες επενδύσεις ενισχύουν τον ανταγωνισμό και ευνοούν τις ροές μεταξύ χωρών και περιφερειών.

Επίσης ιδιαίτερη σημασία έχει η ενίσχυση της επιχειρηματικής ανάληψης δραστηριοτήτων διοίκησης εφοδιαστικής αλυσίδας. Συμπερασματικά, επιβεβαιώνεται η ανάγκη για ποιοτικότερη επιχειρηματικότητα και νέα εγχειρήματα που επικεντρώνονται στη γνώση και είναι ιδιαίτερα καινοτομικά και που αποτελούν προϋποθέσεις τόσο οικονομικής ανάπτυξης όσο και κοινωνικής ευημερίας, με μεγαλύτερες δυνατότητες σε όρους ανταγωνιστικότητας, απασχόλησης και συνολικής αναβάθμισης της ελληνικής οικονομικής δραστηριότητας.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι τα Logistics διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό τόσο το κόστος όσο και την ποιότητα του προϊόντος και επομένως δεν είναι πλέον δυνατό να αγνοηθούν από την επιχείρηση, επίσης δίνουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που χρειάζεται η επιχείρηση απέναντι στην μεταβαλλόμενη αγορά. Συντονίζουν την διαδικασία διαχείρισης αποθεμάτων, την κίνηση των υλικών (μέσα και έξω από την παραγωγική διαδικασία), τις παραγγελίες, τις πωλήσεις. Έχοντας οργανώσει την εφοδιαστική αλυσίδα η επιχείρηση ελέγχει καλύτερα τα αποθέματα της επομένως και το κόστος αυτών (που είναι ένα από τα πιο σημαντικά κόστη της επιχείρησης) και με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνει την μακροπρόθεσμη κερδοφορία και εδραιώνεται στην αγορά (ΓΓΕΤ, 2014).

Αναφορικά με τις μελλοντικές προοπτικές στην Ελλάδα, αυτές θα εξαρτηθούν από (ΣΕΒ, 2012, 2013, ΕΕ, 2011):

- Αποδοχή της αναγκαιότητας της εφαρμογής των Logistics σε κυβερνητικούς και λοιπούς οργανισμούς του ευρύτερου δημόσιου τομέα.
- Ενισχύσεις των επενδύσεων με τη μορφή των διαφόρων Αναπτυξιακών Νόμων και χρηματοδοτικών προγραμμάτων
 - και
 - Ενισχύσεις για τη δημιουργία υποδομών, με βάση τις επιπτώσεις στη δημιουργία βιώσιμων βιομηχανιών, ενίσχυσης της αγοράς και κατά συνέπεια τις επιπτώσεις στην απασχόληση και στην τοπική και εθνική ανάπτυξη.
 - Υποδομές στην παιδεία σε όλα τα επίπεδα και την ανάπτυξη και λειτουργία ποιοτικών προγραμμάτων που θα καλύπτουν όλες τις εκφάνσεις των Logistics σε όσο το δυνατόν περισσότερα πανεπιστήμια, για να υπάρξει ο σχετικός ανταγωνισμός που οδηγεί καταλυτικά στη βελτίωση της ποιότητας.
 - Ύπαρξη επιχειρηματιών με όραμα που θα είναι σε θέση να αντιληφθούν εγκαίρως τα πλεονεκτήματα των Logistics και των ολοκληρωμένων εφαρμογών.
 - Ανάπτυξη πληροφοριακών συστημάτων Logistics από ελληνικές επιχειρήσεις που θα ασκούν πίεση για την εφαρμογή τους στην επιχειρηματική κοινότητα.
 - Υποστήριξη πρακτικών που συμμορφώνονται με τις ευρωπαϊκές οδηγίες και πολιτικές όπως η προώθηση Πράσινων Logistics στις πόλεις (π.χ. πράσινες ζώνες, έξυπνη χρέωση, βραδινή διανομή, καθαρά οχήματα) και η ανάπτυξη υποδομών εναλλακτικών καυσίμων (π.χ. ηλεκτροκίνηση)
 - Υποστήριξη καινοτόμων αειφόρων προσεγγίσεων στη διανομή εμπορευμάτων εντός των πόλεων όπου θα ολοκληρώνουν αποτελεσματικά τοπικές αρχές και λοιπούς εμπλεκόμενους εταίρους (λιανέμποροι, προμηθευτές, μεταφορείς, διανομείς, υπηρεσίες courier, κλπ) και θα βασίζονται στην εφαρμογή βέλτιστων ευρωπαϊκών πρακτικών, ευφυών συστημάτων, καθαρότερων οχημάτων και αποτελεσματικών διαδικασιών Διαχείρισης.

Για να είναι αποτελεσματικότερες και αποδοτικότερες οι παρεμβάσεις στην εφοδιαστική αλυσίδα και στην εθνική οικονομία, η υλοποίηση των δράσεων δεν πρέπει να γίνει αποσπασματικά, αλλά στην βάση μίας ολοκληρωμένης προσέγγισης, με ταυτόχρονη ενσωμάτωση περισσότερων δράσεων σε ένα κοινό και ολοκληρωμένο πλαίσιο, με ανάδειξη σημαντικών εμπορικών πυλών και πόλων ανάπτυξης Εφοδιαστικής Αλυσίδας με υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας. Πρόκειται για στρατηγική επιλογή και κατεύθυνση που αναμένεται να

συμβάλει σημαντικά στη στροφή προς το νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα της χώρας για ανταγωνιστική, καινοτόμο και εξωστρεφή ανάπτυξη.

Αναφορές

- Βιδάλης Μ. (2007) Ολοκληρωμένα Συστήματα Logistics και εφοδιαστική αλυσίδα», *Ανάπτυξη*, Νο 28, Οκτώβριος 2007, σελίδα 28-31
- ΓΓΕΤ (2014) *Μεταφορές & Logistics*, Διεύθυνση Σχεδιασμού & Προγραμματισμού, Τμήμα Προγραμματισμού.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010) Ανακοίνωση της Επιτροπής ΕΥΡΩΠΗ 2020. Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη. Βρυξέλλες: COM(2010) 2020 τελικό.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011) Στρατηγικές έρευνας και καινοτομίας για έξυπνη εξειδίκευση. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗΣ 2014-2020. Βρυξέλλες
- Martin Christofer, (2007) *Logistics και διαχείριση Εφοδιαστικής Αλυσίδα*», Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Μπινώρης Σ. (2004) *Εισαγωγή στην Διαχείριση της Εφοδιαστικής Αλυσίδας*, Logistics, Εκδόσεις Π.Χ Πασχαλίδης, Αθήνα.
- Μπαλτάς, Γ., & Παπαβασιλείου, Ν. (2003) *Διοίκηση δικτύων διανομής και Logistics* Αθήνα: Εκδόσεις Rosili.
- ΣΕΒ (2012) *Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης επιχειρήσεων στον τομέα της εφοδιαστικής αλυσίδας*,
- ΣΕΒ (2013) *Ο τομέας της Εφοδιαστικής Αλυσίδας - Μηχανισμός Διάγνωσης των αναγκών των επιχειρήσεων σε επαγγέλματα και δεξιότητες*, (κείμενο προς διαβούλευση, Ιούλιος 2013). ΣΕΒ: Αθήνα
- Σιφνιώτης Κ. (1997) *Logistics Management Θεωρία και Πράξη*», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Τριανταφυλλάκης, Α. (2005) *Η διοίκηση των λειτουργιών και του κόστους της εφοδιαστικής αλυσίδας μέσω συστημάτων Activity Based Management*», Ετήσια έκδοση της εφημερίδας Κέρδος με τίτλο 'Μεταφορές Αποθήκευση – Logistics', σελ 20-21.

Βιβλία-Νέες εκδόσεις

Τίτλος βιβλίου: «Οι ευρωπαϊκές περιφέρειες σήμερα»
Συγγραφέας: Χρήστος Απ. Λαδιάς
 Εκδόσεις Παπαζήση, Δεκέμβριος 2015

Με το παρόν βιβλίο ο συγγραφέας παρουσιάζει με πρωτότυπο τρόπο τη ταυτότητα των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα των περιφερειών της Ελλάδας. Ιδιαίτερα, αναδεικνύει το σημαντικό ρόλο των περιφερειών για την προσεχή αναπτυξιακή πορεία της Ελλάδας.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου, γίνεται αναφορά στους κανόνες επιλεξιμότητας των δαπανών των πράξεων, που θεσπίστηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση και αφορούν το σύνολο των ταμείων (Ε.Τ.Π.Α., Ε.Κ.Τ., Τ.Σ. κ.α.). Επιπλέον, παρουσιάζει τους «Εθνικούς κανόνες επιλεξιμότητας δαπανών για τα προγράμματα του ΕΣΠΑ 2014-2020. Έλεγχοι νομιμότητας δημοσίων συμβάσεων συγχρηματοδοτούμενων πράξεων ΕΣΠΑ 2014-2020 από τις Αρχές Διαχείρισης και Ενδιάμεσους Φορείς - Διαδικασία ενστάσεων επί των αποτελεσμάτων αξιολόγησης πράξεων Κατηγορία: Επενδύσεις -αναπτυξιακά κίνητρα». [Εγκύκλιος του Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού της χώρας μας με αριθμ. 81986/ΕΥΘΥ712/31.7.2015, που αναφέρεται στην πράξη του (ΦΕΚ Β' 1822/2408-2015)].

Στο δεύτερο μέρος, πραγματοποιούνται αναφορές επί των ευρωπαϊκών περιφερειών κατά τους διαχωρισμούς NUTS που ποικίλλουν από χώρα σε χώρα λόγω των διαφορετικών θεσμικών παραδόσεων διαχωρισμού των κρατών ή της αυτοδιοίκησης, καθώς και λόγω άλλων ιστορικών και θεσμικών παραδόσεων. Επίσης, ο εκσυγχρονισμός της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης αποτελεί μέρος των κεφαλαίων του δεύτερου μέρους και βασίζεται, όπως επισημαίνεται, στις αρχές της χρηστής διακυβέρνησης που θέσπισε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και είναι η διαφάνεια, η συμμετοχή, η λογοδότηση, η αποτελεσματικότητα και η συνοχή. Επιπροσθέτως, σημαντικό κεφάλαιο αποτελεί η επιχειρούμενη συγκριτική παρουσίαση των στοιχείων διακυβέρνησης στις κρατικές περιφερειακές διοικήσεις και αυτοδιοικήσεις των χωρών μελών της Ε.Ε.

Τέλος, παρουσιάζονται, οι μακροπεριφερειακές στρατηγικές της Ένωσης και η διακυβέρνηση τους που αποσκοπούν στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη των περιφερειών και στη μεγέθυνση των αποτελεσμάτων στις μακροπεριφέρειες που είναι σύνολα περιφερειών με το εδαφικό χαρακτηριστικό της γειτονίας ή της εδαφικής συνέχειας των περιφερειών.

Από τον Δρ. Χρήστο Δ. Γενιτσαρόπουλο
 Μέλος της συντακτικής ομάδας
 Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Οδηγίες προς τους συγγραφείς

Διαδικασία αξιολόγησης

Κάθε επιστημονικό άρθρο που κατατίθεται σύμφωνα με τις καθορισμένες προδιαγραφές, αξιολογείται εμπιστευτικά από δύο μέλη της επιστημονικής επιτροπής. Στη συνέχεια υποβάλλεται εισήγηση στον υπεύθυνο της έκδοσης.

Η τελική απόφαση λαμβάνεται από τον υπεύθυνο της έκδοσης. Εάν συστήνεται αναθεώρηση, το αναθεωρημένο άρθρο αποστέλλεται για τελική έγκριση σε έναν από τους εκδότες. Το περιοδικό διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα σε όλο το υλικό που δημοσιεύεται σε αυτό. Εντούτοις, οι συγγραφείς μπορούν να χρησιμοποιήσουν την εργασία τους αλλού μετά από τη δημοσίευση, χωρίς προγενέστερη άδεια, υπό τον όρο ότι πραγματοποιείται αναφορά στο περιοδικό, καθώς και γνωστοποίηση μιας τέτοιας δράσης.

Οποιοσδήποτε απόψεις που εκφράζονται στο περιοδικό αποτελούν απόψεις των συγγραφέων και όχι απόψεις του περιοδικού. Άδεια αναπαραγωγής οποιουδήποτε υλικού από τρίτους, καθώς και το δικαίωμα για τη χρήση του, αποτελεί ευθύνη των συγγραφέων.

Οδηγίες συγγραφής

Προκειμένου ένα επιστημονικό άρθρο να υποβληθεί για δημοσίευση στο επιστημονικό περιοδικό 'ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ', πρέπει να πληροί τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

1. Όλα τα επιστημονικά άρθρα πρέπει να αποτελούν πρωτότυπη εργασία, η οποία δεν έχει προηγουμένως δημοσιευθεί και δεν υπόκειται σε αξιολόγηση για άλλη δημοσίευση, αναθεώρηση και έκδοση.

2. Τα άρθρα πρέπει να είναι γραμμένα στην ελληνική γλώσσα και η έκτασή τους να κυμαίνεται μεταξύ 6.500 – 8.000 λέξεων, ενώ όλα τα υπόλοιπα συμπληρωματικά κείμενα δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις 2.500 λέξεις, εκτός από τις αναφορές, τους πίνακες και τα διαγράμματα.

3. Η πρώτη σελίδα του άρθρου πρέπει να περιέχει τον τίτλο του άρθρου, το όνομα και το φορέα των συγγραφέων με επαρκή στοιχεία επικοινωνίας (με τον κατάλληλο προσδιορισμό του υπεύθυνου για την επικοινωνία του συγγραφέα).

4. Τα άρθρα πρέπει να περιλαμβάνουν ένα σύνολο λέξεων – κλειδιών (μέχρι 7) και μια περίληψη (μέχρι 250 λέξεις, εκτός των αναφορών), που ακολουθούνται από την εισαγωγή, τη μεθοδολογία και τα στατιστικά δεδομένα, τα αποτελέσματα, την ανάλυση, τα συμπεράσματα και τις αναφορές.

5. Τα χειρόγραφα πρέπει να υποβάλλονται σε ένα

ενιαίο ηλεκτρονικό αρχείο, αρχείο MS Word, στην καταχωρημένη ηλεκτρονική διεύθυνση των εκδοτών. Είναι επίσης δυνατό, μόνο στην περίπτωση υποβολής προς σχολιασμό να υποβληθεί το χειρόγραφο ως αρχείο PDF (ή άλλη παρόμοια μορφή). Τα βιβλία προς σχολιασμό αποστέλλονται σε δύο αντίγραφα στον πρόεδρο του Περιοδικού.

6. Τα χειρόγραφα πρέπει να είναι δακτυλογραφημένα με περιθώρια 2,5cm x 2,5cm σε χαρτί μεγέθους Α4. Τα περιθώρια πρέπει να είναι συνεπή σε όλες τις σελίδες.

7. Όλες οι σελίδες πρέπει να αριθμηθούν με συνέπεια.

8. Οι τίτλοι και οι υπότιτλοι πρέπει να είναι σύντομοι.

9. Το κείμενο πρέπει να είναι σε γραμματοσειρά TIMES NEW ROMAN, μέγεθος 11pt, κανονικό, σε μία ενιαία στήλη. Τα κείμενα που δεν συμμορφώνονται με τις συγκεκριμένες προδιαγραφές θα επιστρέφονται στους συγγραφείς για τις απαραίτητες ρυθμίσεις.

10. Οι πίνακες και τα διαγράμματα πρέπει να έχουν τίτλους, ενιαία και συνεχή αρίθμηση, να είναι ενσωματωμένα στο κύριο κείμενο του άρθρου σε ένα ενιαίο ηλεκτρονικό αρχείο. Οι πίνακες να ακολουθούν διαφορετική αρίθμηση από τα διαγράμματα. Σε περίπτωση πρωτότυπων φωτογραφιών ή σχεδίων, αυτά πρέπει να σκαναριστούν και να ενσωματωθούν στο άρθρο σύμφωνα με τα ανωτέρω. Οι πίνακες και τα διαγράμματα δεν πρέπει να εμφανίζονται στην αρχική σελίδα (πρώτη σελίδα) ούτε μετά από τις αναφορές και πρέπει να είναι προσαρμοσμένα μέσα στα περιθώρια των σελίδων.

11. Τα έγχρωμα κείμενα ή διαγράμματα γίνονται αποδεκτά για on-line δημοσίευση, εντούτοις τα έντυπα αντίγραφα πρέπει να είναι μόνο σε άσπρο και μαύρο χρώμα.

12. Οι υποσημειώσεις πρέπει να περιοριστούν στο ελάχιστο, με συνεχή αρίθμηση σε όλο το κείμενο και να εμφανίζονται στο τέλος κάθε σελίδας.

13. Οι συγγραφείς μπορούν να συμπεριλάβουν μια συνοπτική έρευνα βιβλιογραφίας. Οι αναφορές σε δημοσιευμένη βιβλιογραφία μέσα στο κείμενο πρέπει να αναφερθούν με το όνομα του συγγραφέα, με τον αντίστοιχο αριθμό της βιβλιογραφίας σε τετράγωνη παρένθεση και πρέπει να παρουσιαστούν σε έναν αριθμητικό κατάλογο στο τέλος του κειμένου.

14. Οι πλήρεις αναφορές πρέπει να δοθούν στην ακόλουθη μορφή:

Συγγραφέας (όνομα και αρχικά), τίτλος του άρθρου, τίτλος του βιβλίου ή τίτλος του περιοδικού ή τίτλος του συνεδρίου, εκδότης (όνομα και αρχικά), τόμος, αριθμός τεύχους, εκδοτικός οίκος, έτος, σελίδες (σελ.).